

BOTANIKA
Dějiny oboru na Masarykově univerzitě
v Brně

Vladimír Vacek Petr Bureš

Poděkování

Za mnohé komentáře a doplňky vděčí autoři doc. RNDr. Janu Špačkovi, CSc., a prof. RNDr. Miroslavu Smejkalovi, CSc., za pečlivé pročtení a jazykově-stylistickou korekci textu děkují autoři ing. Jiřímu Danihelkovi, PhD., doc. RNDr. Vladimíru Řehořkovi, CSc., a doc. RNDr. Milanu Chytrému, PhD.

Obsah

1. Botanika na Moravě před založením Masarykovy univerzity
P. Bureš
2. Životní osudy Josefa Podpěry před založením ústavu všeobecné a systematické botaniky
V. Vacek
3. Ústav za vedení prof. Josefa Podpěry: 1921–1951
 - 3.1. Vznik ústavu a začátky výuky
V. Vacek
 - 3.2. Činnost ústavu do začátku třicátých let
V. Vacek, P. Bureš
 - 3.3. Ústav v letech třicátých – do uzavření českých vysokých škol
V. Vacek, P. Bureš
 - 3.4. Osudy a činnost ústavu a jeho pracovníků ve válečných letech
V. Vacek, P. Bureš
 - 3.5. Obnova ústavu po osvobození
V. Vacek, P. Bureš
 - 3.6. Poslední léta působení Josefa Podpěry na ústavu
V. Vacek, P. Bureš, V. Řehořek
4. Vědecké dílo Josefa Podpěry
V. Vacek
5. Ústav a katedra za vedení doc. Jana Šmardy: 1951–1959
V. Vacek, V. Řehořek, P. Bureš
6. Katedra za vedení doc. Františka Slavoňovského: 1959–1970
V. Vacek, P. Bureš
7. Botanika jako součást katedry biologie rostlin: 1971–1990
V. Vacek, P. Bureš
8. Obnovená katedra botaniky: 1990–2001
P. Bureš, M. Chytrý
9. Přílohy
 - 9.1. Herbář katedry botaniky: jeho historie a význam v současnosti
P. Bureš
 - 9.2. Knihovna katedry botaniky: její význam a vývoj v letech 1921–2001
P. Bureš
 - 9.3. Česká národní fytoocenologická databáze
M. Chytrý
 - 9.4. Učitelé katedry botaniky v letech 1921–2001
 - 9.5. Název botanického pracoviště Masarykovy univerzity a jeho vedoucích v letech 1921–2001

1. Botanika na Moravě před založením Masarykovy univerzity

Petr Bureš

Jako teoretická disciplína se botanika etablovala na sklonku renesance v 16. století, především díky pracím „německých otců botaniky“ Otto Brunfelse, Hieronyma Bocka a Leonarda Fuchse, autorů bohatě ilustrovaných bylinářů. I když základními prameny těchto rozsáhlých katalogů léčivých rostlin byla díla antických klasiků, začali si jejich autoři záhy uvědomovat rozdíly ve výskytu rostlinných druhů, tj. lokální specifika ve složení flór různých území. Botanika tak dostává nový, regionální aspekt. V různých částech Evropy, zejména však na území dnešního Německa, začínají ještě koncem 16. století vznikat první regionální flórová díla. Mezi první floristy patřil také lékař, rodák z belgického Arrasu Charles de l'Ecluse (Carolus Clusius, 1525–1609), světoběžník, který procestoval téměř celou Evropu a proslavil se mj. první flórou Španělska (vyšla r. 1576). Když Clusius r. 1573 vstoupil do služeb vídeňského dvora císaře Maxmiliána II., stala se oblastí jeho botanických exkurzí také Panonie, zahrnující vedle Dolních Rakous, Maďarska a Slovenska také část jižní Moravy. Své nálezy pak vtělil do knihy *Rariorum aliquot stirpium per Pannoniam, Austriam et vicinas quasdam provincias observatorum historia*, která vyšla v Antverpách r. 1583 a je nejstarším pramenem k flóře jižní Moravy. Vzácnější stromy a byliny v moravských zahradách popsal brněnský městský lékař, *Stadtphysikus* J. F. Hertod (1645–1724) v 17. kapitole *De Arboribus et Plantis rarioribus Moraviae* díla *Tartaro-Mastix Moraviae* (vyšlo ve Vídni r. 1669).

Osvícenská vlna zakládání učených společností, akademií, sice zasáhla v 18. století také Moravu, nicméně olomoucká Petraschova *Societas eruditorum incognitorum in terris austriacis* (1747–1751) nijak vývoj botaniky v tomto regionu neovlivnila.

Vyobrazení mnoha moravských rostlin jsou zachycena v díle *Liber regni vegetabilis retinens plantas ad vivum pictas ...*, jehož autorem byl převor ošetřovatelské školy ve Valticích N. Boccius (1729–1806); kniha byla ilustrována především bratry Bauerovými v letech 1777–1804.

Bez hmatatelných výsledků na poli botanické vědy proběhla Moravou v druhé polovině 18. století také vlna vlastenecko-hospodářských společností orientovaných vedle šíření osvěty v zemědělství a lesnictví také na všestranný přírodovědecký regionální výzkum. Botanik a lékař, *Kreisphysikus* Alois Carl (1765–1831), člen společnosti *Mährische Gesellschaft der Natur- und Vaterlandskunde* (zal. r. 1794), sice údajně vytvořil první květenu Moravy nazvanou *Phytographia Silesiaco-Moravica*, kterou posléze pod jménem *Synopsis*

plantarum in Moravia et Bohemia sponte crescentium rozšířil i na Čechy; obě tato díla však zůstala pouhými rukopisy (některé Carlovy údaje využili později Rohrer a Mayer).

Reorganizací dřívějších společností vznikla v r. 1811 Moravsko-slezská společnost pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy – *Mährisch-schlesische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*. Tato *Ackerbaugesellschaft* suplovala na Moravě funkci vědecké společnosti typu Královské české společnosti Nauk či Společnosti vlasteneckého muzea, které existovaly v Čechách:

1. Začala záhy vydávat vlastní přírodovědecky orientovaný časopis *Mittheilungen der k. k. Mährisch-Schlesischen Gesellschaft ...*, v němž pak publikovali příspěvky první moravští floristé, členové společnosti: brněnský evangelický pastor Ch. F. Hochstetter (1787–1860), brněnský nakladatel R. Rohrer (1805–1839), student filosofie v Brně a pozdější kustos vídeňského *K. k. naturhistorisches Hofmuseum* S. Reissek (1819–1871), později také lékaři F. S. Pluskal (1811–1901) a H. Wawra (1831–1887) či profesor přírodopisu na brněnské technice F. A. Kolenati (1812–1864).
2. Jako její součást vzniklo a pod její správou dlouhou dobu existovalo brněnské Františkovo, pozdější Moravské zemské muzeum (zal. rozhodnutím císaře Františka I. z 29. července 1817), které představovalo a představuje díky své kontinuální existenci až do současnosti důležité dokumentační centrum. V jeho bohatém herbáři našly útočiště rozsáhlé soukromé herbářové kolekce mnohých moravských botaniků, které by jinak své tvůrce sotva mnohdy přežily; významněji se do přírodovědeckého výzkumu Moravy zapojilo Moravské muzeum až v letech 1834–1864, za působení kustoda muzejních sbírek A. Heinricha (1785–1864).
3. Již ve dvacátých letech 19. stol. založil dopisující člen *Ackerbaugesellschaft* R. Rohrer první veřejnou botanickou zahradu v Brně – se svolením opata C. Nappa v prostorách starobrněnského Augustiniánského kláštera; fenologická pozorování v této zahradě pak zveřejňoval v časopise *Mittheilungen* (od r. 1830).

Skutečný *starting point* ve vývoji floristiky na Moravě představoval Hochstetterův příspěvek *Uebersicht des Merkwürdigsten aus Mährens Flora* v řezenském časopise *Flora* v roce 1825 – přehled cenných floristických nálezů z okolí Brna, Měčínského jezera (tehdy ještě existujícího), Mikulova, Pavlovských vrchů, Lednice, Hodonína, Čejče a Jeseníků. Ve třicátých letech 19. stol. organizoval brněnský právník W. Tkany (1792–1863) spolu s Rohrerem, Hochstetterem, augustiniánem A. A. Thalerem (1796–1843), inspektorem drah J. N. Bayerem (1802–1870), farářem J. Wesselym (1813–1892) a účetním úředníkem F. Jellinkem, botanické exkurze do okolí Brna i vzdálenějších oblastí Moravy; jeho pečlivé exkurzní záznamy pak posloužily pozdějším autorům (A. Makowsky aj.). Anežka Hrabětová

(Zpr. Čs. Společ. Děj. Věd a Techn. 7: 16–31) uvádí, že: „Osobnost Tkanyho měla ve třicátých až padesátých letech obzvláštní význam také proto, že v počátcích botanického ruchu na Moravě působil příkladem pro mladou generaci přírodovědců, které k sobě poutal jako přesný a pečlivý odborník a jako muž vzácného charakteru.“

Prvním pokusem o soubornou flóru Moravy byla práce *Vorarbeiten zu einer Flora des Mährischen Gouvernements*, kterou vydal R. Rohrer spolu s A. C. Mayerem (1802–1873), správcem statku v Heralticích u Opavy, v r. 1835. S využitím starších údajů Hochstetterových, Thalerových a Carlových zachytili ve svém díle 1346 druhů. Siegfried Reissek pak v sérii doplňků (1841–1843) rozšířil tento počet na 1600. Dalším flórovým dílem zachycujícím celé území Moravy byl spis *Anleitung, die im Mährischen Gouvernement wildwachsenden und am häufigsten cultivirten phanerogamen Pflanzen ... zu bestimmen* z roku 1843 od lékaře J. C. Schlossera (1808–1882). Jak píše Smejkal ve Vlastivědě moravské (1997), nelze zastírat, že průkopnická díla Schlossera, Rohrera a Mayera jsou zatížena četnými omyly a nepřesnostmi pramenícími především z tehdejšího nízkého stupně botanického výzkumu a ze značně omezených možností vědecké komunikace.

V roce 1842 vyšel v Brně první prakticky orientovaný soupis nejhojnějších jedlých a jedovatých hub Moravy a Slezska *Beschreibung der in Mähren und Schlesien am häufigsten vorkommenden, für die Sanitätspolizei höchst wichtigen Schwämme*, jehož autorem byl profesor veterinární medicíny na Olomoucké univerzitě F. Marquart.

V padesátých letech 19. stol. vznikly ve Vídni dva významné časopisy – *Verhandlungen des zoologisch-botanischen Vereins in Wien* (vycházely od r. 1852) a *Oesterreichisches botanisches Wochenblatt* (vycházel od r. 1851), který záhy změnil jméno na *Österreichische botanische Zeitschrift*. Tím se otevřel další publikační prostor pro brněnské a moravské botaniky, kteří tíhli v tomto období mnohem více k Vídni než k Praze. Od padesátých let se začínají objevovat floruly různých území Moravy: Jihlavska (A. Pokorný, v r. 1852), okolí Lomnice u Tišnova (F. S. Pluskal, v letech 1853–54), Kroměřížska a Olomoucka (J. Mik, v r. 1860), okolí Nového Jičína (J. Sapetza, v r. 1865), Rusavy (D. Sloboda, v r. 1868), Uherského Hradiště (J. Schlögl, v letech 1875 a 1876), Znojemska (A. Oborný, v r. 1879), okolí Bzence (J. Bubela, v r. 1882), Prostějova (V. Spitzner, v r. 1883) a okolí Nového Města na Moravě (P. Havelka, v r. 1896). Autory florul byli často učitelé, kteří pro publikaci těchto květen a hlavně svých dalších drobnějších floristických příspěvků využívali výročních zpráv středních škol. Tyto výroční zprávy začaly školy pravidelně vydávat na základě výnosu rakouského ministra L. Thuna (ze 16. září 1849), který nařizuje,

aby tyto zprávy zahrnovaly mj. také „vědecké rozpravy některým členem sboru učitelského sepsané“.

21. prosince 1861 mladí převážně němečtí přírodovědci, nespokojeni s příliš praktickým zaměřením společnosti *Ackerbaugesellschaft*, založili nový německý přírodovědný spolek – *Naturforschender Verein in Brünn*. Tento spolek již podnítil zásadním způsobem botanický ruch v Brně ve druhé polovině 19. století, neboť sdružoval široký okruh floristů a dalších botaniků. Pořádal pravidelné přednášky a exkurze, vydával (díky zemské dotaci) významný časopis *Verhandlungen des Naturforschenden Vereines in Brünn* (v němž vyšly mj. památné spisy Mendelovy a byl vyměňován s mnoha přírodovědeckými institucemi celého světa), shromažďoval rozsáhlou knihovnu a herbářové sbírky a v roce 1903 také podnítil založení Městské botanické zahrady na Smetanově ul. (dnešní Tyršův sad). Brněnské jádro aktivních floristů německého přírodovědného spolku v Brně tvořili učitelé německé techniky G. Niessl (1839–1919), F. Czermak (zemř. 1911), A. Makowsky (1833–1908), spolu s lékařem J. Kalmusem (1834–1870), lékárníkem C. Theimerem (1823–1870), státními úředníky C. Hanačkem (1831–1904) a J. Navem (1831–1864), gymnaziálními profesory J. F. Schurem (1799–1878) a A. Tomaschkem (1826–1891), učiteli I. Czižkem (1839–1909) a F. Haslingerem (1835–1902); k nim se družili spolupracovníci z bližšího či vzdálenějšího okolí Brna, např. náměšťský továrník C. Römer (1815–1881), důchodový kontrolor R. Steiger z Klobouk u Brna (1823–1908), svitavský učitel L. Niessner (1848–1898), učitel na Litovelsku J. F. Slavíček (1856–1938), farář na Uherskohradištsku a Frýdecko-Míšecku F. Gogela (1854–1922), profesor piaristického gymnázia v Kroměříži F. X. Wessely (1819–1904) a ředitel škol v Ivančicích a Třebíči A. Schwöder (1841–1934) a F. Zavřel (1834–1905). Floristické příspěvky publikovali tito botanikové ve spolkovém časopise nebo výše zmíněných vídeňských periodikách; většina z nich části nebo celé své herbáře a knihovny věnovala německému přírodovědnému spolku. První úplnou lokální květenu Brna, *Die Flora des Brünnner Kreises*, uveřejnil v časopise *Verhandlungen* v r. 1863 A. Makowsky; určovací průvodce flórou brněnského kraje pro začátečníky, *Botanisches Excursionsbuch für den Brünnner Kreis*, vyšel jako kapesní kniha ve dvou vydáních (1869, 1880) z pera F. Haslingera. V roce 1910 pak obdobného botanického průvodce k brněnskému okolí napsal A. Wildt.

Vedle zintenzivnění floristiky jevnosubných rostlin začínali členové německého přírodovědného spolku obracet svoji pozornost také k rostlinám tajnosubným: J. Nave byl prvním moravským algologem, J. Kalmus a G. Niessl studovali na Moravě jako první mechorosty (regionální bryofloristické příspěvky publikoval i A. Pokorný z Jihlavska a C.

Römer z Náměšťska) a konečně prvním významným mykologem a pteridologem na Moravě byl G. Niessl.

Publikačním vyvrcholením období působení německého přírodovědného spolku v Brně byla nesporně první kritická flóra Moravy a rakouského Slezska, *Flora von Mähren und österr. Schlesien* (vyšla v časopise *Verhandlungen* v letech 1883–1886), jejímž autorem byl profesor reálky ve Znojmě a v Lipníku nad Bečvou Adolf Oborny (1840–1924). Oborny vynikl mezi moravskými botaniky také taxonomickými studii kritických a polymorfních rodů *Rosa*, *Thymus*, *Mentha*, *Hieracium* a *Potentilla*, často ve spolupráci se zahraničními odborníky. Ačkoli byl *Naturforschender Verein* činný ještě za první republiky a téměř po celou dobu okupace (spolek byl říšským protektorem zrušen v únoru 1943) a vydával i svůj časopis, doba jeho největšího rozkvětu byla v druhé polovině 19. století.

V letech 1887–1897 vyšla první česky psaná Květena Moravy a rakouského Slezska od brněnského gymnaziálního profesora E. Formánka (1845–1900), v letech 1900–1904 bohatě ilustrovaná čtyřdílná Názorná květena zemí koruny České od ředitele reálky v Olomouci F. Polívky (1860–1923), následovaná Polívkovým exkursním Klíčem k úplné květeně zemí koruny české, který nahradil obdobná starší díla D. Slobody a L. Čelakovského. Tato česky psaná díla byla vyústěním probouzejícího se vlasteneckého ruchu na Moravě koncem 19. stol. V této době česká menšina v Brně začala prosazovat výrazněji svoje zájmy: v r. 1900 byla založena česká technika v Brně, česká průmyslovka, dvě česká gymnázia, reálka a obchodní akademie. Vlastenecké aktivity podnítily na Moravě zakládání kulturních, tělovýchovných, vlastivědných a také přírodovědeckých spolků:

1. V Olomouci bylo r. 1883 založeno Vlastenecké muzeum a Spolek vlasteneckého muzea vydávající Časopis vlasteneckého spolku musejního v Olomouci;
2. V Prostějově byl r. 1898 založen Klub přírodovědecký s periodikem Věstník klubu přírodovědeckého v Prostějově;
3. Musejní sekce německé *Ackerbaugesellschaft* se změnila r. 1900 na německo-českou *Mährische Museumsgesellschaft* se sekcemi německou a českou, které vydávaly od r. 1901 každá vlastní časopis v příslušném jazyce (český byl do r. 1910 zaměřen jen na společenskovední obory, pak zahrnoval ojedinělé příspěvky botanické; v německém byly prvními botanickými články Lausova botanická bibliografie Moravy a rakouského Slezska z r. 1903 a příspěvek k poznání flóry Svitavska od P. Schreibera v roce 1908). V roce 1903 byla při Moravském zemském muzeu ustavena Komise pro přírodovědecké prozkoumání Moravy.

4. Z iniciativy učitele Jana Kranicha byl r. 1905 založen přírodovědecký klub také v Brně; časopis Sborník klubu přírodovědeckého v Brně začal vycházet v r. 1914. Prvním předsedou klubu byl kustos sbírek Moravského muzea, botanik K. Vandas (1861–1923), zpracovatel Formánkovy balkánské herbářové pozůstalosti (*Reliquiae Formanekianae*). Vandas byl také prvním botanikem – vysokoškolským profesorem v Brně – byl profesorem polního a lesního hospodářství na brněnské technice.
5. Pod Kranichovou redakcí vycházel od r. 1903 v Brně také známý časopis Příroda, který se po Kranichově odchodu do Ostravy stal tiskovým orgánem Společnosti přírodovědecké v Moravské Ostravě, založené r. 1907; ta později od r. 1921 vydávala Sborník přírodovědecké společnosti v Moravské Ostravě.

Floristické příspěvky v těchto nově vzniklých periodikách uveřejňoval např. již dříve jmenovaný F. Gogela, vyškovský učitel F. Čouka (1884–1962), profesor prostějovské reálky V. Spitzner (1852–1907), žďárský obuvník F. Kovář (1863–1925), profesor olomouckého učitelského ústavu a kustos olomouckého muzea H. Laus (1872–1941), prof. německého gymnázia v Brně H. Iltis (1882–1940), poštovní úředník a kustos olomouckého muzea J. Otruba (1889–1953) a farář z Hovězího G. Říčan (1867–1939).

Vedle phanerogamologických příspěvků přibyla však také řada kryptogamologických, a tak se na Moravě postupně etablovala:

lichenologie – již zmínění F. Kovář a V. Spitzner a také tehdy brněnský učitel J. Suza (viz též dále);

mykologie – mykolog fytopatologické sekce Moravskoslezského zemského výzkumného ústavu zemědělského R. Picbauer (1886–1955), J. Macků (viz dále) a pozdější profesor Vysoké školy zemědělské v Brně E. Baudyš (1886–1968), O. Mrkos (viz dále), profesor fytopatologie na pražské technice F. Bubák (1866–1925), pozdější profesor na VŠZ v Brně A. Bayer (1875–1947), kustos herbáře Moravského muzea F. Skyva (1880–1966) a profesor německého gymnázia v Brně J. Hruby (1882–1964);

algologie – třebečský a mohelenský učitel R. Dvořák (1874–1945), šlapanický učitel J. Bílý (1895–1970), třebečský učitel F. Nováček (1897–1944) a německy píšící O. Richter a R. Fischer;

bryologie – učitel z Přerovska M. Béňa (1861–1944) a německy publikující F. Matouschek.

Také první zoocecidologické práce se v tomto období začínají objevovat; publikovali je již zmínění E. Bayer a E. Baudyš.

Do této doby přichází v roce 1903 na Moravu jako profesor na olomouckou reálku Josef Podpěra.

2. Životní osudy Josefa Podpěry před založením ústavu všeobecné a systematické botaniky

Vladimír Vacek

Josef Podpěra se narodil 7. listopadu 1878 v Jílovém u Prahy jako syn kontrolora berního úřadu Josefa Podpěry a Anny, roz. Rigrové, z Nového Bydžova. První třídu gymnázia studoval v Praze v Truhlářské ulici, od sekundy byl na gymnáziu v Mladé Boleslavi, kde maturoval v červnu 1897. Podle jeho vlastního *curriculum vitae* samotné okolí tohoto města nad Jizerou na něj podnětně působilo a učitel přírodopisu H. Konvalinka v něm vzbudil nadšení pro živou přírodu. V r. 1897 se zapsal na Filosofickou fakultu Karlo-Ferdinandovy univerzity s cílem získat učitelskou aprobaci pro přírodopis na vyšších gymnáziích a matematiku a fyziku na nižších gymnáziích. Jeho učitelé byli mnozí známí odborníci a kulturní činitelé: z botaniky to byl morfolog L. Čelakovský, systematik J. Velenovský, fyziolog a anatom B. Němec, geolog J. Woldřich, mineralog K. Vrba, zoolog J. Vejdovský, teorii vědy poslouchal u F. Čády, filosofii u T. Masaryka. Vysvědčení učitelské způsobilosti získal v r. 1902 a doktorátu z filosofie dosáhl v r. 1903 na základě disertace *Monografická studie o českých druzích rodu Bryum*.

Takzvaný zkušební rok absolvoval jako učitel zčásti na vyšším gymnáziu na Královských Vinohradech a zčásti na reálném gymnáziu v Novém Bydžově a od 1. září 1903 byl jmenován profesorem na státním gymnáziu v Olomouci. Do příchodu na nové působiště uveřejnil Podpěra již více než 30 prací, např. prvou studii o teplobytné květeně Čech, o vlivu doby ledové na naši květenu, zveřejnil výsledky své cesty do Bulharska, již podnikl r. 1900, a několik prací bryologických. Během četných exkurzí na Hané začal také bryologický výzkum Moravy a připravoval materiál pro následné obsáhlejší studie.

Zásluhou prof. V. Spitznera, ředitele reálky v Prostějově, rozvíjel v té době aktivní činnost Klubu přírodovědecký v Prostějově. Zde našel Podpěra místo k uplatnění svých organizačních schopností. Přednášel v Klubu a publikoval v jeho Věstníku výsledky svých bryologických průzkumů na Moravě. Již v r. 1904 byl jmenován zakládajícím členem Klubu přírodovědeckého v Prostějově a po smrti V. Spitznera se stal v r. 1907 předsedou Klubu a redaktorem Věstníku Klubu přírodovědeckého v Prostějově. Velmi činný byl Podpěra i ve Vlastivědném museu v Olomouci, kde pracoval v letech 1903–1908 jako člen výboru. Z doby Podpěrova působení v Olomouci pochází jeho větší knižní práce *Vývoj a zeměpisné rozšíření*

květeny zemí českých ve srovnání s poměry evropskými (1906), v r. 1908 pak vyšel v prvním vydání jeho známý Klíč na určování nižších rostlin tajnosnubných.

V r. 1908 přešel J. Podpěra na II. českou reálku v Brně na Křenové ulici. Dostal se tak do střediska vědeckých snah na Moravě a začal vyvíjet činnost v Klubu přírodovědeckém v Brně¹ a v Komisi pro přírodovědecké prozkoumání Moravy. Od r. 1911 se stal předsedou Klubu přírodovědeckého v Brně. V těchto funkcích se ihned projevil Podpěrovou organizační schopností, jeho energií, pílí i zkušeností. V r. 1911 vyšla jeho Květena Hané: Základy zeměpisného rozšíření rostlinstva na Horním úvalu moravském. V říjnu 1909 byl jmenován na tři roky konzervátorem Moravského zemského muzea a v r. 1912 se stal ředitelem sbírek botanického oddělení muzea, dále předsedou Komise pro přírodovědecké prozkoumání Moravy a sekretářem Zemské komise pro zachování památek přírodních na Moravě. V r. 1912 se stal zakládajícím členem České botanické společnosti. V r. 1910 podnikl studijní cestu na Balkán do Srbska, Řecka, Rumunska a Turecka, v r. 1912 do Německa a Dánska, v r. 1913 do Kraňska a Dalmácie. Podpěrova publikační aktivita po příchodu do Brna je reprezentována více než 40 botanickými pracemi a 33 recenzemi.

Tato úspěšná a nadšená činnost byla náhle přerušena vypuknutím světové války, do níž byl J. Podpěra povolán již v srpnu 1914. Dostal se do východní Haliče, kde byl po ústupu rakouské armády v březnu 1915 v pevnosti Přemyšlu zajat ruskými vojsky. Za místo pobytu bylo Podpěrovi určeno město Ufa, hlavní město dnešní Baškirie (Baškorostán), ležící nad nádherným lučním územím a na pokraji lesostepi v oblasti jižního Uralu. Na zákrok botanické zahrady v Petrohradě dostal Podpěra v listopadu 1915 svolení zůstat pracovat jako zajatec

¹ V rámci Klubu přírodovědeckého v Brně se Podpěra ujal nejprve řízení botanické sekce; ještě v prvním roce se ve zprávě za rok 1910 konstatuje, že „... sekce botanická trpí nedostatkem členů. Podniknuty dva výlety.“ (Příroda 8: 352). Již příštího roku se však píše, že za Podpěrova vedení proběhlo 23 exkurzí a dvě přednášky: Podpěrova Květena vysokohoří Bulharského a J. Macků Moravské houby jedlé a jim podobné jedovaté. 5. února 1911 byl Podpěra zvolen místopředsedou a 18. září 1911 předsedou Klubu přírodovědeckého v Brně; v této funkci setrval až do smrti v r. 1954. Do práce ve výboru Klubu přírodovědeckého se zapojili i další Podpěrovi spolupracovníci z botanického ústavu: J. Suza v letech 1912–1932, F. Nábělek v letech 1922–1939, V. Krist v letech 1933–1941, po válce J. Jedlička ve čtyřicátých letech a F. Slavoňovský v padesátých letech. Po smrti Podpěry byl po dlouhá léta předsedou Klubu přírodovědeckého zoolog prof. S. Hrabě (po něm byli předsedy zoolog prof. S. Obr, botanik a profesor Vysoké školy zemědělské F. Kühn a ekolog doc. Z. Šeda), ve výboru a jednotlivých sekcích pracovali také botanikové A. Hrabětová (již od r. 1929 náhradnice výboru, od r. 1961 vedoucí exkurzní sekce, ve výboru do r. 1981), Z. Šeda (od r. 1959 dosud, od r. 1995 předseda), J. Unar (od r. 1964 dosud) a F. Dvořák (v letech 1975–1985).

Vedle organizační práce ve výboru klubu se prof. Podpěra výrazně angažoval v přednáškové činnosti a ve vedení exkurzí. V klubu přednášeli a exkurze vedli také učitelé botanického ústavu J. Suza, F. Nábělek a V. Krist, po válce J. Jedlička, F. Slavoňovský, A. Hrabětová, J. Šmarda, Z. Šeda, M. Smejkal, J. Špaček, F. Dvořák, J. Vicherek, J. Unar a V. Řehořek. Od devadesátých let probíhají každoroční přednáškové cykly přírodovědeckého klubu v praktiku katedry botaniky.

Od poloviny šedesátých let změnil klubový časopis jméno; namísto Sborník klubu přírodovědeckého v Brně se jmenuje Práce z oboru botaniky a zoologie a nevychází již každoročně, ale jen příležitostně, značně nepravidelně.

v botanickém oddělení Ufimského muzea, kde během tří let zpracoval velký herbář Losijevského, který sbíral 30 let rostliny na jižním úpatí Uralu v rozsahu Ufimské gubernie, a dále herbář Noskovův z gubernie Orenburgské. Ruští botanikové znali Podpěru z jeho publikací a recenzí o ruské stepi, rozšíření rostlinstva v Rusku a o vegetačních poměrech. Podnikal exkurze do okolí Ufy, pořizoval fytogeografické záznamy, sbíral mechy a játrovky a část výsledků poslal prof. Kuzněcovovi k uveřejnění do Věstníku ruské flóry. V červnu 1917 byl pověřen přednáškami o léčivých rostlinách a exkurzemi se sběry léčivek pro ruskou vojenskou medikosanitární část Gubernského zemstva v Ufě.

V r. 1917 procházely Ufou československé legie a Podpěra se přihlásil do jejich služeb. Přes Jekatěrinburg se dostal do Čeljabinska jako člen Epidemiologického, bakteriologického a výzkumného ústavu Čechovojsk, k jehož zřízení vypracoval první návrh. Ústav vyslal Podpěru do Tomska, kde se seznámil s prof. V. V. Sapožnikovem, ředitelem botanického ústavu pro výzkum Sibíře. Ten se obrátil na české vedení, aby byl Podpěra přidělen tomské univerzitě, čemuž bylo vyhověno. Podpěra zde pracoval jako samostatný vědecký pracovník, nikoliv zajatec, který byl pouze uvolněn pro vědeckou činnost, sbíral rostlinstvo a chystal přednášky na tomské univerzitě. Hovořival s prof. P. N. Krylovem o srovnání stepí středoevropských, východoevropských a sibiřských. Při postupu našich legií na Dálný východ přesídlil ústav do Krasnojarska a v r. 1920 se stěhoval do Vladivostoku. V dubnu 1920 odjel Podpěra s částí legionářů přes Ameriku do vlasti; do Brna přicestoval 9. srpna 1920. Po návratu nastoupil opět na reálku na Křenové ulici.

3. Ústav pod vedením prof. Josefa Podpěry: 1921-1951

3.1. Vznik ústavu a začátky výuky

Vladimír Vacek

Národní shromáždění vzniklé Republiky československé předložilo již 15. listopadu 1918 návrh zákona na zřízení druhé české univerzity v Brně a návrh školního výboru o zřízení univerzity se čtyřmi fakultami dne 28. ledna 1919 schválilo: fakulty právnická a lékařská měly zahájit činnost od zimního semestru 1919/20, fakulty filosofická a přírodovědecká od r. 1921/22. Proto tedy první schůze akademického senátu nově založené univerzity v Brně 27. října 1919 se konala za přítomnosti členů právnické a lékařské fakulty a na obou těchto fakultách začaly přednášky v listopadu, zástupci fakulty přírodovědecké byli jednání senátu

přítomni až 25. září 1920. Zpoždění bylo dále ovlivněno i složitým jednáním o uvolnění budov pro přírodovědeckou fakultu v městském chudobinci na Kotlářské ulici. Přes toto dlouhé jednání rozhodl již profesorský sbor o rozdělení pavilonů mezi jednotlivé ústavy: ústavu botanickému byl přidělen pavilon číslo 5 „jako provisorní, dokud nebudou postaveny nové universitní budovy“. Nyní vyvstal hlavní úkol, obsadit „stolici“ botaniky, a to „dvojmo“, totiž botaniky všeobecné a rostlinné fyziologie. Pro obor systematiky rostlin, morfologie, ekologie a fyto geografie byl navržen Dr. Josef Podpěra, profesor II. české reálky v Brně, se zdůvodněním, že „... není sice habilitován na některé tuzemské vysoké škole (vrátil se z války teprve 9. srpna 1920), ale byl r. 1919 přidělen Ústavu pro výzkum Sibíře v Tomsku jako specialista v VI. třídě v hodnosti řádného univerzitního profesora“. Vedení ústavu fyziologie rostlin převzal Dr. Vladimír Úlehla.

Děkanův návrh na jmenování J. Podpěry profesorem vyřídilo Ministerstvo školství a osvěty 18. června 1921 a jmenovalo jej „řádným profesorem všeobecné a systematické botaniky“. Podpěra přijetí profesury ministerstvu podrobněji a zajímavě vysvětlil: „... chce obrátit vědeckou činnost, vedle botanického výzkumu Moravy, ku botanickému prozkoumání slovanských zemí balkánských a Rusi, prosí, aby mu ministerstvo neodepřelo podpory na soustavné vybudování v příštích letech botanického ústavu pro výzkum slovanských zemí a aby mu poskytlo ... mimořádnou podporu na zakoupení ruské botanické literatury, která u nás není vůbec zastoupena v ústavních knihovnách“. V těchto větech je patrný vztah Podpěrův ke slovanským a především ruským botanikům, který u něj vznikl již ve studentských letech a pobytem v Rusku a spoluprací s ruskými botaniky zesílil. Projevoval se však i v jeho fakultní činnosti: ve funkci ředitele botanického ústavu a zahrady podporoval morálně i finančně ruské a ukrajinské občany, především tím, že jim umožnil pracovat v zařízeních fakulty.

Přestavba pavilonu 5, který byl přidělen ústavu botanickému a zoologickému, se přizpůsobovala požadavkům na specifické úkoly botaniky: vedle pracoven, učeben a knihovny byl např. potřebný větší prostor pro umístění herbářových skříní a místnost pro dezinfekci herbářů.

Již v začátcích činnosti byly stanoveny základní zásady způsobu studia na brněnských vysokých školách: Na přírodovědecké fakultě bylo studium rozděleno na obory, které bylo možné studovat jen v předepsaných skupinách, jako přírodopis (kam patřily obory mineralogie, geologie, botanika a zoologie) a zeměpis jako předměty hlavní, nebo přírodopis jako předmět hlavní s kombinací předmětů vedlejších (jako matematika a fyzika a další).

Josef Podpěra, jemuž bylo v té době 42 let, byl uvolněn ze služby na reálce začátkem roku 1921 a začal intenzivně budovat ústav. Měl za sebou rozsáhlou vědeckou činnost doma i

v Rusku, doma pak velké zkušenosti a zásluhy v oblasti spolkové práce. Nejdůležitějším úkolem bylo začít s výukou a souběžně budovat základ jak pro výuku, tak pro výzkum. V první řadě to byla knihovna a sbírka herbářů. Tak v únoru 1921 získal rozsáhlé Rabenhorstovo dílo: *Kryptogamenflora*, dále 52 svazků časopisu *Englers Botanische Jahrbücher, Beihefte zum Botanischen Centralblatt* a 35 svazků periodika *Hedwigia – ein Notizblatt für kryptogamische Studien*, takže do konce roku 1921 měla knihovna ústavu již více než 1350 inventárních čísel. Ministerstvo školství celkem štědře podporovalo zakoupení potřeb pro výuku; např. v prosinci 1920 povolilo dotaci 49 tis. Kč na odborné časopisy a příruční knihovnu a na „opatření první vědecké výzbroje“. Knihy byly získávány i dary: např. starosta z Ivanovic daroval botanickému ústavu Matthioliho herbář z r. 1564.

Prof. Podpěra si byl vědom, že bohaté herbářové sbírky jsou nezbytnou součástí studijního materiálu botanika, a to jak systematika, tak fytogeografa. Základ ústavního herbáře byl dán již r. 1921 spojením dvou sbírek: prof. Podpěry (měl více než 2700 položek, převážně sběrů z Moravy) a prof. J. Lause z Olomouce (více než 13 300 položek). Dlouholetých zkušeností s výměnou herbářů již ze studentských let a známostí s četnými zahraničními sběrateli využil Podpěra k získávání herbářů cizích květen, a to výměnou i koupí, něco bylo získáno i darem, takže koncem roku 1921 měl herbář již 31 986 položek. Herbářové sbírky byly zprvu umístěny v pavilonu 3 (dnešní fyziologie rostlin). První zkušenosti s přípravou a dezinfekcí herbářů získali Podpěrovi pracovníci v botanickém oddělení Zemského muzea u kustoda Františka Skyvy.

Do budovy číslo 5 se prof. Podpěra nastěhoval na podzim 1922. Ústav byl postupně vybavován nábytkem i laboratorními přístroji (2 velké mikroskopy Reichert, 10 mikroskopů pro laboratorní studia posluchačů, mikrotomy, epidiaskop a další).

Přednášky zahájil Podpěra v říjnu 1921 v chemickém ústavu Vysoké školy technické na Falkensteinerově (nyní Gorkého) ulici. Prvních posluchačů botaniky bylo 18 řádných, 13 mimořádných a 1 hospitant. Byla mezi nimi známá jména jako Jindřich Suza, Karel Zapletal, Josef Sekanina, Otto Mrkos, Antonín Kudrman a Richard Picbauer. Na návrh profesorského sboru byly přednášky na fakultě veřejně vyhlášovány plakáty.

Rozsah přednášek byl zpočátku sice skrovný tématy, ale náročný obsahem. Již první výuka naznačovala, že typy přednášek a cvičení převzal Podpěra ze svých vysokoškolských studií. Přednášel týdně 5 hodin systematickou botaniku, začínal tajnosnubnými. V letním semestru přistoupil úvod z rostlinné sociologie a posluchači absolvovali týdně 5 hodin exkurzí a praktických cvičení. V dalším roce se rozsah zvětšoval o lekce Areály rostlinné a Geobotanické praktikum.

Prof. Podpěra usiloval také o personální obsazení ústavu a v říjnu 1921 požádal o místo asistenta. Navrhl odborného učitele Jindřicha Suzu², který předložil u Podpěry vůbec první disertační práci v r. 1924. K prvním Podpěrovým spolupracovníkům patřil také ruský legionář Antonín Dvořák (nar. 1883 ve Štěpánovicích u Tišnova). Tento pracovitý člověk, zaměstnaný jako zřízenec, byl v botanickém ústavu až do 15. dubna 1941, do zrušení ústavu v době okupace. Na místo demonstrátora byl v červnu 1922 ustaven Otto Mrkos (nar. 1903 v Brně, později profesor Univerzity Palackého v Olomouci). Podpěra přijal také bývalého docenta Univerzity jurjevské (Tartu) v Estonsku Dr. K. V. Regela; ten však pobyl v Brně jen krátce, neboť byl jmenován profesorem Univerzity v Kovně v Litvě.

Již v prvním roce, na jaře 1922, zahájil Podpěra exkurze, které byly později proslavené a oblíbené jak posluchači, tak i širší veřejností (šlo o exkurze přírodovědeckého klubu a další). Vedle jednodenních exkurzí do brněnského okolí (údolí Bobravy, stepní stráně u Velatic, Hády a Bílovice) to byly i zájezdy vícedenní, např. týdenní v oblasti Súľova a Trenčianských Teplíc. Červnové exkurze na Pavlovské kopce a do Lednice v r. 1922 se účastnili i pražští botanikové B. Němec, K. Domin, F. A. Novák, S. Prát a J. Wilhelm. Na Pavlovské kopce směřovaly exkurze často. O jedné z nich, týdenní v květnu 1923, Podpěra podrobně informoval Zemskou politickou správu: „... 19. května vyjel s 9 vybranými pokročilými kandidáty do Mikulova, kde se usídlil a konal denně za účelem mapovacím exkurze do Pavlovských a Mikulovských kopců, při čemž mu jeho žáci vydatně pomáhali ... Za studenty bylo zapláceno jízdné do Mikulova a zpět do Brna a v hostinci nocleh a snídaně,

² Jindřich SUZA (* 12. 1. 1890 Třebíč, † 19. 11. 1951 Praha) byl prvním Podpěrovým asistentem od r. 1921 (promoval v r. 1924). Již od gymnaziálních studií byl ovlivněn trebičskými přírodovědci F. Zavřelem, J. Uličným a R. Dvořákem; již v r. 1911 žádal z Třebíče prof. Podpěru o půjčení lichenologické literatury. Po maturitě absolvoval jednorozční kurz na brněnském učitelském ústavu a působil na měšťanských školách, mj. v Brně, kde se seznámil s J. Podpěrou. Později navázal vědecké kontakty také se žďárským lichenologem F. Kovářem a zejména pak s vynikajícím vídeňským lichenologem A. Zahlbrucknerem, který mu během první světové války umožnil studovat lišejníky ve vídeňském muzeu a bral jej sebou na exkurze do Alp.

Suzův záběh v botanice byl široký; byla to geobotanika i floristika, ale především lichenologie, jíž se věnoval od dob studií. Publikoval přes 300 prací hlavně z lichenologie a rostlinné geografie. Vydával také exsikatovou kolekci *Lichenes Bohemoslovakiae exsiccati* (10 svazků), čímž na základě výměny shromáždil velký herbář lišejníků z celé Evropy. Lichenologickým průzkumem bližšího i vzdálenějšího okolí Brna v době působení na univerzitě zásadně přispěl k rozvoji této disciplíny na Moravě. V Brně pobyl však jen do r. 1932, kdy přešel na botanický ústav Přírodovědecké fakulty Karlovy univerzity (mimořádným profesorem 1936 tamtéž). Po příchodu do Čech se věnoval se stejnou intenzitou floristickému výzkumu v Čechách. Zpracoval i lišejníkovou flóru Slovenska a byl vynikajícím znalcem slovenské květeny. Geografický záběh jeho publikací však zahrnoval také Dolní Rakousy, Štýrsko, Dalmácii, Bulharsko, Srbsko, Polsko a Labrador.

Během svého pedagogického působení na botanickém ústavu Masarykovy univerzity vedl např. přednášku Regionální členění Československé republiky s hlediska geobotanického či speciální přednášky jako Lišejníky s hlediska synekologického, Nástin vegetačních poměrů na území československých Karpat nebo Geobotanický rozbor moravské xerothermní oblasti. Vedl také určovací praktikum rostlin tajnosnubných a kryptogamologické exkurze. [Životopis viz např. Čs. Bot. Listy 2: 94–95, Preslia 18/19: 22–36, 25: 90–93, Vlastiv. Sborn. Vysoč. 1: 75–77, Folia Hist. Fac. Sci. Masaryk Univ. no. 56.]

ostatní si hradili exkurzanti ze svých prostředků”. Cesty se účastnil i magistr botaniky Grigorij Ivanovič Širjajev³.

V herbářích pracoval také již od r. 1922 Leopold Suchánek, který popisoval etikety; jeho úhledný rukopis vidíme na herbářových položkách až do doby, kdy byla fakulta Němci uzavřena a herbářové sbírky přestěhovány do české techniky. Nutno se zmínit ještě o dalším ukrajinském běženci, který nastoupil jako konzervátor a preparátor herbářů v r. 1927. Byl to Michail Volotovskij (nar. 1895 v Kormě-Mogilevu), který s přestávkou válečných let působil v herbářích až do r. 1960.

Mezi ruské občany, jež Podpěra zaměstnal, patřila i Antonina Šulgina-Gromova (nar. 1904 v Moskvě), která pracovala v botanickém ústavu jako pomocná síla v letech 1926–1928.

Podpěrův vztah k Rusku, jeho známosti s ruskými botaniky a přátelství s ruskými lidmi byly známy. Nepřekvapí proto, že v r. 1921 se na něho obrátil o pomoc několika téměř

³ Grigorij Ivanovič ŠIRJAJEV [také ŠIRJAEV] (* 24. 1. 1882 Charkov, † 18. 6. 1954 New York) patřil k významným osobnostem botanického ústavu v letech 1923–1945. Studoval v Charkově na gymnáziu a na přírodovědeckém oddělení charkovské univerzity, kde ukončil studium jako magistr botaniky. Působil jako pedagog na různých školách v Charkově, věnoval se studiu flóry jižního Ruska včetně Krymu a Kavkazu a pracoval v několika evropských herbářích (Lausanne, Ženeva, Berlín). Účastnil se světové války, v r. 1919 vstoupil do Děnikinovy armády a v r. 1920 uprchl s Vrangellovou armádou z Krymu; dostal se do Turecka, Bulharska a posléze do ČSR. Zde krátkou dobu pracoval v botanickém oddělení Národního muzea v Praze a v říjnu 1922, zřejmě na popud prof. Podpěry, si podal žádost děkanátu přírodovědecké fakulty v Brně; sem se trvale přestěhoval v lednu 1923. Na botanickém ústavu ho prof. Podpěra pověřil péčí o herbáře. Vzhledem k výsledkům své dosavadní vědecké a publikační činnosti (do příchodu do ČSR publikoval 20 prací) a potom i v ČSR usiloval o získání titulu RNDr. Předložil v r. 1926 disertační práci *Onobrychis generis revisio critica, Pars I.* a v r. 1927 byl jmenován doktorem přírodních věd.

Ruští emigranti byli placeni z emigrantského fondu ministerstva zahraničí. Poněvadž tento fond byl od r. 1932 zrušen, žádal děkan fakulty ministerstvo školství o povolení „paušálu na kustoda herbářů“. Širjajevova platová otázka se vyřešila v r. 1935, kdy mu po přednesení habilitační přednášky byla udělena *venia docendi* pro obor systematické botaniky s povinností 6 hodin přednášek týdně. V září 1939 jmenoval na návrh prof. Podpěry profesorský sbor fakulty G. Širjajeva mimořádným profesorem Masarykovy univerzity. To se však odehrálo již v době německé okupace a před uzavřením českých vysokých škol.

Po krátkém působení „výzkumného ústavu“ v letech 1940–1941 byl Širjajev pověřen německým komisařem, aby nadále spravoval herbář a knihovnu ústavu. Na sklonku války, těsně před příchodem Rudé armády v dubnu 1945, s manželkou Věrou Ivanovnou opustil Protektorát. V srpnu 1945 se ozval prostřednictvím Červeného kříže v Ženevě z uprchlického tábora u Mnichova a v období od srpna 1946 do prosince 1947 poslal odtud Podpěrovi osm dopisů. Čiší z nich nejistota štvance, stesk po druhém, i když přechodným domově v Brně, nerozhodnost skromného člověka stanovit si další životní osudy a směry; Širjajevovi bylo koncem r. 1947 již téměř 66 let. V několika táborech uprchlíků v Německu učil na ruských a ukrajinských školách, nějakou dobu pracoval bezplatně v botanické zahradě v Mnichově. Teprve v r. 1951 se mu podařilo přestěhovat s manželkou do USA, kde však nezískal postavení odpovídající jeho schopnostem a pracoval jako zahradník, vrátný, topič a v posledním roce života jako dělník v továrně na zápalky. Širjajev ukončil tedy svou životní pout' v USA.

Širjajevovo dílo, jež vytvořil v Brně za více než 20 let, je velké: publikoval 43 práce, mezi nimiž jsou vynikající rozsáhlé (téměř 1000 stran) monografie či taxonomické revize několika rodů čeledi *Fabaceae* psané latinsky: *Onobrychis* (1925–1937), *Trigonella* (1928–1934) a *Ononis* (1932). Dílo o rodu *Astragalus* v Brně již nedokončil a teprve po r. 1951 publikoval jako spoluautor prof. K. H. Rechingera z Vídně šest prací ze systematicky tohoto rodu. Celkový počet publikací G. I. Širjajeva je 74 spisů.

Během pedagogického působení na botanickém ústavu Masarykovy univerzity přednášel Dějiny botaniky a Vybrané kapitoly z morfologie rostlinné, rovněž vedl morfologické praktikum pro pokročilé. Některé z jeho přednášek však mohou být v přednáškových seznámech vedeny pod jménem Podpěrůvým. [Životopis viz *Phyton* 6: 24–30, *Preslia* 37: 24, *Folia Hist. Fac. Sci. Masaryk Univ.* no. 55.]

zoufalými dopisy z Jugoslávie Gavriil Noskov, jako na českého přítele svého otce Alexandra Kuprjanoviče Noskova; kterého Podpěra znal z Ufy. Gavriil vypsál svou anabázi z éry generála Děnikina v Jekatěrinodaru a evakuaci armád na Krym do ochrany generála Vrangela. Avšak osud jej zavál do Uher, odtud do Topoly v Jugoslávii, kde byl později přijat na agronomickou fakultu v Zagrebu. Vzhledem k politické situaci v Rusku v r. 1921 mu Podpěra nemohl zprostředkovat setkání s příbuznými v Rusku ani informace o nich, pomohl mu však finančně. Později, jak ukázaly dopisy z let 1933–1935, mu pomohl získat i československé státní občanství, takže se Gavriil usadil v Chustu na Podkarpatské Rusi.

Vedle vybudování botanického ústavu vzal na sebe prof. Podpěra také další závažný a obtížný úkol – zřídit botanickou zahradu. Její důležitost pro účely výuky i širší brněnskou veřejnost zdůvodnil ministerstvu v r. 1922; elaborát byl doplněn návrhem rozpočtu na základní zařízení a práce prvním zahradníkem Jindřichem Jiráskem (1888–1928), který měl bohatou praxi v několika předních evropských botanických zahradách (působil v Berlíně-Dahlemu, v *Royal Botanical Gardens* v Kew, na pařížské *Jardin des Plantes* a na univerzitních botanických zahradách ve Vídni a Innsbrucku). Avšak pro závažnou nemoc místo zastával jen krátce a inspektorem zahrady se stal jeho bratr František Jirásek⁴, který udržoval vysokou úroveň sbírek v zahradě i ve sklenících až do r. 1957. Umístění botanické zahrady v areálu budov mezi Kotlářskou a Veveří ulicí bylo od samého začátku pokládáno za provisorní. Na ploše 1,5 ha, která byla předtím součástí starobince jako zeleninová zahrada pro potřeby kuchyně, začal Podpěra budovat se spolupracovníky zahradu, a to na ekologickém základě, totiž jako soustavu rostlinných formací se zřetelem k moravské květeně. Vedle formací moravské květeny byly v zahradě zastoupeny také květena Balkánu,

⁴ František JIRÁSEK (* 8. 12. 1896 Štětkovice u Sedlčan, † 30. 9. 1985 Brno) byl absolventem Vyšší zahradnické školy v Lednici. Když si jej prof. Podpěra vybral za spolupracovníka při budování botanické zahrady, měl za sebou F. Jirásek zkušenosti z tříleté práce v botanických zahradách v Tbilisi a v Kyjevě v době první světové války. Originální Podpěrovo pojetí botanické zahrady, tak aby zachycovala především charakter významných biotopů Moravy a Republiky Československé, dovedl F. Jirásek s úspěchem uskutečnit. V plánu k příloze k Jiráskově průvodci po botanické zahradě z roku 1948 tak lze nalézt mj. oddělení květena Pavlovských kopců, jihomoravská niva, jihomoravský háj, jihomoravská step, moravská Sahara, písčiny slovácké, skalní step na křemenitém slepenci, rostliny slaniště, rašeliny jihočeské, černavy polabské, květena Fatry, oblast lesních Karpat či Bielské Tatry vápencové.

Jak píše Š. Husák v *Živě* (63:100), využíval F. Jirásek každé příležitosti k návštěvě cizích botanických zahrad, z nichž snad nebyla tehdy v Evropě jediná, kterou by nenavštívil (zejména v letech 1945–1949). O těchto návštěvách pak referoval v mnohých článcích. Ve svých přednáškách a mnohých příspěvcích však také dovedl zprostředkovat bohaté zkušenosti s pěstěním rostlin. Tomuto tématu věnoval i knihy: *Chcete mít krásnou zahrádku?* (1932), *Květiny pro Váš byt* (1938), *Mandloně a jejich pěstění v ČSR* (1950), *Pěstujeme teplomilné užitkové rostliny* (1955) a *Květiny v našich domovech a na pracovištích* (1959) či kapitoly *Palmy a Amaryllidaceae* ve Vaňkově knize *Zahradnické květinářství* (1944). Je také autorem příručky *České názvy rostlin* (1954). Díky dlouholetému působení ve vedení redakce rubriky „Příroda a zahrádka“ v Lidových novinách navázal blízké přátelství s bratry Čapkovými. Průkopnický byl také jeho zájem o ozeleňování hald a

horská květena Kavkazu a Himálaje, vápencových Alp, východní, střední a severní Asie, Severní Ameriky, Japonska a Číny. Část zahrady byla zaměřena na přehled rostlinného systému. Zde byla část plochy věnována též Mendelovým pokusům zákonů dědičnosti, Linnéově soustavě, léčivým i dalším užitkovým rostlinám.

Brzy byla postavena také vodní nádrž poblíž hlavního vchodu a byly sem přenášeny vodní a bažinné druhy. Rostliny pro sbírky v zahradě – než začala zahrada vydávat samostatný *Index seminum*, jenž umožnil dalekosáhlou výměnu vzorků semen nebo sazenic s analogickými institucemi celého světa – získávali zprvu i studenti na exkurzích, později i zaměstnanci zahrady. Sám ředitel zahrady prof. Podpěra na exkurzích Klubu přírodovědeckého již na podzim r. 1920 vyhledával některé vzácnější druhy (např. *Stipa dasyphylla*, *S. tirsia*, *S. capillata*, *Arenaria grandiflora*, *Dianthus plumarius*, *Astragalus exscapus* a *Avenastrum desertorum*), které přenášel do kultury jako základ pro formaci *Moravicum* v budoucí zahradě.

Díky houževnatosti a péči Podpěry a jeho spolupracovníků byly v letech 1924–1926 vybudovány svépomocně tři skleníky, dva kultivační a jeden sbírkový s vodní nádrží, kde - především zásluhou Františka Jiráka – již v r. 1926 vykvetla viktorie královská. Skleníky byly dokončeny v r. 1932 na ploše asi 120 m², postupně pak po celá desetiletí k nim byly přistavovány další až do rozlohy 1000 m².

Prof. Podpěra ovšem s umístěním a velikostí botanické zahrady spokojen nebyl a usiloval od prvopočátku o získání jiných ploch, důstojných pro takovou kolekci rostlin. Tak již v lednu 1922 navrhl Zemské stavební správě koupi pozemků mezi plochou budoucí botanické zahrady a Wilsonovým lesem. S botanickou zahradou a skleníky se totiž počítalo v areálu nové univerzity, kde však byla postavena jako jediná budova právnické fakulty. Ale Podpěra vyvíjel snahy o získání dalších, i vzdálenějších lokalit.

Podpěrovo vědecké dílo, nahlíženo zveřejněnými publikacemi, bylo již do první světové války obrovské: vedle známého prvního vydání Klíče na určování nižších rostlin tajnosnubných (1908), Studie o vývoji a zeměpisném rozšíření květeny v českých zemích (1906) a rozsáhlé Květeny Hané (1911) lze v jeho bibliografii napočítat 113 publikovaných prací vedle dlouhé řady (74) recenzí. Vědecké společnosti jeho dílo ocenily: po návratu z války byl 6. května 1921 jmenován zakládajícím členem Přírodovědecké společnosti v Moravské Ostravě, 25. listopadu 1921 dopisujícím členem Královské české společnosti nauk, 16. února 1922 čestným členem Klubu přírodovědeckého v Praze.

výsypek na Rosicku-Oslavansku, který jej přivedl ke spolupráci s prof. Vaníčkem z Vysoké školy zemědělské v

Organizační, badatelská i popularizační činnost Podpěrova v brněnském Klubu přírodovědeckém, v němž zastával od 18. září 1911 funkci předsedy, pokračovala po pětileté válečné přestávce. Na valné hromadě klubu 14. března 1921 byl Podpěra znovu zvolen předsedou a zároveň ředitelem botanické sekce. Hned nato uspořádal v klubu přednášku Ze sociologie rostlin a koncem května vedl vícedenní exkurzi na Pavlovské kopce za účasti pražských přírodovědců botanika K. Domina, geologa R. Kettnera, zoologa A. Mrázka, botanika B. Němce, mineraloga a geologa F. Slavíka a dalších. Koncem října 1921 byl 1. sjezd čs. botaniků v Praze, kde Podpěra prezentoval brněnské botaniky přednáškami Družiny (heterie) rostlinné a jejich význam v sukcesi rostlinné, Fytogeografické snímky listu brněnského a Nové zajímavé rostliny květeny moravské.

Dne 1. dubna 1925 se konala valná hromada Komise pro přírodovědecký výzkum Moravy a Slezska. Komise byla od svého vzniku 1903 pomocným sborem Muzejní společnosti, při reorganizaci správy Moravského zemského muzea se však osamostatnila. Předsedou byl zvolen prof. Podpěra.

3.2. Činnost ústavu do začátku třicátých let

Vladimír Vacek, Petr Bureš

Po obtížných a svízelných začátcích – získání budovy a botanické zahrady, zřízení knihovny, herbářů a základních laboratorních pomůcek – se v dalších letech činnost Podpěrova ústavu slibně rozvíjela. Zvyšující se počet posluchačů, specializace přednášek a větší počet exkurzí vyžadovaly přijetí nových odborných pracovníků. Od r. 1925 přednášel přehled rostlinného systému František Nábělek⁵, profesor reálného gymnázia v Brně-Králově

Brně.

⁵ František NÁBĚLEK (* 3. 5. 1884 Kroměříž, † 10. 6. 1965 Uherské Hradiště) absolvoval po maturitě na kroměřížském gymnáziu filosofickou fakultu vídeňské univerzity (PhDr. 1907). Působil plných 33 let jako gymnaziální profesor v Lipníku a později v Brně-Králově Poli. V roce 1925 se habilitoval ze všeobecné a systematické botaniky, mimořádným bezplatným profesorem byl jmenován v r. 1934. Roku 1939 odešel do Bratislavy jako smluvní (od r. 1940 řádný) profesor Slovenské univerzity, na níž vybudoval velkoryse botanický ústav a botanickou zahradu. Ve školním roce 1947/48 byl pak rektorem bratislavské univerzity. Po penzionování v roce 1950 působil ještě jako vědecký pracovník Slovenské akademie věd v Arboretu Mlyňany až do r. 1960.

Vrchol Nábělkova vědeckého díla představuje spis *Iter Turcico-Persicum* (1923–1929), v němž zpracoval nálezy z 21měsíční botanické cesty po Palestině, Sýrii, Kurdistánu, Arménii, Mezopotámii, Arábii a Kilíki v letech 1909–1910 a popsal z této oblasti 78 nových druhů. Z cesty, při které mu jediným dopravním prostředkem byl kůň nebo osel a při které po tři měsíce bojoval s malárií, dovezl na 5000 herbářových dokladů a přes 2000 fotografií. O kritičnosti jeho taxonomického studia svědčí i to, že při svém studiu využil významné herbářové sbírky z Orientu – Haussknechtovu ve Výmaru, Boissierovu a De Candolleovu v Ženevě. Během

Poli, který se v červnu 1924 habilitoval. V r. 1925 nastoupil Vladimír Krist⁶. G. I. Širjajev měl vedle funkce kustoda herbářů i malý pedagogický úvazek. Po ukončení studia v r. 1929 nastoupila jako asistentka na přechodnou dobu Anežka Uhrová (nar. 1900 v Lomnici u Tišnova). Pro biologickou stanici v Lednici, která fungovala jako zařízení brněnských vysokých škol pod vedením profesora Vysoké školy zemědělské Emila Bayera, navrhl Podpěra jako vědeckou sílu RNC. Jindřicha Zapletálka (nar. 1905). Tato stanice byla zaměřena na hydrobiologický výzkum lednicko-valtických rybníků, zejména na algologii. V botanickém ústavu pracovali vždy 1–2 demonstrátoři z řad posluchačů botaniky.

Vedle botanického ústavu byl od r. 1921 v činnosti i ústav pro fyziologii rostlin pod vedením prof. Vladimíra Úlehly. Oba profesori botaniky spolu se zoologem prof. J. Zavřelem přednesli v r. 1923 profesorskému sboru návrh na zřízení stolice pro genetiku na

dalších cest navštívil Alpy, Balkánský poloostrov a četné evropské země. Popularizaci přírodních věd věnoval mnoho svých článků cestopisných, zahrádkářských či z oboru ochrany přírody.

Pedagogicky působil v botanickém ústavu Masarykovy univerzity od školního roku 1925/26, kdy začal přednášet Kmeny říše rostlinné. Tuto přednášku zajišťoval až do školního roku 1939/40. Po kratší dobu vedl také botanické exkurze, určovací praktika, morfologické praktikum či specializované přednášky Ochrana přírodních památek v ČSR nebo Květena Balkánu a její vztah ke květeně ČSR. Bohaté cestovatelské zkušenosti uplatnil při třech exkurzích s posluchači do jihovýchodní Evropy v druhé polovině dvacátých let. Všechnu výuku vedl na botanickém ústavu jako externí učitel vedle svého hlavního působiště na gymnáziu v Brně-Králově Poli.[Životopis viz Preslia 26: 329–330, 36: 311–312, 38: 218, Acta Fac. Rer. Natur. Univ. Comen. – Bot. 14: 3–5.]

⁶ Vladimír KRIST (* 8. 2. 1905 Zubří u Rožnova pod Radhoštěm, † 27. 3. 1942 Mauthausen). Po maturitě na reálném gymnáziu ve Valašském Meziříčí v r. 1925 se zapsal na přírodovědeckou fakultu Masarykovy univerzity, kde se do středu jeho zájmů dostala botanika. Studoval zde učitelskou větev a v r. 1930 složil státní zkoušku. Již od 2. ročníku, od r. 1926, působil u prof. Podpěry jako demonstrátor a v r. 1930 byl zde ustanoven nehonorovaným asistentem. Po návratu z dvouleté vojenské služby se stal v r. 1933 asistentem honorovaným a v témže roce získal hodnost doktora přírodních věd po předložení disertační práce o československých hořcích.

K poznání československé flóry podnikal časté cesty na Slovensko a Podkarpatskou Rus a brzy nato, v r. 1934, přidal i studijní cestu do Bulharska a Rodenských hor v Rumunsku, odkud přivezl množství cenného dokumentačního materiálu. V ústavu prof. Podpěry zastával pedagogické funkce a chystal docentskou habilitaci. Habilitační spis Halofytní vegetace jihozápadního Slovenska a severní části Malé Uherské nížiny (publikován 1940) patří k vrcholům jeho publikační činnosti. Další snahy V. Krista přerušila okupace Československa a následné uzavření vysokých škol. Přetržený chod práce v botanickém ústavu a personální změny postihly i V. Krista: v červnu 1941 byl přeložen do dendrologického ústavu Vysoké školy zemědělské.

S okupací ČSR se Krist nemohl smířit; připojil se k důstojníkům pracujícím v odboji: Dr. F. Gregorovi, F. Weissovi, členu zpravodajské služby, a Dr. L. Máčelovi. Skupina se scházela i v budově botanického ústavu, avšak gestapo ji časem odhalilo. Vladimír Krist byl 20. listopadu 1941 zatčen, vyslýchán v Kaunicových kolejích a odvečen do koncentračního tábora v Mauthausenu, kde 27. března 1942 podlehl útrapám. Po skončení války bilancovala i Masarykova univerzita míru svých nejvyšších ztrát a vzdala různými akcemi poctu těm, kteří obětovali život. V r. 1946 byl RNDr. Vladimíru Kristovi udělen čestný titul docenta pro obor systematické botaniky *in memoriam*.

Vladimír Krist napsal v letech 1930–1940 téměř 40 původních vědeckých prací z různých oblastí botaniky, zejména z taxonomie, floristiky a fytoecologie a ekologie. Věnoval se i adventivním rostlinám, neboť chápal jejich praktický význam jako nebezpečných plevelů, alergenů či jedovatých rostlin. K jeho stěžejním dílům patří také taxonomická monografie Hořce Československé republiky (1933–1935). Nutno zdůraznit i Kristovu činnost v ochraně přírody, v práci popularizační a spolkové: byl jednatelem Přírodovědeckého klubu v Brně a podílel se na jeho přednáškách a exkurzích. [Použito publikací J. Unara k životu a dílu V. Krista; životopis viz Sborn. Kl. Přírod. Brno 27: 22–25, Naše Věda 24: 126–128, Výr. Zpr. Morav.-Slez. Akad. Věd Přír. 21: 21–22, Folia Hist. Fac. Sci. Masaryk. Univ. no. 45.]

přírodovědecké fakultě; to se ovšem stalo mnohem později. Podpěra se kromě toho zabýval také myšlenkou, aby botanický ústav byl rozšířen o „ústav pro užitou botaniku“, neboť „... posud není v naší republice užitá botanika zastoupena na žádné vysoké škole“.

Prof. Podpěra se na zasedání akademického senátu 5. listopadu 1925 ujal funkce děkana přírodovědecké fakulty, což byla tehdy funkce jednoletá.

Svoji základní přednášku, Fylogenetická systematika rostlin, rozšířil Podpěra na lekci několikasetmestrovou. Specializace určovala studujícím účastnit se na „samostatných vědeckých pracích“ v rozsahu 15 hodin týdně. Střídavě s prof. Úlehlou vedl konverzáce o nové botanické literatuře. Větší podíl na výuce měl i J. Suza jako Podpěrův asistent (určování tajnosnubných), zatímco F. Nábělek se specializoval v přednáškách na morfologii a principy fylogenetického uspořádání rostlin.

Bohaté a také náročné exkurze s Podpěrou utkvěly jeho žákům v nejlepších vzpomínkách „na dny strávené ve společnosti tohoto vědce, čistého demokrata a vytrvalého učitele a rádce“. Nebylo mu obtížné znovu a znovu vysvětlovat, a budit tím trvalý zájem pro botaniku, ale i přírodní krásy, přírodu a její ochranu. Studenti vzpomínali na výpravné exkurze do Liptovských holí, Slovenského krasu, na Muráň nebo do okolí Prešova. Různorodost lokalit měla posluchačům poskytnout přehled o bohatství československé flóry, a to i na kratších, mnohdy jen jednodenních exkurzích. Byly to v těchto letech návštěvy stepi u Pouzdřan, Pavlovských kopců, Výhonu, Větrníků, stepi u Mohelna, ale i Kotouče u Štramberka, Dářka a velké Podpěrovy lásky – Bílých Karpat.

Mimořádnou událostí byly pro vybrané posluchače zahraniční exkurze, které organizoval Podpěrův spolupracovník a přítel F. Nábělek. Ten podnikl v červenci 1927 dvoutýdenní cestu do severoitalských Dolomit. Dodnes tuto cestu připomíná objemné album, v němž vedle podrobného popisu trasy s floristickými poznatky a téměř poetického líčení přírody těchto velehor je 46 stran fotografií. Tento úspěch a zájem studentů podnítil Nábělka k organizaci dalších cest – v r. 1928 do Rumunska (podrobně ji popsal v časopisu Příroda) a v r. 1929 do Bulharska a Turecka. Také z této téměř sedmitýdenní cesty je album fotografií o 42 listech uloženo v archivech.

V r. 1924 byla prof. Podpěrovi předložena první disertační práce. Byl to Nástin zeměpisného rozšíření lišejníků na Moravě vzhledem k poměrům evropským J. Suzy a brzy následovaly další: v r. 1925 Zeměpisné rozšíření rzí na Moravě se zřetelem k poměrům evropským R. Picbauera, v r. 1926 Stepní květena Šév a jejich okolí A. Kudrmana a *Onobrychis generis revisio critica, Pars I. G. I. Širjajeva*. V r. 1929 předložil L. Sýkora spis

Nardeta a přirozená ladní společenstva v údolí Bobruvky u Bobrové“ a v r. 1931 V. Krist Hořce Československé republiky.

K obohacení herbářových sbírek podnikl prof. Podpěra závažný krok, když v r. 1925 vydal první centurii exsikátové sbírky *Flora exsiccata Reipublicae Bohemicae Slovenicae*. Tento materiál multiplikátů domácí květeny s tištěnými schedami sloužil k výměně se specializovanými institucemi a byl rozeslán na více než 70 míst celého světa. Herbářové doklady získané výměnou za exsikáty představovaly spolu s materiálem sbíraným každoročně pracovníky ústavu a materiálem získaným dary nebo koupí od různých floristů hlavní zdroj přírůstků herbáře. Do roku 1930 vydal Podpěra dalších pět centurií, takže do konce roku 1930 se ústavní herbář rozrostl na plných 215 182 položek.

Prof. Podpěra byl zván na významná mezinárodní shromáždění, kde často přednášel: na přelomu května a června 1924 se účastnil v Paříži kongresu *Congres international pour la protection de la nature*, hned nato byl na I. sjezdu slovanských geografů v Praze, na němž byla zřízena sekce pro rostlinnou geografii (geobotaniku). V r. 1930 se konal mezinárodní botanický sjezd v Cambridge, na který Masarykova univerzita vyslala profesory Podpěru a Úlehlu. Před tímto sjezdem se Podpěra ještě účastnil mezinárodního zahradnického kongresu v Londýně (*9th International Horticultural Congress*), kde byl zvolen do mezinárodního komitétu ředitelů botanických zahrad, který měl podporovat styk mezi univerzitními botanickými zahradami. Na kongresu v Cambridge podal Podpěra referát o epifytech v bukových formacích. Byl zde zvolen členem komitétu pro úpravu bryologické literatury. Pokračoval pak exkurzemi do Wisley, Ripley, Maidstone a Kentu a navštívil botanické zahrady v Kolíně nad Rýnem, Bruselu, Antverpách, Liège a Norimberku.

V r. 1925 byl jmenován zahraničním členem společnosti *Polskie towarzystwo botaniczne*. Významné pocty se mu dostalo v říjnu 1926, kdy jej finská *Societas pro Fauna et Flora Fennica* jmenovala dopisujícím členem. Za dlouholetý úspěšný výzkum, podporu činnosti pořádáním přednášek a exkurzí jmenoval Přírodovědecký klub v Prostějově v r. 1927 Podpěru čestným členem, v r. 1931 byl zvolen členem geobotanické sekce Československé botanické společnosti a Československá národní rada badatelská jej v tomtéž roce zvolila členem výboru pro správu Geobotanické stanice v Montpellier.

Světoví fytogeografové se setkávali po dvou nebo třech letech na exkurzích s cílem navštívit oblasti, které byly zpracovány domácími botaniky. Podpěra smysl těchto setkání charakterizoval: "... za průvodu příslušného autora studují členové I. P. E (*International Phytogeographic Excursion*) určité území, vyslechnou výklad onoho botanika, který je vědecky zpracoval a buď na místě, nebo večer při odpočinku rozpřede se živá kritika a

diskuse o navštívených místech a jejich společenstvech rostlinných, diskuse, která při odchylných názorech některých evropských (Uppsala, Curych, Montpellier) i amerických škol mívá někdy bystrý spád".

První setkání I. P. E. bylo v Anglii, druhé v Severní Americe a třetí pak v r. 1923 ve Švýcarsku. Toho se účastnil i Podpěra a využil cesty ke sběru mechů ve švýcarských Alpách. Výsledky zveřejnil ve švýcarském geobotanickém sborníku. Pozvání na takové velké mezinárodní kongresy znamenalo uznání vědeckých výsledků univerzitních pracovníků. Švédsko a Norsko hostilo geobotaniky na čtvrté I. P. E. v r. 1925. Svoji cestu popsal Podpěra v časopisu Příroda na 26 stranách a informoval o ní členy Klubu přírodovědeckého přednáškami. Tato vědecká událost zaujala ovšem i místní populární tisk, který si všímal i „lidské“ stránky cizinců. Tak švédský list Dagens Nyheter zveřejnil charakteristiku některých botaniků a humorně vystihl Podpěru: „... přijde jako velká voda, jeho červený obličej září tučným zbožňováním slunce. Je to obrovská pivoňka ... Podává-li ruku a pozdraví-li, zní to jako »Servus, stará páro, a ukončíme to co možná rychle, jsou tu důležitější věci na práci.« Hřmotně nese se jeho tón tahací harmoniky o kráse Švédska, o osadách a lidech, které viděl, o půvabu cesty, o mravech a zvycích, které nejsou známy v Brně...“ (Překlad československého velvyslanectví ve Stockholmu z r. 1925.)

Na rok 1928 se připravoval pátý kongres I. P. E. do ČSR a Polska (po 20 dnech v každém státě). Pro československé botaniky včetně Podpěry tím nastalo mnoho příprav, a to i proto, že současně na rok 1928 se chystal VI. sjezd československých přírodopýtců, lékařů a inženýrů v Praze a v rámci toho pak II. sjezd slovanských botaniků; ti navštívili 1. července Mohelno. I. P. E. měla v ČSR vynikající průběh a úspěch, cestu spolu s profesory K. Dominem a K. Rudolphem organizoval prof. Podpěra. Na Moravě se zahraniční botanici zdrželi pět dní: 13. července navštívili Macochu, den nato Moravské muzeum a Špilberk, botanický ústav a botanickou zahradu Masarykovy univerzity (kde k jejich spokojenosti a v dobré náladě byla podána svačina), následovala návštěva Mohelna, Pavlovských kopců a Pouzdřan, přes Luhačovice jeli do Bílých Karpat a až do 22. července pokračovali v cestě po Slovensku. Ohlasy na sjezd byly značné, svědčí o tom děkovné dopisy (prof. A. Borza z Cluje, dr. R. Soó z Tihany, prof. L. Diels z Berlína, V. Iljin z Leningradu a dalších).

K 10. výročí republiky byla v r. 1928 v nově zbudovaném areálu výstaviště Brně uspořádána celostátní Výstava soudobé kultury v Československu. Centrální části výstavy dominoval hlavní pavilon, jehož prostory byly určeny pro expozice o našem školství, výtvarném umění a veřejné péči o živnosti a domácí umělecký průmysl. Asi čtvrtina této výstavní plochy byla vyhrazena pro vědu, kulturu a školství. Předsedou organizačního výboru

této části výstavy byl prof. V. Úlehla. Také botanický ústav a botanická zahrada Masarykovy univerzity se účastnily a zajistily přípravu a úpravu botanické části, za což prof. Podpěra obdržel v říjnu 1928 diplom „za vystavené předměty vědecké ceny v expozici odboru vědy, duchové a technické kultury a školství vysokého“.

Stísněné poměry botanické zahrady, vklíněné mezi frekventované ulice, nutily neustále Podpěru hledat vhodnější lokality. Snahy projevil i profesorský sbor přírodovědecké fakulty, když navrhl v r. 1923 Městské radě hlavního města Brna, aby pro „příští všeobecnou botanickou zahradu Masarykovy univerzity rezervovala pozemky za Lužánkami nad Ponávkou až po Černá pole“. Znovu pak koncem téhož roku jednal děkanát na Podpěrův popud s ministerstvem zemědělství, zda a za jakých podmínek by bylo možné získat zámek a park v Židlochovicích ke zřízení botanické zahrady. Odpověď ministerstva byla záporná: Židlochovický zámek je rezervován k ubytování zahraničních hostů u příležitosti reprezentačních honů a dal by se těžko adaptovat na byty úředníků a zřízenců. V přízemí a pravém křídle zámku jsou totiž byty zaměstnanců velkostatku a panské konírny, skleníky, sklepy a ovocná zahrada budou dány k dispozici státnímu včelařskému výzkumnému ústavu.

Podpěra však na akademický senát útočil dále: v r. 1927 navrhl umístit botanickou zahradu za město, nejlépe „do krajiny severně Žabovřesk“. Rozsah pozemků by byl 30–60 ha a Podpěra vypočetl vedle nákladů na pozemek i náklady na jednotlivé budovy, skleníky a zabýval se i detaily (plot, úprava cest apod.) v celkové hodnotě vyšší než 4 miliony Kč.

Když i tento návrh vyzněl bez pozitivní odpovědi, jednal Podpěra v r. 1929 se Zemským úřadem v Brně a navrhl pro zahradu několik lokalit: nejvhodnější je Mniší hora nedaleko plánované přehrady, hlavní budovy a příchod by byly od silnice u dnešní myslivny. Další vhodnou lokalitou by byl les Holedná, jejímž nedostatkem je však málo polí na kultivační plochy a skleníky. Komínský vrch pod Mniší horou se hodil méně pro příliš suchý terén a podobně méně vhodná se Podpěrovi zdála i Kozí hora.

Při této rozsáhlé práci pedagogické, vědecké, organizační a konzultační měl Podpěra na starosti, podobně jako jiní jeho kolegové, i chod ústavu z hlediska provozu, péče o budovu a zařízení. Vždyť tehdy v budově bydleli někteří asistenti a dokonce zřízenec s rodinou. Z tohoto období je např. zajímavý archivní dokument o problémech, které způsobila legendární zima 1928/29. Děkanát v polovině února sdělil, že dosud nedošlo topivo objednané pro fakultu a že jeho dodání nelze pro dopravní obtíže očekávat. Vyzval proto k omezení vytápění místností, a začátek letního semestru bylo nutno posunout na 3. března. V budově botanického ústavu popraskalo mrazy sedm tabulí skla v oknech.

Přírodovědecký klub v Brně pod vedením prof. Podpěry plnil nadále své poslání, uložené stanovami: pokračoval ve vydávání Sborníku s bohatým obsahem, seriózními publikacemi výsledků výzkumu a bádání moravských přírodovědců, pořádal oblíbené a čteně navštěvované exkurze i přednášky pro široké publikum. Neúnavný Podpěra referoval o cestě po Švýcarsku (1923), o Amplitudě druhu rostlinného u kapradin moravských (1924), o Geobotanických vztazích Moravy (1925). Přednáška v r. 1926 měla název Za polárním sluncem. Podpěra přednášel i v brněnském Radiojournalu: V klášteře sv. Bernarda (1928) a Příroda v Rusku (1929).

Josef Podpěra se oženil 4. srpna 1928 s Annou Kunovskou z Uherského Ostrohu (nar. 1904 v Olomouci), posluchačkou přírodních věd Masarykovy univerzity.

3.3. Ústav v letech třicátých – do uzavření českých vysokých škol

Vladimír Vacek, Petr Bureš

Obrat desetiletí znamenal i postupné změny v činnosti botanického ústavu. Bylo to neustálé zkvalitňování výuky, i za přispění dalších pedagogů, větším počtem exkurzí, i když spíše jednodenních, účastí prof. Podpěry na mnoha československých i zahraničních konferencích a v neposlední řadě jeho jmenování děkanem Přírodovědecké fakulty na školní rok 1934/35 a posléze i rektorem Masarykovy univerzity na školní rok 1937/38.

Obě jmenování prof. Podpěry a funkční období nespadly do příliš poklidné etapy života na univerzitě. Nesnáze spojené s hospodářskou krizí po r. 1930 se samozřejmě nevyhnuly ani vysokým školám. Za děkanátu prof. Podpěry v květnu r. 1935 žádala přírodovědecká fakulta ministerstvo školství, aby se zasadilo alespoň o vyrovnání rozpočtu na stav před r. 1932; žádost byla zdůvodněna tím, že již bylo nutné přerušit mnohé styky s cizími vědeckými pracovišti, prudce se snížil odběr vědecké literatury, koupě pomůcek, přístrojů apod.

Celouniverzitní slavnost instalace rektora za účasti akademické obce a hostů z jiných vysokých škol, zástupců městských a zemských úřadů a představitelů kulturního života proběhla 16. listopadu 1937 v plném lesku a duchu tradičních ceremoniálů. Nový rektor proslavil inaugurační přednáškou z oboru evoluční biologie Jak se vyvíjela myšlenka progresu ve studiu fylogenetického vývoje říše rostlinné.

Politická situace po nástupu nacismu v Německu se zhoršovala i na vysokých školách v Brně, kde vznikal neklid, ovlivněný i prolínáním a střety českého živlu s německou menšinou. Rektor Podpěra vydal proto v květnu 1938 prohlášení s výzvami ke klidu.

Ve studijním roce 1931/32 pokračovaly přednášky, praktika a exkurze prof. Podpěry v zaběhnutém sledu při doplňování jeho spolupracovníky J. Suzou a F. Nábělkem. K nim přibyl v r. 1932 profesor učitelského ústavu Bruno Valoušek, ustanovený jako lektor přírodopisného vyučování, který tuto didaktickou činnost provozoval dlouho i po válce. Po jmenování lektorem a po proslovení habilitační přednášky, měl G. I. Širjajev lekce z historie botaniky, cvičení z morfologie rostlin a praktické demonstrace v botanické zahradě.

Studující učitelské větve volili nejčastěji kombinaci přírodopis v širokém pojetí se zeměpisem. Zvětšující se nezaměstnanost aprobovaných kandidátů profesury přiměla prof. Podpěru navrhnout zkušební komisi pro učitelství na středních školách, aby nižší zkouška po dvou letech (nazývaná I. státní zkouškou) platila jako aprobace pro čtyřleté školy měšťanské a jim podobné nižší střední školy.

Specialisté předkládali disertační práce, vypracované pod vedením prof. Podpěry, a to z floristiky, systematiky a geobotaniky jak cévnatých rostlin, tak kryptogam. Z významnějších to byly práce R. Doležala Monografie o druzích rodu *Cratoneuron*, *Hydroamblystegium* a *Amblystegium* v Československu (1932), F. Nováčka *Chroococcaceae* serpentínového území u Mohelna (1932), B. Vincenta Geobotanické poměry Babího lomu u Brna ve vztazích k sousednímu území (1932), A. Uhrové *Coronilla generis revisio critica* (1933), L. Krajníkové-Filipové Parafylie u mechů (1935), L. Máčela Květena travertínů v oblasti Karpat v ČSR (1938), J. Šmardy Geobotanické poměry povodí Svratky a Svitavy (1938) a F. Unzeitiga Systematika a rozšíření čeledi *Fontinalaceae* (1939).

V říjnu 1931 předložil první Podpěrův asistent J. Suza habilitační práci Geobotanický průvodce serpentínovou oblastí u Mohelna na jihozápadní Moravě, a získal tak *venia docendi* pro botaniku. Poněvadž na podzim téhož roku odešel na Karlovu univerzitu, převzal funkci asistenta Richard Doležal (nar. 1907 v Obcích u Brna). Uveďme pro zajímavost tehdejší jeho úkoly a povinnosti, předané ředitelem ústavu: udržovat kryptogamologické sbírky herbáře ústavu, inventovat a upravovat ústavní sbírky, vést praktikum pro začátečníky, vést exkurze, určovat rostliny v botanické zahradě a pomáhat řediteli ústavu v administrativních pracích. Roční plat asistenta v této třídě byl 15 600 Kč.

Studenti ve funkci demonstrátorů se častěji střídali. Patřil k nim od r. 1937 další ruský emigrant Georgij Brižickij (nar. 1901 v Nikolajevu, v r. 1939 odešel s F. Nábělkem na

univerzitu v Bratislavě). Od r. 1935 se stal demonstrátorem František Unzeitig⁷, pozdější asistent (již v letech 1938–1939 a pak od r. 1945) a vedoucí katedry v letech 1959–1970. V r. 1946 přijal příjmení Slavoňovský podle obce Slavoňov v okrese Zábřeh, kam byl příslušný.

Od školního roku 1930/31 byl i botanický ústav v rámci fakulty postižen úspornými opatřeními v důsledku počínající hospodářské krize. Zprvu uložil Zemský úřad v součinnosti s ministerstvem učinit evidenci objednávek z ciziny „... s ohledem na soběstačnost a vzrůstající nezaměstnanost“. Komise jmenovaná k tomu, aby vyřešila tento zásah (profesoři Podpěra, Frejka a Zahálka), dopis odmítla, neboť „... vědecký profesionál nemá být zatěžován zbytečně administrativními pracemi“. Ministerstvo nepovolilo botanickému ústavu zálohy na exkurze na rok 1931/32. Podpěra se okamžitě odvolal s poukazem na studijní řád, že exkurze jsou pro posluchače botaniky povinné. Ministerstvo mělo ovšem pohotovou odpověď: exkurze, požadované ke II. státní zkoušce z přírodopisu, se mohou konat do nejbližšího okolí, zvláště jde-li o posluchače brněnské univerzity.

Začátkem roku 1932 nabádal oběžník ministerstva k úspornému provozu – hospodaření dotacemi, využití personálu, podpory na vědecké podniky, cesty, publikace atd. Proto ústavu nebylo povoleno zakoupit psací stroj, papíry na herbáře, byly pozastaveny dotace na zahraniční cesty a omezení dolehlo i na platy, „... byla zastavena a zrušena stipendia (vědeckých pomocných sil, demonstrátorů, knihovníků) od 1. července do 31. prosince 1932“.

⁷ František UNZEITIG [od r. 1946 SLAVOŇOVSKÝ] (* 2. 12. 1913 Ostrava-Přívoz, † 24. 6. 1986 Brno) studoval po maturitě na olomoucké reálce v letech 1932–1937 na Přírodovědecké fakultě MU, v r. 1939 získal doktorát přírodních věd. Válka přerušila jeho pobyt v botanickém ústavu, kde byl nehonoraným asistentem prof. Podpěry a studoval zde hlavně morfologické problémy. U firmy Baťa, kde pracoval značnou část protektorátního období, získal praktické zkušenosti využitelné v budoucím bádání. Zvláště srovnávací kvality dřeva na různých přístrojích ho inspirovalo později ve vědecké práci při zkoušení pevnosti a protažitelnosti kořenů. Po návratu na fakultu v r. 1945 pracoval jako asistent u prof. Podpěry, později se habilitoval z morfologie a ekologie rostlin.

Bibliografie doc. Slavoňovského čítá asi 60 původních publikovaných prací, nepočítaje četné závěrečné zprávy z výzkumných úkolů, psané většinou v němčině. Do r. 1948 převažují teratologicky orientované práce, od r. 1951 již studie o vegetaci (především na březích rybníků na Ostravsku, na loukách jižní Moravy, na svážných terénech v Hrubém Jeseníku i na březích Vranovské přehrady). Hlavní význam vědeckého díla F. Slavoňovského je v rizologii, v níž byl – podle uznání sovětské geobotanické školy, reprezentované prof. Šalytem – zakladatelem aplikované části této vědní discipliny. Věnoval se ekologickému výzkumu, který jej přivedl ke studiu vztahů mezi kořenovými systémy rostlin, především trav, a půdou. Později přešel na studium psamofytů na přesypch jihozápadního Slovenska a jihovýchodní Moravy a detailní studia potom přenesl do laboratoře, kde pomocí aparatur, zhotovených podle vlastních návrhů, studoval kvalitativní – meliorační a zpevňovací vlastnosti kořenů.

Do výuky se aktivně zapojil hned po válce, kdy vedl praktika k přednáškám prof. Podpěry. Vedl především přednášky z rostlinné morfologie a ze systematické botaniky (rostlin jevnosubných), později pak také výběrovou přednášku užitkové rostliny; podílel se rovněž na vedení terénních cvičení a jako vedoucí katedry i botanického semináře. Přednášel také posluchačům farmacie, pokud byl tento obor součástí přírodovědecké fakulty, a externě také na Agronomické fakultě Vysoké školy zemědělské. Vedl celkem 20 diplomových prací zaměřených zejména na morfologii a rizologii. [Životopis Preslia 46: 89–91, Folia Hist. Fac. Sci. Masaryk Univ. no. 60.]

Došlo i na výuku: začátkem zimního semestru 1932/33 vyšel z ministerstva návrh, aby určité přednášky a cvičení byly konány střídavě každým druhým rokem. Prof. Podpěra nedoporučil změnu a namítl, že plán výuky se provádí na 10 let, znamenitě se osvědčuje a nedá se beze škody redukovat. Z úsporných důvodů nebyla Podpěrovi povolena účast na VII. sjezdu českých přírodovědců, lékařů a inženýrů v r. 1934. Na fakultě byla zvolena „úsporná komise“, aby zvážila snížení „neproduktivních“ výdajů: byla to položka na otop, a proto se přednášky měly zkoncentrovat do nejmenšího počtu poslucháren (z 13 poslucháren se navrhlo nouzově 5–6) a soustředit na určité dny s využitím hlavně poledních hodin, neměly se vytápět knihovny, sbírky a chodby. Na exkurze nebyla opět povolena dotace, a proto na jaře byly jen tři jednodenní exkurze. V r. 1937 se prof. Podpěra již z funkce rektora bránil zákazu dotací na exkurze, avšak ministerstvo neoblomně trvalo na svém. Byly tedy na jaře 1938 opět jen tři krátké exkurze do blízkosti Brna.

Do roku 1931 se Podpěrovi podařilo rozšířit knihovnu na 12 tisíc inventárních čísel, ročně přibývalo asi tisíc čísel, časopisů chodilo 112. V dalších letech byla knihovna doplňována při snížených dotacích, získala knihy i darem (např. prof. Arne Novák daroval knihy po svém tragicky zemřelém bratrovi botaniku Theodorovi). Za pobytu v Leningradě v r. 1937 na mezinárodním geologickém kongresu dostal Podpěra velkou kolekci (307) odborných botanických knih. Byl to cenný příspěvek pro botanický ústav, kde už před tím byla v mimoruské Evropě snad nejbohatší sbírka ruské botanické literatury.

Na osudu knihovny spolku *Naturforschender Verein in Brünn* lze demonstrovat kolegiální vztahy profesorů přírodovědecké fakulty k členům tohoto německého spolku. Ten měl knihovnu v Zemském archivu, odkud ji bylo nutné vystěhovat. Tehdejší rektor (v r. 1934) a ředitel zoologického ústavu prof. Zavřel a ředitel botanického ústavu, předseda Komise pro přírodovědecký výzkum Moravy a Klubu přírodovědeckého, prof. Podpěra zdůraznili velkou hodnotu knihovny a ochotu spolku půjčovat knihy vědeckým zájemcům i Masarykově univerzitě, proto požádali starostu města a presidium městské rady, aby pomohli knihovnu přemístit do jiné budovy. K tomu později došlo, a knihovna tak dostala místo v budově lékařské fakulty na dnešním Komenského náměstí.

Krize postihla i oba botanické ústavy. Vzhledem k finančním nesrovnalostem na fyziologickém ústavu rozhodlo ministerstvo školství „z důvodů nutných úspor, jakož i racionalizace vysokého školství“ sloučit v r. 1934 ústav pro fyziologii rostlin vedený prof. Úlehlou s botanickým ústavem, takže prof. Podpěra se stal ředitelem nového Ústavu pro botaniku a fyziologii rostlin. Vztahy mezi oběma profesory zůstaly i nadále vysoce korektní a přátelské.

V r. 1933 se začalo po 10 letech hovořit o hrozbě zrušení přírodovědecké a filosofické fakulty Masarykovy univerzity. Děkanát fakulty vydal tištěné memorandum a za vedení antropologa prof. Suka zpracovalo rozbor finančních a kulturních škod případného zrušení fakulty. Také prof. Podpěra nemlčel a napsal rozsáhlý článek s názvem „Chcete zrušit přírodovědeckou fakultu Masarykovy univerzity v Brně“. Vysvětlil vznik a význam botanického ústavu a zahrady a vyslovil apel: „... Bije hodina dvanáctá a volám všechny kulturní lidi ... aby pomohli zachránit zničení tak velkého podniku kulturního, který nese jméno našeho pana presidenta. Snad i v této tak kritické době najde se možnost, aby přírodovědecká fakulta byla zachráněna lepším časům, a nebude zničeno to, co bylo touhou, nadějí a cílem celých generací nejen moravských, ale i celého národa československého“.

V říjnu svolal rektor prof. Zavřel mimořádnou schůzi akademického senátu, aby projednal návrh na zrušení dvou fakult. Prorektor prof. Vanýsek zaslal dopisy ministerstvu školství, obě fakulty poslaly memorandum. Koncem září 1933 bylo slyšení u ministrů školství a financí za účasti zástupců univerzit Karlovy, Masarykovy a Komenského. Výsledek byl pozitivní, fakulty pokračovaly v činnosti, univerzita zůstala celistvá.

Prof. Podpěra se stále nevzdával naděje na vybudování nové zahrady. Projekt výstavby univerzity počítal s umístěním zahrady v areálu budoucího „univerzitního města“ na Kraví hoře, což se Podpěrovi nezamlouvalo, tvrdil, že plochy budou zastíněny budovami, budou trpět kouřem a bude jich spíše použito jako ploch pro rekreaci. Stále se vracel k myšlence zakoupit Mniší horu. Zajímavý návrh přinesl v r. 1934 architekt J. Mráček. V rozsáhlém elaborátu „Návrh na přebudování zemského výstaviště v Brně“ navrhl v sedmi bodech zřídit zde i zoologickou a botanickou zahradu. Vidina botanické zahrady, důstojného moravského střediska přírodních věd, se však stále ztrácela v nedohlednu.

Vleklé spory o stavbu univerzity v Brně, jejichž historii podrobně popsali J. Pulec a J. Kalendovská v r. 1989, tedy i o budovu botanického ústavu a zahrady a celé přírodovědecké fakulty, ukončil architekt J. Šel, vládní rada Zemského úřadu, v brožuře z r. 1933: „... Program výstavby univerzity nutno podrobit pronikavé revisi. ... Veškeré objekty pro účely přírodovědecké fakulty mezi ulicemi Kounicovou, Kotlářskou a Veverí plně svému účelu vyhovují a budou vyhovovati i v daleké budoucnosti. V případě, že by snad bylo nutno rozšířit fakultu, možno tak učinit zabráním sousední průmyslové školy v ulici Sokolské. ... Tím by byla přírodovědecká fakulta plně saturována a není proto třeba, aby byla znovu budována na Kraví hoře, když se investovaly do jejích objektů milionové náklady (téměř 18 milionů Kč)“.

I v třicátých letech pokračovalo rozšiřování herbářů, vydávání exsikátových sbírek. V r. 1931 vyšla VI. centurie, pak následovala každoročně další, takže poslední předválečná kolekce měla r. 1938 číslo XIII. Zvyšoval se nejen počet institucí a sběratelů, s nimiž byly sbírky vyměňovány, ale rostl i počet výpůjček ze zahraničí. V r. 1938 byla centurie zaslána více než 90 ústavům. Tehdy měl herbář 298 355 položek. Ačkoli z celkového množství sbírek tvořily asi tři čtvrtiny cévnaté rostliny, byly zde zastoupeny i mechorosty (tvořící asi 65 % ze zbývajících částí), lišejníky (18 %), houby (15 %) a řasy (2 %). O bohatou sbírku mechorostů měl zásluhu jako uznávaný přední evropský bryolog zejména prof. Podpěra. Mezi dárci herbářů byly někdy i význačné osobnosti, např. v r. 1935 věnoval 3257 exsikátů, z toho 1223 kryptogamů, Leopold Berchtold z Uherčic, velkostatkář v Buchlovicích, jako dědictví po hraběti Bedřichu Berchtoldovi.

Komise pro ochranu přírody Masarykovy akademie práce upozornila, aby do exsikátových sbírek nebyly zařazovány vzácné druhy nebo druhy sbírané v územích navržených na rezervace. Jako příklad uvedla vzácnou kapradinu *Notholaena marantae* z hadcových skal u Mohelna.

Nižší dotace na vědeckou činnost a cesty sice poněkud omezily Podpěrovu účast na zahraničních akcích, ale i tak jich Podpěra podnikl několik. Byla to VI. mezinárodní fytogeografická exkurze (I. P. E.) v r. 1931 v Rumunsku, kde Podpěra proslovil přednášku Moravská lesostep, a na stejné téma přednášel na III. sjezdu slovanských botaniků v témže roce ve Varšavě. Z *Royal Botanical Gardens* v Kew a *British Museum* v Londýně sdělili začátkem roku 1932, že na V. mezinárodním botanickém kongresu v Cambridge byl Podpěra zvolen za ČSR členem výboru *General Comittee of Botanical Nomenclature. Station internationale de geobotanique méditerranéenne et alpine* v Montpellier pozvala v červenci 1932 Podpěru do výboru komise pro prodromus rostlinné sociologie. V r. 1934 se Podpěra zúčastnil VII. mezinárodní fytogeografické exkurze I. P. E. v Itálii.

Žádost profesorů botaniky z přírodovědecké fakulty o příspěvek na cestu na VI. mezinárodní kongres botaniků v Amsterdamu v r. 1935 ministerstvo školství zamítlo, přesto se Podpěra a Nábělek sjezdu zúčastnili. Podpěra v přednášce srovnal středoevropské a ruské stepi a byl zvolen místopředsedou oddělení pro systematiku rostlin. V r. 1935 oslavila Státní univerzita v Tomsku 50 let trvání. V duchu milých vzpomínek na své tamní krátké působení poslal Podpěra tomské univerzitě pozdravný dopis. V srpnu 1936 se Podpěra zúčastnil IV. sjezdu slovanských geografů a etnografů v Sofii a za zásluhy o výzkum bulharské květeny byl jmenován čestným členem Bulharské botanické společnosti.

Další větší akce byla v červenci 1937 v Moskvě, a to Mezinárodní geologický kongres, kde se Podpěra účastnil schůzi ve fytopaleontologické sekci. Měl tehdy jedinečnou možnost absolvovat i s chotí 19denní exkurzi na Kavkaz; na zpáteční cestě pak strávil 3 dny v Leningradě, 10 dní v Helsinkách, 5 dní ve Stockholmu a 4 dny v Berlíně.

Poslední předválečná zahraniční cesta zavedla Podpěru do Berlína na XII. mezinárodní zahradnický kongres.

V rámci činnosti Klubu přírodovědeckého a dalších spolků organizoval Podpěra četné akce. Uvedme exkurzi pro Městský osvětový sbor v Brně na Pavlovské kopce v květnu 1933, přednášku Květena čs. republiky ve vybraných obrazech pro Svaz zahrádkářů a přátel přírody a exkurzi pro týž svaz na Čebínku a Zlobici u Tišnova. Jeho zkušeností využila vedle jiných redakcí i redakce časopisu Věda přírodní (vydával Melantrich), která jej požádala v r. 1934 o členství v redakčním sboru. Jeho zásluhy ocenila Čs. botanická společnost, když jej v r. 1936 zvolila čestným místopředsedou a členem výboru.

Extense, lidové přednášky pořádané přírodovědeckou fakultou, měly hlavní smysl v popularizaci vědy. Nešlo povětšinou jen o nahodilou sestavu přednášek z různých oborů, ale o promyšleně sestavené cykly. V r. 1935 byly na programu přednášky prof. Podpěry společně s inspektorem zahrady F. Jiráskem o dějinách botanických zahrad včetně reminiscenční Jak jsme zařizovali botanickou zahradu přírodovědecké fakulty, v dalším roce hovořil Podpěra mimo jiné o květeně Slovenska a Podkarpatské Rusi. Přednášky byly hojně navštěvovány. Srovnejme tehdejší organizaci akce: vstupné na celý cyklus (19 přednášek) bylo 20 Kč, na jednotlivou přednášku 2 Kč, pro studenty 1 Kč. Výtěžek připadl fondu k podpoře nemajetných studujících přírodovědecké fakulty. Další cyklus těchto veřejných přednášek v r. 1937 nesl téma Kapitoly z dějin naší zeměkoule. Z botaniky přednesli Podpěra Základní myšlenky o vývoji říše rostlinné na zeměkouli a Nábělek Vývin říše rostlinné od nejstarších dob. Výnos ze vstupného byl věnován na tiskový fond Klubu přírodovědeckého a opět na podporu nemajetných studujících.

Prof. Podpěru zvali k projevům na jubileích významných přírodovědců nebo organizátorů přírodovědeckého a kulturního života. Byl to důkaz o tom, že prestiž univerzity zakotvila v povědomí širší veřejnosti, která si přála, aby se její zástupci účastnili různých kulturních událostí. V červnu 1925 jako zástupce Přírodovědecké fakulty pronesl Podpěra slavnostní řeč při odhalení desky botaniku Filipu Kovářovi na jeho rodném domě ve Žďáru nad Sázavou. V červnu 1935 hovořil v Dolních Studénkách u Šumperka u příležitosti odhalení pamětní desky prof. Janu Kranichovi, spoluzakladateli Přírodovědeckého klubu v Brně, zakladateli Přírodovědecké společnosti v Moravské Ostravě a zakladateli a vydavateli

časopisu Příroda. V září 1937 pronesl projev při odhalení pamětní desky Janu Ev. Purkyněmu v Libochovicích.

Rok 1938 byl pro prof. Podpěru jubilejním, neboť oslavil své 60. narozeniny. Vedle publikovaných vzpomínek přátel (F. Nábělek, J. Klika) i žáků (A. Uhrová, V. Krist) vydal Klub přírodovědecký jako samostatný svazek Vzpomínky na botanické exkurze s univ. prof. Drem Jos. Podpěrou. K Podpěrově jubileu se sešlo na 200 blahopřání, mezi nimiž je i ojedinělý dárek – píseň o dvou slokách „Jsme na jedné lodi!“, kterou na jeho počest složil Vladimír Pekárek.

V r. 1936 se prof. Podpěra s chotí přestěhoval z Bezručovy ulice, kde bydlel od příchodu do Brna původně se svou matkou a sestrou, do ulice Kotlářské čís. 5. Zde ze slunného bytu v horním patře měl krásný výhled na své životní dílo – botanickou zahradu s jejími ročními barevnými proměnami.

V r. 1938 bylo zřejmé, že politická situace ve střední Evropě spěje ke krizi. Po připojení Rakouska k Německu došlo k odtržení pohraničních území Československé republiky a k útěku českého obyvatelstva z okupovaných území. Zimní semestr 1938 začal proto opožděně, neboť ministerstvo školství zastavilo výuku a konání všech zkoušek, začátek zápisu posluchačů odsunulo na 19. října a výuku na začátek listopadu. Teprve pak pokračoval program výuky na botanickém ústavu obvyklými přednáškami prof. Podpěry ze systematiky a geobotaniky a probíhaly i přednášky a praktika jeho spolupracovníků F. Nábělka, G. I. Širjajeva a mykologa J. Macků (nar. 1851 ve Volfřově u Dačic; profesora I. českého gymnázia v Brně, od r. 1935 mimořádného profesora na brněnské technice). Do činnosti ústavu ovšem zasáhla mobilizace v září, jež postihla V. Krista a J. Suchánka, na ústavě zůstali G. I. Širjajev, J. Brižický a M. Volotovský. Pro ně musel ředitel vyžádat povolení, že Zemský úřad jim jako ruským emigrantům dává souhlas k zaměstnání za podmínky, že jako cizinci nebudou zaměstnání na úkor zdejších sil. Do služeb botanického ústavu se přihlásil ing. Jan Nevole (nar. 1878 ve Vídni), profesor reálného gymnázia v Brně, kterého si Podpěra velice vážil pro jeho dřívější geobotanické studie z rakouských Alp, Litavských vrchů, Hainburských kopců, Malých a Bílých Karpat a Podkarpatské Rusi (srovn. např. Příroda 21: 319–320 nebo Preslia 50: 11). Zastupoval asistenta V. Krista po dobu jeho povolání do vojenské služby.

Vztah zahraničních vědců, Podpěrových přátel, k našemu národnímu osudu charakterizují jejich dopisy. Úryvek z dopisu prof. Rolfa Nordhagena, ředitele botanického ústavu a zahrady v Bergenu: „... Hier ... haben wir alle mit tief gefühlter Sympathie die verhängnisvolle Entwicklung des tschechoslowakischen Staates zugeschaut – unsere

Hoffnung ist jetzt: möge die künftige Lage für ihr Volk besser und glücklicher nach diesem Aufenthalt im Fegefeuer werden!“ a dr. Adama Paszewskiho z Poznaně: „... Najserdeczniejne wyrazy kondolencji i sympatii w tych tak ciężkich dla ojczyzny Pańskiej chwilach“.

V této době se rozvířila i otázka penzionování. Komise profesorů přírodovědecké fakulty navrhla, aby vysokoškolští profesori byli penzionováni až po 65. roce, aby pak i nadále spolupracovali při vedení vědeckých spolupracovníků a doktorandů, a aby jim bylo na ústavě rezervováno místo, kde by mohli svobodně a nerušeně pracovat, používat knihovny, sbírky a přístroje. Jejich práce by měla být podporována zvláštními dotacemi. Profesorský sbor schválil tento návrh 13. března 1939. Prof. Podpěrovi bylo v té době přes 61 let.

Osudného 15. března 1939 vydal rektor Arne Novák protest proti spáchané křivdě a výzvu akademické obci: „... Setrvejte ... při soustavném studiu a ve vážném přemýšlení o tom, jak budoucnost, snad nedaleká, dá nám v českém Brně nadějnou jistotu, o které mluví básník: vytrvat, žít a růst na svém!“

Hned téhož dne vydal komisař říšské německé armády profesor německé techniky Krieso pokyn, aby se zaměstnanci při vstupu do ústavů univerzity legitimovali. Univerzitní budovy byly zabrány vojskem a okupanti přikročili hned k zatýkání. První měl být zatčen rektor, resp. úřadující prorektor, tedy prof. Podpěra. Před tím však zatkl policejní komisař ředitele univerzitní kanceláře a přitom jeho rodině řekl: „Ich habe Haftbefehl auf Herrn Podpěra“ a ukázal ho v kapse. Záminkou k uvalení vazby na prorektora a dalším opatřením proti Masarykově univerzitě měla být patrně otázka studia a pobytu cizinců, o kterých předpokládali, že jsou pátou kolonou. Avšak po výslechu „... byl ředitel univerzitní kanceláře propuštěn a prorektor zůstal na svobodě“ (z projevu rektora prof. V. Neumanna v akademickém senátě 16. července 1945).

Letní semestr, již pod dohledem okupačních orgánů, se s obtížemi podařilo dokončit. Bylo dokonce podniknuto i několik exkurzí – do oblasti Klobouk, Čejče a Mutěnic, Ždánického lesa, Mohelna a Bílých Karpat.

Botanický ústav vstupoval po prázdninách 1939 do posledního předválečného neuzavřeného ročníku. Mimořádná schůze profesorského sboru byla již 4. září 1939; na ní byl doc. Jan Macků jmenován mimořádným profesorem systematické botaniky a kulturních rostlin. Prof. Nábělek se odstěhoval do Bratislavy. S ním odešel i Podpěrův asistent J. Brižický. Krátkou dobu zaměstnával v tomto roce prof. Podpěra i manželku G. I. Širjajeva Věru Ivanovnu jako pracovníci pro mikroskopii.

Prof. Podpěra zastupoval jako prorektor nemocného rektora prof. Arne Nováka. Ten mu sdělil 29. září 1939 z Poličky, že tam leží v nemocnici. „... Vy jste zatím přelaskavě

s Drem Zhánělem převzal mé rektorské funkce, ale já věru nevím, jak dlouho se to takto bude moci provisorně obstarávat. Kdyby se vynořil v akademickém senátu přece jenom názor, že se musí přistoupiti k volbě nového rektora ... nebraňte tomu ...“. Prof. A. Novák zemřel 26. listopadu 1939. Jeho pohřbu se na brněnském ústředním hřbitově zúčastnilo na 5000 lidí.

Velká demonstrace studentů proti okupantům v Praze 17. listopadu měla tragické následky: uzavření českých vysokých škol a deportace mnoha studentů do koncentračních táborů nebo na nucené práce do Německa.

3.4. Osudy a činnost ústavu a jeho pracovníků ve válečných letech

Vladimír Vacek, Petr Bureš

Na přírodovědeckou fakultu dolehly represe české inteligence i českého odboje. Zemský úřad poslal děkanátu přípis, že budovy mají být od 16. prosince 1939 vyklizeny. To bylo ve většině ústavů s množstvím sbírek a přístrojů těžko proveditelné. Prof. Podpěra se bránil dopisem, že evakuace botanického ústavu by byla velmi obtížná, neboť „... inventář je složen z vědeckých přístrojů, hlavně mikroskopů, knihovna má přes 15 tisíc svazků a herbáře čítají přes 300 tisíc položek, což je asi 1700 balíků rozměrů 49 × 31 × 30 cm“. Ovšem nakonec byl Podpěra přece jen donucen odstěhovat z ústavu své věci, knihovnu, separáty a asi 300 fasciкул herbáře mechů. Od 5. září bylo nařízeno zatemňování oken v ústavech.

V prosinci 1939 poslal ministerskému předsedovi protektorátní vlády protektor Čech a Moravy (podepsán Frank) dopis, z něhož výtah byl zaslán prorektoru Podpěrovi. Zdůvodňuje se v něm uzavření českých vysokých škol a mj. se mluví o technickém zařízení škol a rozlišuje se učební a výzkumná činnost: „... Die Lehrtätigkeit zu unterbinden, war der Zweck der angeordneten Schliessung der tschechischen Hochschulen. Eine völlige Einstellung auch des Forschungsbetriebes liegt jedoch nicht im Interesse des Reiches.“ Nevyužívání řady ústavů by způsobilo nepoužitelnost cenných přístrojů a přineslo hospodářské škody ..., a proto je nutno v jednotlivých případech přezkoušet, zda a v jakém rozsahu může výzkumný podnik uzavřených ústavů být činný.

Je možné, že tento dopis dal prof. Podpěrovi podnět k myšlence, že by z botanického ústavu a zahrady mohl vzniknout jakýsi „výzkumný ústav užitkových rostlin“, a tím by se snad mohly zachránit před likvidací. Proto se prof. Podpěra dotázal na názor několika starých přátel, především ředitele Botanické zahrady a muzea v Berlíně prof. L. Dielse. Diels tento záměr uznal za vhodný a vyzvedl ve světě známou činnost botanického ústavu brněnské

univerzity. Brněnský zemský úřad na návrh brzy reagoval a v červnu 1940 sdělil, že botanický ústav a zahrada byly schváleny říšským komisařem jako „ústavy badací“. Tato činnost se koná v botanickém ústavu v budově číslo 5 a v místnostech pracoven, skleníků a ploch botanické zahrady, a týká se pokusů s rostlinami. Dozorem nad činností byl pověřen Dr. Franz Frimmel, profesor německé Vysoké školy technické v Brně. Výzkumná činnost byla povolena J. Podpěrovi, G. Širjajevovi, J. Macků, V. Kristovi a F. Unzeitigovi. V té době bylo v botanickém ústavu a zahradě 19 zaměstnanců a během roku 1940 zůstal tento „badací ústav“ jako jediný z původních ústavů Přírodovědecké fakulty.

Děkanát fakulty si vyžádal vysvětlení témat, na nichž ústav pracuje, a také ministerstvo školství potřebovalo zprávu o činnosti za rok 1940. Bylo to vlastně poslední ucelenější hlášení o stavu inventáře a činnosti ústavu: přírůstek v herbářích byl 3000 položek díky darům domácích botaniků. (Styk se zahraničními ústavu a výměna byly přerušeny.) V knihovně přibýlo 220 čísel, časopisů odebíral ústav 37.

Budovy přírodovědecké fakulty byly původně určeny pro potřebu Zbrojovky. Měl tam být zřízen internát, ale pak se tam nastěhovala německá technika. Ta ponechala budovy původním školským účelům a pod její správou se inventář většinou zachoval.

Rektorát Slovenskej vysokej školy technickej a ministerstvo školství v Bratislavě požádalo v r. 1940 Podpěru, aby pro oddělení lesního inženýrství přednášel dendrologii a speciální lesnickou botaniku. Avšak brněnský *Oberlandrat* odmítl udělit Podpěrovi víza k cestám na Slovensko.

Klubu přírodovědeckému byla policejním ředitelstvím povolena v r. 1939 činnost, předsedou klubu zůstával prof. Podpěra. Na výborové schůzi v r. 1940 navrhl předseda, aby klubová knihovna, která byla uložena v domě na Kotlářské ul. 27, byla přemístěna do pedagogické knihovny. Avšak v lednu 1941 byla knihovna, která čítala 1206 svazků, přestěhována do učitelského ústavu k prof. Valouškovi. V rámci Klubu přírodovědeckého konal prof. Podpěra po uzavření vysokých škol, pokud to bylo možné, dále exkurze o nedělích a svátcích. Účast stále rostla, takže nakonec se exkurze přestaly v tisku vyhlášovat, neboť na sebe poutaly nebezpečnou pozornost. Avšak s omezenou účastí konal Podpěra exkurze celou válku.

Prof. Podpěra pokračoval ve svých floristických studiích. Nálezy rostlin, lokality a další podrobnější údaje pečlivě zaznamenával do svých terénních zápisníků. V r. 1940 sbíral v borech mezi Bzencem a Rohatcem, na Vojšických loukách, navštívil Mohelno, Větrníky, Čejč, Ždánický les a okolí Valašských Klobouk.

V únoru 1941 ještě fungoval botanický ústav a zahrada, kde se pod vedením prof. Podpěry konaly pokusy s rostlinami, které poskytují náhražkové a technicky důležité látky, a to za dozoru říšského komisaře prof. Frimmela. Ve skutečnosti však Podpěrovi spolupracovníci pokračovali ve svých studiích – Podpěra zpracovával rod *Bryum* a další rody mechů, Krist halofytní vegetaci, Širjajev taxonomii bobovitých, Unzeitig pracoval v morfologii, hlavně teratologii, a Macků sledoval fyziologické možnosti jak urychlit klíčení semen. Jedině dlouholetými dobrými vztahy mezi Podpěrou a Frimmelem lze vysvětlit Frimmelovy zákroky ve prospěch zaměstnanců botanického ústavu a zahrady: zrušil výpovědi z bytů F. Jiráska, V. Krista a A. Dvořáka, kteří bydleli v budovách fakulty, a povolil jim dále v nich bydlet.

Z malého kolektivu Podpěrových spolupracovníků odešel v dubnu F. Unzeitig, který byl povolán na místo profesora církevního gymnázia na Velehradě. Brzy po něm se Podpěra rozloučil s Antonínem Dvořákem, který pracoval v ústavu od r. 1921 a nyní odešel do penze.

Nejtvrdší zásah přišel 14. června 1941, kdy bylo Dr. Kristovi sděleno, že jeho přítomnost jako asistenta je v botanickém ústavu nadále nežádoucí. Byl vypovězen z bytu a ministerstvo školství mu přikázalo službu v dendrologickém ústavu Vysoké školy zemědělské v Brně. Krist se připojil k důstojníkům pracujícím v odboji. Skupina se scházela i v budově botanického ústavu. V. Krist byl v listopadu 1941 zatčen a 27. března 1942 zemřel v koncentračním táboře v Mauthausenu.

Začátkem roku 1941 fungovalo již jen několik málo univerzitních ústavů: byly to některé ústavy a kliniky na Lékařské fakultě a ústav botaniky na Přírodovědecké fakultě. V říjnu byla na příkaz kurátora brněnských vysokých škol zastavena činnost v botanickém ústavu i v zahradě a vedení obou institucí převzal prof. Frimmel.

Zemský úřad sdělil prof. Podpěrovi začátkem roku 1941, že jej hodlá přeložit do výslužby; došlo k tomu 26. ledna 1942. Také dlouholetý zaměstnanec L. Sedláček (pracoval od r. 1923) odešel koncem roku 1941. Na zbytku české univerzity zůstal zaměstnán G. I. Širjajev jako jediný pracovník botanického ústavu, který pokračoval v práci na přírůstcích herbářů. Ovšem herbáře, 36 velkých skříní, byly v r. 1942 vystěhovány z budovy botanického ústavu do budov české techniky. V červenci si postěžoval G. Širjajev J. Jedličkovi do Zlína: „... sedím v ústavě sám, jediný jako prst, pracuji dál nad svými Astragaly. Často vzpomínám na bývalé časy, Dr. Krista ... a čekám, co bude dál ...“. Jedličkovi psal pak ještě lístek z Brna 10. dubna 1945 těsně před příchodem fronty. Brzy nato i s manželkou uprchl z Brna.

Omezení činnosti postihlo i botanickou zahradu: provoz tam byl prozatímně povolen s tím, že se na volných plochách musela pěstovat užitková zelenina.

Prof. Podpěra v nucené penzi a dovolené zpracovával výsledky terénního výzkumu a připravoval další publikace, podnikal kratší exkurze, pokud to do vhodných lokalit válečná doba a doprava dovolovaly, a trávil častější dovolené s manželkou u jejích rodičů v Uherském Ostrohu. Tam mu posílali zprávy o utlumeném dění v zahradě a ústavu jeho spolupracovníci, zejména G. Širjajev a inspektor F. Jirásek.

Pokračoval v psaní díla *Conspectus muscorum europaeorum* a po jeho dokončení se pokoušel zajistit ve válečné době jeho uveřejnění. Rukopis měl asi 1000 stran. V květnu 1944 nabídl České botanické společnosti otištění práce v časopisu *Preslia*. Výbor ČBS nabídku přijal a prosil Podpěru o pomoc při opatření finanční úhrady tisku. Podpěra požádal Národní radu badatelskou v Praze o podporu a vysvětlil, že dílo sepsal z podnětu Mezinárodního botanického kongresu v Cambridge v r. 1930. Avšak mezitím se publikační možnosti tak zhoršily, že v září prof. Dostál Podpěrovi sdělil, že cenzura stěží povolí toto dílo vydat, ale přesto by bylo dobré připravit je k tisku přepsáním na stroji. (*Conspectus* vyšel až pozdě po válce v r. 1954, po smrti prof. Podpěry.)

Podpěrovi se však ve válečných letech podařilo otisknout 4 části dalšího svého životního díla, monografie *Bryum generis monographiae prodromus*, první část vyšla v r. 1942, druhá a třetí v r. 1943, čtvrtá v r. 1945, všechny v *Pracích Moravské přírodovědecké společnosti*⁸ v Brně.

Ani za války se prof. Podpěra nevzdal myšlenky vydat spolu s prof. K. Dominem nově přepracované vydání *Polívkova Klíče k úplné květeně Republiky československé* (první vydání bylo z r. 1928). Svědčí o tom četná korespondence s prof. Dominem jako spoluautorem a R. Prombergrem z Olomouce jako nakladatelem; ten mýnil v r. 1944, „... aby rukopis byl připraven, jakmile nastanou normální poměry“.

I nadále podnikal Podpěra exkurze. Na oblíbená místa se rád vracel: Vlkoš, Milotice, louky v okolí Hluku, Polešovice a Valašské Klobouky. O letní dovolené, na níž jezdil s manželkou, sbíral rostliny v r. 1941 při pobytu v Moravskoslezských Beskydech, na Bílém Křížci, na Lysé hoře, na Grúni, v okolí Šancí a Ostravice. V r. 1942 o dovolené v Řásné u Telče zkoumal květeny v okolí Pařezitého rybníka, v r. 1943 trávil dovolenou v Rožnově pod

⁸ Prestižní Moravská přírodovědecká společnost byla založena 11. ledna 1924 jako moravská obdoba české Královské společnosti Nauk. Podpěra byl jedním ze 14 zakládajících členů a posléze členem prezidia společnosti. Od počátku své existence vydávala přírodovědeckou obdobu multidisciplinárního *Věstníku Královské české společnosti nauk - časopis Práce Moravské přírodovědecké společnosti* (po dobu existence v nich vyšlo 57 botanických prací, mj. tři díly Podpěrovy *Květeny Moravy ve vztazích systematických a geobotanických*). Po válce změnila společnost jméno na *Moravskoslezská akademie věd přírodních, Brno*; akademie zanikla v roce 1954. Na její časopis však navázaly *Práce brněnské základny ČSAV (botanická řada*

Radhoštěm, kde botanizoval v okolí Radhoště, a v r. 1944 to bylo jižní Pomoraví a okolí Náměště nad Oslavou.

Činnost Klubu přírodovědeckého byla omezena. Na rok 1942 nebyly schůze a přednášky povoleny, byl udělen souhlas jen s tiskem sborníku. Klubovní věci, které shromažďoval jednatel V. Krist, nebyly po jeho zatčení nalezeny. O rok později došlo k určitému uvolnění zákazu, a proto předseda prof. Podpěra svolával v letech 1943-45 výborové schůze. Zásoba vyšlých klubových sborníků byla v r. 1943 přestěhována z Kotlářské ulice do sklepa na ulici Volného.

Činnost Moravské přírodovědecké společnosti byla také sledována. V září 1941 byly zakázány prezidiální a členské schůze. I zde pak po částečném uvolnění činnost pokračovala, především přednáškami a vydáváním Prací Moravské přírodovědecké společnosti. Prof. E. Bayer se v lednu 1945 radil s prof. Podpěrou o zabezpečení jmění MPS, které činilo něco přes čtvrt milionu korun. Se zřetelem na „řítící se světové události“ navrhl, aby se poslední prezidiální schůze před osvobozením konala v bytě prof. Podpěry.

3.5. Obnova ústavu po osvobození

Vladimír Vacek, Petr Bureš

Po osvobození, od května do září 1945 zastupoval ředitele ústavu prof. V. Morávek. Prof. Podpěrovi byl vytýkán článek, který si od něho jako prorektora a zastupujícího rektora vyžádala redakce jednoho brněnského deníku a který otiskla koncem roku 1939. Ožehavé téma „o německo-české spolupráci“ se prof. Podpěra snažil obratně obejít zdůrazněním důležitosti spolupráce na vědeckém poli, tedy i botanice, se všemi světovými, tedy i německými botaniky. Profesorský sbor Přírodovědecké fakulty však brzy „shledal střízlivé konstatování duchovních styků mezi našimi a německými vědci před válkou“, prof. Podpěru plně rehabilitoval a požádal jej, aby od září 1945 pokračoval ve svých funkcích.

Pedagogická a vědecká činnost přírodovědecké fakulty se začala rozvíjet v tradičních ústavech a seminářích, jichž bylo na fakultě celkem 17. Mimo jiné to byly ústav zoologický (prof. S. Hrabě), antropologický (prof. V. Suk), všeobecné a systematické botaniky (prof. J. Podpěra) a fyziologie rostlin a mikrobiologie (doc. V. Rypáček).

pod patronací brněnské pobočky Geobotanické laboratoře ČSAV) vycházející po různých změnách názvu dodnes (*Acta scientiarum naturalium academiae scientiarum bohemicae Brno*).

S námahou se dařilo prof. Podpěrovi postupně obnovit činnost botanického ústavu. I když budova netrpěla přímo bombardováním, nezachovala se téměř jediná okenní tabulka, inventář byl zčásti odvezen. Ještě v srpnu se hledal inventář; ztracené mikroskopy a vzácnější knihy byly nalezeny v Linci a vráceny. Herbáře byly na technice.

Zprvu musel Podpěra obnovit kolektiv spolupracovníků, poněvadž všichni předváleční zaměstnanci se rozešli. Ministerstvo školství ustavilo prvně asistenty Dr. Františka Unzeitiga (v červnu 1946 požádal o změnu příjmení na Slavoňovský) a RNC. J. Jedličku⁹. Josef Jedlička dokončil disertační práci a koncem roku 1945 vykonal rigorózní zkoušky. Profesor reálného gymnázia v Brně Otto Mrkos se přihlásil jako vědecká síla a pracoval v ústavu 12 hodin

⁹ Josef JEDLIČKA (*11.5.1912 Brno, †7.12.1959 Brno) patřil k představitelům Podpěrovy bryologické školy. V Brně navštěvoval reálku a toto studium si později doplnil maturitou z latiny a řečtiny. Již za studií projevoval značný zájem o přírodní vědy, především botaniku, ale i o entomologii a mineralogii. Z existenčních důvodů studoval dvě léta bohosloví. Své rozhodnutí však změnil a po absolvování vojenské služby studoval od r. 1936 na brněnské přírodovědecké fakultě přírodopis a zeměpis. Po úspěšně vykonané I. státní zkoušce bylo studium přerušeno uzavřením českých vysokých škol. Jedlička našel uplatnění ve Zlíně v různých organizacích, v posledním válečném roce v zoologicko-botanickém oddělení Studijního ústavu Baťovy továrny.

Po osvobození republiky se vrátil na přírodovědeckou fakultu, kde byl od 1. června 1945 jmenován asistentem botanického ústavu a koncem téhož roku ukončil studium doktorátem přírodních věd. Již během studia a pak po návratu na fakultu se zaměřil na studium mechorostů, z nichž se obzvláště věnoval systematicky obtížnému rodu *Plagiothecium*. Jeho habilitační práce, předložená v r. 1948, je věnována tomuto rodu a v r. 1950 mu byla udělena *venia docendi* pro obor všeobecné a systematické botaniky na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity; kde působil až do své náhlé smrti.

Ve své pedagogické činnosti na katedře botaniky se věnoval širokému spektru přednášek; nejprve přednášel rostlinnou morfologii (poprvé je v seznamech přednášek ve šk. r. 1950/51, již po válce však vedl některé Podpěrovy přednášky), od šk. r. 1951/52 převzal přednášku Systematická botanika I. Tajnosnubné, později i přednášku Mykologie systematická; vedl určovací praktika a terénní exkurze, ale i specializované předměty jako Historický vývoj květen, Ruská terminologie botanická a čtení textů, Fytopatologie, Mechorosty, Paleobotanika, Srovnávací morfologické a fylogenetické vztahy. Těsně po válce vydal J. Jedlička dvoje učební, a to texty botanické a geobotanické praktikum. Četní jeho posluchači z poválečných let vzpomínají na J. Jedličku jako na znamenitého vysokoškolského učitele. Jeho přednášky a cvičení vynikaly vysokou úrovní a vzornou přípravou, dokonalou systematičností, vzpomínají na jeho vynikající exkurze, kde se projevila jeho přesnost, exaktnost i skvělá erudice, neboť vedle mechů a cévnatých rostlin demonstroval mnohdy i objekty z říše živočišné aj. Byl i výborným a obětavým popularisátorem přírodních věd, přednášoval v brněnském Mykologickém a Přírodovědeckém klubu, v extenzích Přírodovědecké fakulty a ochotně určoval četným milovníkům přírody přinesené rostliny či houby.

První práce J. Jedličky čerpaly z jeho pobytu na Zlínsku a ve Vizovických vrších a byly zaměřeny na floristickou, mykologickou a bryologickou tematiku. Ovšem rostlinný materiál, především mechorosty, sbíral později v mnoha moravských a slovenských horách (Jeseníky, Beskydy, Vysoké Tatry, Súlovské skaly aj.). Těžištěm vědecké práce J. Jedličky byla bryologie. Bohatý materiál ze všech končin Evropy i Severní Ameriky, více než 15 tisíc mikroskopovaných položek, mu umožnil stanovení taxonomické klasifikace rodu *Plagiothecium*. Téměř dva roky se věnoval determinaci a revizi dokladového materiálu, který nasbíral A. Latzel v Bosně a Hercegovině a který čítal více než 10 tisíc neurčených položek. Výsledkem bylo zjištění několika desítek druhů, které nebyly z tohoto území dosud uváděny, a popisy několika desítek nových infraspecifických taxonů. Kolem roku 1957 dokončil šestijazyčný terminologický bryologický slovník (302 stran v rukopisu), který byl určen pro úvodní svazek bryologické řady Flory ČSR. Tato jeho práce zůstala bohužel jen v rukopisu. V r. 1950 přeložil známou Wulfovou učebnici "Istoričeskaja geografija rastěnij" z r. 1945, avšak ani u této knihy se vydání neuskutečnilo.

Jedličkova publikační činnost není bohatá. Zdá se, že v jeho hloubavé povaze bylo spíše bádát, objevovat a sbírat nové poznatky než unáhleně publikovat o svých objevech. Tento přístup měl asi kořeny v jeho autokriticismu, vrozené a snad i nadměrné skromnosti a má možná i souvislost s jeho značně rozsáhlou a

týdně. Podpěra obnovil také funkce pomocných vědeckých sil a demonstrátorů. Obtížně hledal zřízence a pomocné síly. Zejména špatná situace byla v herbářích, kde po odchodu G. I. Širjajeva nebyl odborník. Začátkem r. 1946 získal *venia docendi* RNDr. Jan Šmarda ze sociologie rostlin a rostlinné geografie.

V prvním poválečném roce přednášel botaniku jen Podpěra, který obnovil své dřívější lekce ze všeobecné a systematické botaniky. Musel se vyrovnat s návalem uchazečů o studium, neboť měl tehdy 97 posluchačů. Počty studentů, jimž pětiletá válečná pauza přerušila studium, byly vysoké i na exkurzích: např. červnové exkurze do Bítova v r. 1946 se zúčastnilo téměř 60 studentů.

Novým oborem zavedeným v poválečném období v Brně bylo samostatné studium farmacie¹⁰. Stalo se tak i díky iniciativě prof. Podpěry, který se stal vedoucím ústavu farmakognosie. Spolu s prof. Podpěrou se na výuce farmaceutů podílel také Dr. Slavoňovský, a to přednáškami ze systematické botaniky a determinačními cvičeními. Prof. Podpěra byl také jmenován examínátorem pro farmaceutické závěrečné zkoušky.

Knihovna botanického ústavu byla v dezolátním stavu, herbáře přestěhovali studenti z budovy techniky na původní místo. Herbářové sbírky byly po válce značně rozšířeny o dar Dr. A. Latzela. Bylo to více než 18 000 položek jeho sbírky z Bosny a Hercegoviny, které tam pořídil při službě jako vojenský lékař.

Také botanická zahrada byla koncem války značně poškozena, budovy bombardováním, ploty byly pobořeny, střechy skleníků rozbity. Znovu, tentokrát na návrh

různorodou výukou. [Použito publikací: Preslia 32: 267–270, Sborn. Klubu Přírod. Brno 39: 116–117, Čes. Mykol. 14: 143, Čas. Slez. Muz Ser. A. 5: 67–68, Folia Hist. Fac. Sci. Masaryk Univ. no. 54.]

¹⁰ Farmaceutické studium, zprvu jen dvouleté, bylo v Brně zahájeno od šk. r. 1945/46 na základě vládního usnesení ze 4. října 1945. Prof. Podpěra byl ustanoven vedoucím ústavu farmakognosie, který byl od šk. r. 1946/47 přejmenován na ústav farmaceutické botaniky. Tento ústav, sídlící na Kolišti, se pak stal spolu s ústavem farmaceutické chemie (prof. V. Morávek) a pozdějším ústavem galenické farmacie (doc. M. Melichar) základem budoucí farmaceutické fakulty. Podpěra stál v čele tohoto ústavu do r. 1950. Později však bylo farmaceutické studium z Přírodovědecké fakulty přičleněno k fakultě Lékařské (zákonem č. 190/48 Sb. ze 20. července 1948).

Dne 1. září 1952 se farmaceutická fakulta v rámci brněnské univerzity osamostatnila (původní „Podpěrovu“ katedru farmakognosie zde vedl doc. V. Homola, tehdejší děkan farmaceutické fakulty). Na základě „vládního nařízení č. 120/160 Sb. z 5. srpna 1960, o změnách v organizaci vysokých škol“ pak byly sloučeny farmaceutické fakulty brněnské i bratislavské univerzity v jedinou fakultu celostátního charakteru se sídlem v Bratislavě. V důsledku federativního uspořádání státu byla v roce 1969 otevřena pro české země Farmaceutická fakulta Univerzity Karlovy se sídlem v Hradci Králové. K obnově samostatného studia a fakulty farmacie v Brně došlo až po r. 1989, avšak již mimo půdu Masarykovy univerzity. Stalo se tak v rámci Vysoké školy veterinární a farmaceutické (do té doby Vysoké školy veterinární) na základě zákona ČNR č. 375 z 29. dubna 1992. O dva roky později na základě zákona č. 192 z 27. září 1994 byla tato škola přejmenována na Veterinární a farmaceutickou univerzitu Brno. Její farmaceutická fakulta zahrnuje dnes ústavy aplikované farmacie, přírodních léčiv (s oddělením botaniky), technologie léků, humánní farmakologie a toxikologie a ústav chemických léčiv.

děkana prof. V. Úlehly, žádal akademický senát o zajištění pozemků na Kraví hoře. Později byly získány pozemky na Mniší hoře, což preferoval Podpěra.

Spolková činnost postupně oživovala: Klub přírodovědecký zahájil v září 1945 výborovou schůzí, na valné hromadě v únoru 1946 byl zvolen starostou Klubu prof. Podpěra, a ten zahájil činnost přednáškou o květeně evropské části SSSR.

Biologická stanice brněnských vysokých škol v Lednici ukryla svou knihovnu a vědecké zařízení před okupací v zámku ve Křtinách (kde sídlil školní statek lesnické fakulty Vysoké školy zemědělské) a majetek tam zůstal nepoškozen. Prof. E. Bayer vyjádřil prof. Podpěrovi svůj názor na osud Výzkumného ústavu pro šlechtění rostlin – Mendelea – založeného v r. 1915 v Lednici, které přešlo z pravomoci ministerstva školství k ministerstvu zemědělství a mělo se přeměnit na zemědělský výzkumný a šlechtitelský ústav. Ředitelství biologické sekce mělo původně v úmyslu učinit z Mendelea vědecký ústav vysokoškolské úrovně se zaměřením na mendelismus a genetiku.

3.6. Poslední léta působení Josefa Podpěry na ústavu

Vladimír Vacek, Petr Bureš, Vladimír Řehořek

Po jmenování nových docentů získal prof. Podpěra nové spolupracovníky i v pedagogické činnosti. Od školního roku 1946/47 přednášeli Jan Šmarda¹¹ o zeměpisném

¹¹ Jan ŠMARDA (* 27. 12. 1904 Třebíč, † 7. 12. 1968 Brno) studoval nejdříve na učitelském ústavu v Brně a svá středoškolská studia uzavřel na reálce v Novém Městě na Moravě. Poté až do r. 1945 učil na obecných a měšťanských školách na různých místech západní Moravy. Po externím studiu a úspěšně obhájené disertaci Geobotanické poměry povodí Svratky a Svitavy získal v r. 1938 titul RNDr. Krátce po skončení 2. světové války nastoupil jako kurátor herbáře Moravského muzea, později stal vedoucím botanického oddělení a v letech 1949–1952 ředitelem Moravského muzea. Současně přednášel jako externí učitel na botanickém ústavu; v r. 1946 se habilitoval u prof. Podpěry, habilitační spis vypracoval na téma Květena Žďárských vrchů se zvláštním zřetelem k mechorostům.

V r. 1952 převzal vedení ústavu (později katedry botaniky) a byl ustanoven do funkce docenta. V té době se zasloužil o zřízení a vybudování brněnské pobočky Geobotanické laboratoře ČSAV; tuto pobočku jako externista vedl od r. 1955. V roce 1961 byl na základě nepodložených obvinění zbaven funkce vedoucího katedry a proti své vůli musel odejít z fakulty. Až do své předčasné smrti pak pracoval v Kabinetu geomorfologie (pozdějším Geografickém ústavu ČSAV v Brně) jako vědecký, později vedoucí vědecký pracovník biogeografického oddělení.

Publikační činnost doc. Šmardy byla bohatá. Od r. 1927 uveřejnil více než 200 vědeckých prací, zpráv a pojednání nepočítaje množství popularizačních článků, jimiž široké veřejnosti dával k dispozici svoje bohaté poznatky. Jeho vědecké zaměření se vyznačovalo mimořádnou šíří záběru; jeho zájmy kromě toho zasahovaly i do jiných přírodovědných oborů, ale i do sféry kultury, což se odrazilo v jeho těsných kontaktech jak s vědeckými pracovníky různých profesí, tak s umělci – literáty i výtvarníky. Již jako učitel se věnoval studiu teplomilné květeny a jejího pronikání říčními údolními do nitra Českomoravské vrchoviny. Vlivem svých učitelů – prof. Podpěry a prof. Suzy, jakož i přítele bryologa Rudolfa Vaňka, se začal hlouběji zajímat rovněž o bryologii i lichenologii. Tato orientace vyústila v práce věnované bryogeografii Moravy a Slovenska, při nichž

rozšíření rostlin, doc. A. Zlatník o biocenologii lesa, J. Jedlička pořádal praktika zaměřená na kryptogamy, především mechy, a organizoval na poznání mechů časté sobotní exkurze, obvykle do lokalit Moravského krasu. Od 1. září 1949 nastoupila jako asistentka dlouholetá Podpěrova spolupracovnice Dr. Anežka Hrabětová-Uhrová¹². Prof. Podpěra přednášel nadále pro studující farmacie.

využil poznatky o indikační hodnotě mechorostů ve fytoocenologii. Dalším v řadě hlavních směrů vědecké práce doc. Šmardy byla fytoocenologie, kde byl inspirován prof. Klikou, s nímž publikoval např. práce o rašelinných společenstvech. Věnoval se i studiu xerothermní, halofytní a psamofytní vegetace. Časem se jeho láskou stala vegetace horských masivů, jako je Hrubý Jeseník, Beskydy, na Slovensku pak především Belanské Tatry a Červené vrchy (součást Západních Tater), kde během studia vegetace vychoval mnoho odborníků z řad svých žáků.

Úvahy o genezi naší xerothermní flóry inspirovaly doc. Šmardu k cestám do Maďarska a na Balkán, které mu poskytly odpovědi na mnohé otázky týkající se tohoto problému. Ve všech jeho studiích je obsaženo i ochranné hledisko. Mnoho energie věnoval prosazování praktických ochranných principů, vyjadřoval se neúnavně k problematikám zásahů do přírody a krajiny, čímž si často proti sobě popudil tehdejší stranický aparát. Mnoho úsilí věnoval doc. Šmarda i organizační činnosti spojené se zrodem nových vědeckých institucí a orgánů ochrany přírody v téměř celém Československu. Byl členem mnoha vědeckých rad, komisí a výborů vědeckých společností.

Výuku na fakultě zahájil J. Šmarda ve šk. r. 1946/47 přednáškami Zeměpisné rozšíření rostlin ČSR a Rostlinná společenstva střední Evropy a geobotanickou exkurzí pro pokročilé, kterou pak vedl i v letech následujících. Jeho stěžejní přednáškou se později stala Geobotanika a ekologie rostlin, zajišťoval však i další přednášky jako např. Rostlinné areály nebo Rostlinní indikátoři stanovištních podmínek, po kratší dobu přednášel i základní kurz systematické botaniky. Vedl několik desítek diplomových prací především s geobotanickým a ekologickým zaměřením. [Životopis viz Preslia 37: 86–90, 42: 274–281, Čes. Mykol. 19: 193–194, Čas. Mor. Muz. 50: 335–336, Zpr. Geogr. Úst. ČSAV Brno 6: 1–2, Folia Hist. Fac. Sci. Masaryk Univ. no. 39.]

¹² Anežka HRABĚTOVÁ-UHROVÁ (* 5. 9. 1900 Lomnice u Tišnova, † 4. 5. 1981 Brno). Její neobyčejná pracovitost a houževnatost ji vedla od absolvování jednoročního obchodního kursu v Brně v době 1. světové války k prvnímu pracovišti, pojišťovně Kosmos, a po vzniku ČSR do Zemského úřadu v Brně, kde pracovala v letech 1919–1927. Díky pochopení představených v úřadě mohla pracovat odpoledne a dopoledne navštěvovala reálné gymnázium. Po maturitě zapsala přírodovědeckou fakultu Masarykovy univerzity a při zaměstnání studovala až do 3. ročníku. Zde studovala přírodopis a zeměpis a po ukončeném studiu v r. 1929 krátkou dobu učila na gymnáziu v Brně. Již za studií upozornila na sebe svým velkým zájmem, znalostmi a pílí v botanice prof. Podpěru, takže ji ustanovil demonstrátorkou a později nehonoranou asistentkou botanického ústavu.

V roce 1930 přešla jako asistentka na Vysokou školu zemědělskou v Brně, kde vedla cvičení a exkurze posluchačů zemědělství a lesnictví u prof. O. Vodrážky. Po jeho smrti se ujala správy ústavu i zahrady až do příchodu prof. R. Dostála. Na jeho přání se věnovala studiu experimentální morfologie a dokončila zde i disertační práci (monografii rodu *Coronilla*). Byla první ženou, která dosáhla doktorátu přírodních věd na botanickém ústavu Masarykovy univerzity; promována byla v r. 1933.

V letech 1935–1947 působila jako profesorka na středních školách v Českých Budějovicích a v Brně. V té době udržovala stálý kontakt s botanickým ústavem Přírodovědecké fakulty. Přešla sem trvale v r. 1946 a v dubnu 1950 byla ustanovena asistentkou. Své bohaté zkušenosti uplatnila v přednáškách ze systematické botaniky a z metodiky vyučování biologie. Její přednáška Ochrana přírody a krajiny byla opřena o mnohaletou konzervátorskou práci a vyznačovala se originální koncepcí, neboť ochranou přírody se A. Hrabětová-Uhrová zabývala již od vysokoškolských studií. Její státní práce nesla název Přírodní památky na Moravě. V časopise Příroda na popud prof. Podpěry vedla od dvacátých let rubriku Ochrana přírody. Pracovala ve Svazu pro ochranu přírody a domoviny, od r. 1947 byla konzervátorkou ochrany přírody pro okres Brno-venkov a město Brno a navrhla zřízení některých rezervací.

V seznamu uveřejněných prací A. Hrabětové-Uhrové nalezneme téměř 110 titulů. Její vědecká práce směřovala do několika botanických disciplín, v prvé řadě k taxonomii rodů *Coronilla*, *Hippocrepis*, *Cotoneaster* a *Crataegus*. Věnovala se též historii botaniky na Moravě, což je práce značně náročná na čas a trpělivost v pátrání o údajích v archivech, studium starých spisů, mnohdy již špatně čitelných apod. V řadě článků přiblížila již zapomenuté osobnosti a úseky dějin botaniky na Moravě; napsala i řadu jubilejních článků nebo

O Podpěrovy přednášky projevila z podnětu děkana F. Nábělka zájem Slovenská univerzita v Bratislavě. V r. 1947 to byly lekce o mechorostech a jejich soustavě a praktikum určování mechů, v r. 1948 přednáška o areálech říše rostlinné a jejich geobotanickém významu.

Fakulta uctila památku členů akademické obce, kteří zahynuli za okupace. U pomníku v areálu fakulty promluvil 17. října 1947 prof. Podpěra.

Podpěra se zajímal i o osudy některých botaniků německé národnosti, s nimiž jej poutaly dlouhodobé kolegiální vztahy. Byl to např. zmíněný Dr. A. Latzel ze Šternberka, který daroval svůj botanický majetek (knihovnu, herbáře, mikroskopy) univerzitě. Také za Dr. F. Frimmela, který zůstal po r. 1945 v ČSR, se Podpěra přimlouval, aby byl ponechán v lednickém Mendeleu. Podpěra v dopise F. Petrakovi do vídeňského muzea tehdy sdělil, že „... za okupace jedině prof. Frimmel se nás zastal, avšak jeho dobře míněné snahy neměly úspěch“.

Rozvoj činnosti na univerzitě byl zlomen politickou změnou v únoru 1948. Již brzy se začaly objevovat názory na reformu studia. Vedle „nevinných“ opatření, jako bylo zrušení druhého testu (potvrzení návštěv) u přednášek v indexu posluchačů, to byly i návrhy závažnější, jako plánování studia, zavedení nového systému zkoušek a zkušebního řádu, povinná návštěva přednášek, úprava doby přednášek a prázdnin, zavedení písemné diplomní práce aj. Byl zrušen učitelský studijní obor „přírodopis“ a zavedena „biologie“ s různými kombinacemi (chemie, geologie a zeměpis). Farmaceutické studium bylo z Přírodovědecké fakulty přiřčeno k fakultě Lékařské.

Krátce poté, co prof. Podpěra v listopadu 1948 dosáhl 70 let, jej tehdejší ministerstvo školství, věd a umění zprostito učitelské činnosti a navrholo přeložit jej na trvalý odpočinek. Avšak na návrh fakultního sboru, že se má zřídit botanická zahrada na Mniší hoře a přitom se nelze obejít bez Podpěrových zkušeností, byl Podpěra zatím ponechán ve funkci profesora a ředitele botanické zahrady.

Od školního roku 1948/49 bylo studium diferencováno na učitelské pro přípravu pedagogů na gymnáziích a vyšších středních školách a na odborné pro výchovu dorostu vědeckého a pracovníků pro výzkum. Týkalo se to 1. a 2. ročníků, vyšší ročníky

nekrologů botaniků. Završením její aktivity v historii botaniky byl encyklopedicky pojatý přehled botaniků na českém a moravskoslezském území, který zpracovala spolu s I. Klášterským a J. Dudou (1970, přepracovaný znovu vyšel 1982). Její barevně ilustrovaná kniha *Herbář léčivých rostlin* (1938) byla tak úspěšná, že vyšla v krátké době ve třech vydáních. Její obliba tkvěla v komplexním a stručném pojetí s vhodnými obrázky a se zaměřením na praktické využití. [Použito publikovaných i rukopisných prací J. Špačka.; životopis viz Preslia 42: 284–287, Pr. z Oboru Bot. 1970: 3–15, Ochr. Přír. 1: 10, Folia Hist. Fac. Sci. Masaryk Univ. no. 57.]

zreformovány nebyly, a byly zavedeny přednášky nepovinné nebo doporučené. Tomu přizpůsobil i Podpěra své přednášky a cvičení, zařadil např. doporučenou přednášku o progresu ve fylogenetickém vývoji rostlinné říše, což byla doplněná jeho akademická přednáška při inauguraci rektora. Zavedení samostatného odborného studia bylo významnou kvalitativní změnou v koncepci výuky, neboť původní zaměření přírodovědecké (ale i filosofické) fakulty bylo na přípravu středoškolských profesorů, kteří končili studia druhou státní zkouškou. Po vykonání druhé státní zkoušky mohli získat absolventi také doktorát; činili tak obvykle „dálkově“ již jako středoškolští profesori. Po válce po určitou dobu představoval doktorát alternativu druhé státní zkoušky (ke které se dokonce mohli přihlásit jen ti, kteří se zavázali učit v pohraničí).

Ve školním roce 1950/51 vedl prof. Podpěra ústav poslední rok. Přednášel již jen systematickou botaniku, ostatní přednášky a praktika převzali J. Šmarda, J. Jedlička, F. Slavoňovský a A. Hrabětová. V témže školním roce došlo na fakultě k významným organizačním změnám: vzniklo 6 kateder – nadstavbových orgánů sdružujících ústavy příbuzných vědních oborů. Dne 7. prosince 1950 tak zřídilo MŠVU katedru biologie, do jejíhož čela byl postaven doc. Dr. Vladimír Rypáček; pod tuto katedru připadly ústavy zoologický, antropologický, ústav fyziologie rostlin a mikrobiologie i ústav všeobecné a systematické botaniky.

Obnovená botanická zahrada dostávala nové úkoly, vykonávala činnost expertizní. Uvažovalo se např. o obnovení kultur mandlovníku na jižní Moravě a pod odborným vedením prof. Podpěry a spolupracovníků z botanické zahrady (F. Jirásek a další) byly na Hustopečsku založeny rozsáhlé školky sazenic mandlovníků a postupně byly předávány k vysazení na vhodných pozemcích. Změněná hospodářská situace, zejména v možnostech dovozu zboží po r. 1948, nutila některé neoborníky k naivním úvahám o možnosti pěstování subtropických, ba i tropických plodin v Československu – čajovník, blahovičnick, skořicovník, náhražka „mořské trávy“ (*Posidonia oceanica*, popř. *Zostera marina*), používané k vycpávání matrací aj. Prof. Podpěra se musel k těmto otázkám vyjadřovat a mnohdy pracně tyto myšlenky vyvracet.

V červnu 1949 bylo Masarykově univerzitě přiděleno poleší Mniší hora v Bystrci pro účely botanické zahrady. Děkan prof. V. Morávek je odevzdal do správy botanického ústavu a botanické zahrady a prof. Podpěra připomněl „... dávné úsilí ... vybudovat pro brněnskou univerzitu jejím potřebám vyhovující objekt ... Rozlohou téměř 57 ha to bude největší podnik tohoto druhu ve střední Evropě“. V témž roce se však univerzita dohodla se Spolkem pro zřízení zoologické zahrady v Brně (zal. 1935), že zde vedle botanické zahrady bude i zahrada

zoologická. Část plochy byla oplocena a v r. 1950 zde bylo vysazeno množství rostlin. To zde zůstalo jako park při zoologické zahradě, která zde byla nakonec v letech 1950–1953 zbudována (slavnostně otevřena 30. 8. 1953).

V r. 1947, po smrti prof. E. Bayera, profesora Vysoké školy zemědělské v Brně, byl prof. Podpěra pověřen správou Biologické stanice brněnských vysokých škol v Lednici.

V Klubu přírodovědeckém, kde Podpěra zůstával nadále předsedou, byl k jeho 70. narozeninám v r. 1948 večírek, na němž byla oceněna jeho práce jako dlouholetého předsedy. Pravděpodobně poslední exkurze, které se prof. Podpěra účastnil za Klub přírodovědecký, byla velká botanicko-zoologická exkurze učitelů a studentů přírodovědecké fakulty a členů Klubu přírodovědeckého do Lednice 22. října 1950. Bylo na ní asi 70 osob.

Ústav získal knihy, časopisy a separáty z majetku spolku *Naturforschender Verein* a také spolkový herbář a velkou sbírku lišejníků H. Sandsteda z Brém, kterou Němci uložili ve výzkumném ústavu v Temenici. Díky pochopení prof. Podpěry, přesné a pilné práci sběratelů a exaktnímu vedení kustodů G. Širjajeva a později J. Jedličky a práci řady preparátorů se podařilo do konce roku 1951, do odchodu prof. Podpěry z funkce ředitele shromáždit v herbářích 366 280 položek, které jsou ve velmi dobrém stavu díky pravidelnému a pečlivému ošetřování. I orientace v tomto množství rostlin je vynikající. Tato obrovská sbírka byla vytvořena z darů nesčetných botaniků, i amatérů, zčásti i koupí a díky výměně s desítkami ústavů v zahraničí. Sám prof. Podpěra věnoval ústavnímu herbáři téměř 18 700 položek. Vedle sbírky cévnatých rostlin měl prof. Podpěra i velký herbář mechů a jatrovek, které nashromáždil téměř za celý život. Tuto sbírku zakoupilo v r. 1952 Národní muzeum v Praze.

Po odchodu do penze docházel po roce 1952 prof. Podpěra na botanický ústav, kde působil ještě jako examinátor např. u rigorózních zkoušek. Vyvíjel úsilí, aby dvě jeho velká životní díla, dosud v rukopisu, vyšla tiskem. Byla to zmíněná Květena evropské části SSSR, čítající asi 1000 stránek rukopisu. Podle vyjádření Dr. Slavomila Hejného, který se s rukopisem podrobně seznámil a pokusil se o jeho zařazení do edičního plánu Nakladatelství ČSAV, je Podpěrovo dílo „... spíše obrovským materiálem k jednotlivým problémům, který musí být nejen upraven, ale přetaven“. Rukopis zůstal v ústředním archivu ČSAV v Praze.

Úspěšnější byla Podpěrova snaha o vydání objemného rukopisu *Conspetus muscorum europaeorum*. S podporou Československé botanické společnosti zařadilo v r. 1953 Nakladatelství ČSAV dílo o 1136 stranách rukopisu do edičního plánu. Recenzentem byl Podpěrův žák doc. Jedlička, který také provedl korekturu díla, jež vyšlo posmrtně v r. 1954.

Prof. Podpěra se zúčastnil 21. června 1952 sjezdu abiturientů gymnázia v Mladé Boleslavi. Bylo mu tehdy 73 a půl roku a byl zde pravděpodobně naposledy fotografován.

Prof. Josef Podpěra zemřel 18. ledna 1954, pohřben byl s akademickými poctami na Ústředním hřbitově v Brně dne 22. ledna.

4. Vědecké dílo Josefa Podpěry

Vladimír Vacek

Při hodnocení významu Podpěrova díla je možno vycházet z četných prací uveřejněných k Podpěrovým jubileím (celkem 53 publikované články), především pak z hodnocení R. Hendrycha (*Preslia* 50: 281–285), M. Smejkal (rukopisy, *Universitas* 1978/6: 102.), J. Šmardy (*Preslia* 26: 318–328), J. Špačka (*Pr. z Oboru Bot.* 1978-1979: 5–6, in: *Věda a umění v Brně v meziválečném období (1918–1939) v evropském kontextu.* p. 219–221), J. Špačka a V. Vacka (*Folia Hist., Masaryk. Univ. Brno*, no. 41).

Podpěra byl autorem téměř 200 původních prací různého rozsahu a uveřejnil asi 150 referátů o literatuře, povětšinou velmi hodnotných. Podpěrovy vědecké práce zasahují do několika oborů botaniky, mezi nimiž převládají studie fytogeografického zaměření v nejširším smyslu (tj. vlastní fytogeografie, fytochorologie a floristika) a dále pak velmi početná díla z oboru systematiky a geografie mechorostů.

Podpěra již od vysokoškolských studií tíhl k fytogeografickým tématům. Zárodek tohoto směru se u něho vytvářel snad již na střední škole, kdy chtěl porozumět vědeckému významu floristiky a kdy jej neuspokojovala floristická faktologie. Šlo mu o to, aby vysvětlil výskyt rostlin v území: odkud sem rostlinné druhy přišly, na jakých stanovištích se objevují, v jaké pospolitosti s ostatními rostou, jaký byl vývoj květeny v území atd. Již jako posluchač přírodních věd napsal a publikoval pojednání „O vývoji botanické geografie za uplynulých sto let“ (1900). V díle se kriticky dotkl situace fytogeografie u nás a názor vyjádřil takto: „... nemáme dosud ještě geografického a vývojového zpracování své květeny, ačkoli kraje naše jsou dávno již floristicky dokonale prozkoumány...“. Veden tímto pravdivým závěrem dal se Podpěra na nesnadnou cestu vyplňování této mezery a již po několika letech se objevují jeho fytogeografické studie. K těmto průkopnickým pracím patří pojednání o fytogeografii českých zemí z r. 1904 a z téhož roku studie o termofilní vegetaci Čech. Zároveň uveřejnil studii o vlivu ledové doby na vývoj květeny českých zemí. Tato práce jako první svého druhu

v české botanické literatuře vyšla, obohacená o některé další postřehy, o rok později i německy (1905).

Bezsporu nejvýznamnějším dílem z tohoto období je kniha Vývoj a zeměpisné rozšíření květeny v zemích českých ve srovnání s poměry evropskými z r. 1906. I když doba, pokračující zkoumání a nové přístupy mnohá tvrzení překonaly, zůstává toto Podpěrovo dílo, založené nejen na hlubokých analýzách fyto geografických, chorologických, chorogenetických, ale i paleogeografických a paleoklimatologických, dodnes cenným zdrojem informací. Hloubkou řešených otázek se s ní nedalo tehdy srovnat žádné naše dílo, teprve o 12 let později vyšla Schustlerova Xerothermní květena Čech.

Cenné a na svou dobu průkopnické a originální postřehy obsahují i další fyto geografické a zejména florogenetické práce, např. Úvod ke květeně na Československém Poodří (1921), Květena Moravy v minulosti a přítomnosti (1925), Vybrané kapitoly z přednášky Květena republiky Československé (1931). Značnou pozornost věnoval Podpěra také fyto geografické analýze menších územních celků. K nejvýznamnějším patří Květena Hané (1911), Vegetační poměry v území Moravského krasu (1928), *Steppe und Waldsteppe des Hutberges oberhalb Pouzdřany (Pausram)* (1928) a *Die Vegetationsverhältnisse im Gebiete der Pollauer Berge* (1928). Obě posledně jmenované práce byly připraveny v souvislosti s konáním V. kongresu I. P. E. (*International Phytogeographic Excursion*) v Československu v r. 1928 a vyznačují se širokým rámcem a záběrem, řešením širších epiontologických souvislostí, analýzou migroelementů, migračních cest apod. V tom všem se výrazně odlišují od mnohých deskriptivních floristicko-fyto geografických studií, které v té době u nás vycházely.

Poznání ruské přírody a studium bohaté ruské literatury při osudově příznivém pobytu v Ufě a v Tomsku Podpěru inspirovalo a umožnilo mu i vniknout do otázek dosud nedostatečně řešených. Byly to zejména Geobotanický rozbor areálů rostlinných stepí příuralských (1923) a pojednání Jak srovnati stepi středoevropské a rusko-sibiřské (1937), studie o východoruských smíšených lesích *Die ostrussischen Laubmischwälder* (1925) a úvahy o epiontologickém členění evropského lesa *Versuch einer epiontologischen Gliederung des europäischen Waldes* (1925).

Významný a stále i dnes příkladný je Podpěrův metodický postup při řešení problémů ve vztahu rozšíření nebo zastoupení některých druhů naší květeny. Podnětem k napsání první takové studie byl nález trávy *Avenastrum desertorum* v Čechách (1902) a později i na Moravě (1912). Byly to pak další studie o druhu *Angelica palustris* [= *Ostericum palustre*] (1904), později široký rozbor nálezu druhu *Cortusa matthiolii* (1920) na nepřístupných stěnách

Macochy. Analogické studie pojednávají o druzích *Artemisia laciniata* [*A. pancicii*] (1924) a *Carex pediformis* (1928) a značně později o kotvici plovoucí *Trapa natans* (1946).

Jedno z nejdůležitějších míst ve vědecké tvorbě prof. Podpěry zaujímá práce Květena Moravy ve vztazích systematických a geobotanických (tři svazky z let 1924, 1925, 1928), bohužel nedokončená, neboť realizace tak široce a kriticky založeného díla nebyla v silách ani možnostech jedince. Jak naznačuje název, nešlo a nemělo jít o květenu běžného typu. Mělo to být dílo, které přes analýzu jednotlivostí vedlo k syntetickému, srovnávacím způsobem pojatému dílu. Jak se domnívá R. Hendrych, kdyby se bylo podařilo realizovat dokončení, neměla by Květena Moravy obdoby v botanické literatuře a Morava by patřila k nejdokonaleji prozkoumaným a popsáním územím střední a snad i celé Evropy. Podpěrovo jméno je také spojeno s druhým a přepracovaným vydáním Polívkovy příručky Klíč k úplné květeně zemí koruny české (1928). Až do vydání Dostálovy Květeny ČSR (1948–1950) to byla dlouhá léta jedinečná a dokonalá pomůcka pro široké kruhy botaniků i celé veřejnosti.

Již před první světovou válkou si Podpěra vytknul nejdůležitější cíle ochrany přírody na Moravě s důrazem na zachování zbytků přirozených porostů a jejich ochrany v rezervacích, v chráněných oblastech apod. Po dlouhá léta byl předsedou Svazu na ochranu přírody a domoviny v Brně a z jeho podnětu došlo k soubornému zpracování mohelenské hadcové rezervace v monografii Mohelno (1934–1939).

Ústředním tématem Podpěrova díla bylo studium mechů, kterým se věnoval po celý život již od vysokoškolského studia. Doktorskou disertaci dokončil v r. 1900, tedy před začátkem svého 6. semestru studií. Práce v rozsahu 85 stran vyšla tiskem již v roce následujícím. Obsáhlému rodu *Bryum* se Podpěra věnoval vlastně celý život a výsledky tohoto úsilí vycházely jako *Bryum generis monographiae prodromus* v dlouhém rozpětí let 1942–1962 (poslední svazky vyšly posmrtně). Další významné bryologické dílo je *Conspectus muscorum europaeorum*, na němž Podpěra pracoval v letech 1937–1950 a jež vyšlo až v roce jeho úmrtí. Toto dílo je vůbec nejcitovanějším pramenem v dosavadní osmdesátileté historii katedry. Ani ve svých bryologických studiích Podpěra nezapřel hluboký smysl pro fytogeografii. Projevilo se to již v pojednání o zeměpisném rozšíření mechů v Čechách (1902), na které navázal prací Zeměpisné rozšíření mechovitých na Moravě (1909). Po dlouholetém odmlčení se Podpěra vrátil k podobnému tématu na sklonku života, a to článkem Významné zjevy v zeměpisném rozšíření evropských mechů (1950), což zřejmě souviselo s prací na zmíněném konspektu evropských mechů.

O životě a díle prof. Podpěry vypovídá i jeho bohatá korespondence s československými a zahraničními botaniky. V archivech, kde jsou uloženy dokumenty o

Podpěrově činnosti (Archiv Masarykovy university v Brně, Archiv Moravského zemského muzea v Brně – depositář v Budišově u Třebíče a Archiv Akademie věd ČR v Praze), je registrována korespondence od více než 600 osob. I když u mnoha z nich jde jen o různá blahopřání či pohlednice s pozdravy, převážná část korespondence se týká botanických záležitostí. Psaní od některých jsou sice jen „jednorázová“, týkající se různých žádostí o determinaci rostliny, upozornění na lokality, žádosti o radu (např. z oboru ochrany přírody apod.), zatímco jiní byli Podpěrovými dlouholetými korespondenty a vyměňovali s ním dopisy (i herbářový materiál) po dobu dvaceti, třiceti i více let. Z neznámějších osobností, jejichž korespondence s Podpěrou byla nejdelší, to byli v první řadě pražský prof. Karel Domin, bryologové I. Györfy z Maďarska (40 let) a L. Loeske z Berlína (30 let), F. Maloch z Plzně (40), J. Laus z Olomouce (35), Filip Kovář (30), J. Macků (20) a L. Diels z Berlína (15).

5. Ústav a katedra za vedení doc. Jana Šmarda: 1951–1959

Vladimír Vacek, Vladimír Řehořek, Petr Bureš

Období, kdy botanický ústav vedl doc. Jan Šmarda, nelze zařadit mezi nejšťastnější etapy ústavu, neboť zásahy do organizace a chodu ústavu ze strany politických orgánů narušovaly vžitý program a chod výuky i personálních záležitostí.

Již zpráva z března 1951 o tom, že státní výbor pro vysoké školy v Praze uvažuje o přestěhování biologických ústavů Masarykovy univerzity do Olomouce, vyvolala v Brně značnou nejistotu. V této záležitosti se ujal iniciativy prof. Podpěra, který k věci vypracoval podrobný rozbor a vyslovil se zásadně proti návrhu. Na protesty Podpěrovy ani na protesty vedení fakulty však nebraly ministerské orgány zřetel; děkan fakulty však našel porozumění přímo u rektorky Palackého univerzity J. Popelové a činitelů Krajského národního výboru v Olomouci, kteří uznali důvody brněnské fakulty svědčící proti jejímu přestěhování do Olomouce.

Prof. Podpěra byl odvolán 1. září 1951 z vedení ústavu (fungujícího již pod katedrou biologie vedenou doc. Rypáčkem) a funkcí ředitele byl pověřen doc. Šmarda, ředitel Moravského muzea. Následující léta byla typická častými změnami v organizaci fakulty. Od šk. r. 1952/53 se velká katedra biologie rozdělila na dvě: katedru botaniky (vedenou dále prof. V. Rypáčkem) a katedru zoologie a antropologie (vedenou prof. S. Hrabětem), v následujícím šk. r. 1954/55 se pak rozhodnutím fakultní rady 10. února 1954 od katedry botaniky (vedené

pak již doc. Šmardou) oddělila katedra fyziologie rostlin a mikrobiologie (vedená prof. Martincem), která se pak dále ve šk. r. 1957/58 rozdělila na katedru fyziologie rostlin a genetiky (vedoucí doc. Laštůvka) a katedru mikrobiologie (vedoucí prof. Martinec).

Dosavadní pedagogická práce J. Šmardy, především pak jeho působení ve funkci externího docenta přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, jakož i jeho dlouholeté zkušenosti ve floristice a dalších botanických oborech, zaručovaly růst odborné i vzdělávací úrovně na Ústavu všeobecné a systematické botaniky. V podstatě zamýšlel pokračovat v pedagogické i vědecké činnosti svého předchůdce a navrhl toto zaměření činnosti: směr ekologicko-systematický, tj. všeobecný a systematický průzkum phanerogamů i kryptogamů; fyto geografický a fyto cenologický směr i se zřetelem k potřebám zemědělství a lesnictví; směr výzkumně-šlechtitelský, především ve výzkumu teplomilných a speciálních rostlin a dřevin vhodných pro jednotlivé oblasti Československa.

Ve floristice se J. Šmarda věnoval mnoho let výzkumu květeny jihovýchodních předhůří Českomoravské vysočiny, zejména květeny xerothermní. Ovšem nezajímaly ho jen rostliny vyšší, studoval i kryptogamy, zejména mechorosty a lišejníky, a zároveň vhodně aplikoval bryologii ve studiích ekologických a fyto cenologických. Ke stěžejním úsekům jeho vědecké práce patřila geobotanika, zejména fyto cenologická zpracování halofytní, psamofytní, xerothermní a slatinné vegetace některých oblastí Moravy a Slezska. Položil přitom i základy ke studiu a klasifikaci mechových a lišejníkových společenstev v republice. Dále nutno jmenovat fyto geografii, která naplňovala jeho dosavadní snažení, především studium geneze xerothermní květeny v Československu. Jeho oblíbeným pracovním prostředím byly i hory a horská květena, zejména flóra Tater a dalších horských soustav slovenských Karpat. Poznatky ze studijních cest do Polska, Maďarska, Rakouska, Jugoslávie, Rumunska, Bulharska, Francie, Švýcarska, na Korsiku a Island mu umožnily v jeho fyto geografických studiích srovnávat xerothermní i horskou flóru. Přidáme-li ještě Šmardovu práci v ochraně přírody a krajiny – přičemž ve všech těchto disciplínách získal zkušenosti vynikajícího terénního pracovníka – poznáváme, jak toto vše tvořilo základy vědění, které mohl jako vysokoškolský učitel předávat mladé generaci.

Doc. Šmarda po jmenování státním docentem v r. 1952 byl v r. 1955 navržen za člena zkušební komise pro závěrečné zkoušky pro botaniku a byl členem fakultní rady za katedru botaniky. V r. 1956 byl jmenován členem hlavní zkušební komise pro obor biologie pro závěrečné zkoušky absolventů. Již v říjnu 1954 předložila katedra botaniky fakultní radě žádost o vypsání konkursu na místo profesora botaniky vzhledem k tomu, že po odchodu prof.

Podpěry do penze nebyl pro obor systematické botaniky jmenován profesor. Tato záležitost se však důkladně protáhla – další profesor systematické botaniky byl jmenován až v roce 1990!

Po příchodu nového ředitele pracovali na katedře botaniky tři učitelé (J. Jedlička, F. Slavoňovský a A. Hrabětová), z botanické zahrady přešel do funkce odborného instruktora Vladimír Láník, byli zde dva preparátoři herbářů, uklízečka, a tři studenti zastávali místa pomocných vědeckých sil a tři místa demonstrátorů.

V období 1952–1959 se okruh Šmardových spolupracovníků zvětšil: od října 1952 přišel Petr Marvan (RNDr., nar. 1929), jehož od dubna 1954 vystřídal Miroslav Smejkal¹³. Koncem r. 1955 nastoupil do funkce asistenta Zdeněk Šeda¹⁴ a začátkem r. 1958 Jiří Vicherek¹⁵.

¹³ Miroslav SMEJKAL (* 31. 10. 1927 Nové Město na Moravě, † 24. 5. 1997 Brno). Po maturitě na novoměstském reálném gymnáziu studoval v letech 1946–1950 na přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity učitelskou aprobaci přírodopis – zeměpis. Titul RNDr. získal v roce 1951 po předložení disertační práce Fytogeografická a fytoecologická studie Žďárských vrchů. Po dvouleté vojenské službě působil necelý rok jako smluvní pracovník v oddělení ochrany přírody a krajiny na Státním památkovém ústavu v Brně. Na katedru botaniky přešel 1. dubna 1954 a působil na ní až do své smrti, tedy celkem úctyhodných 43 let. V roce 1962 získal vědeckou hodnost kandidáta biologických věd a v roce 1965 se habilitoval. (docentem ustanoven 1. ledna 1966). V období normalizace byl jeho pedagogický růst násilím zastaven; profesorem byl jmenován až v r. 1990.

Bibliografie prací M. Smejkala zahrnuje celkem 178 titulů. Četné příspěvky věnoval floristice, především území jeho rodných Žďárských vrchů, ale i jiných oblastí. Díky floristické aktivitě shromáždil velmi bohatý herbář, který nezištně věnoval katedře. Formou taxonomických revizí postupně zpracoval četné rody a příbuzenských okruhů: *Euphrasia*, *Scleranthus*, *Alyssum*, *Rapistrum*, *Cochlearia*, *Camelina*, *Veronica* sect. *Beccabunga*, *Epilobium*, *Symphytum*, komplex *Galeobdolon luteum*, *Corydalis*, *Fumaria* a *Cerastium*. Popsal celkem 15 pro vědu nových taxonů. Jeho dlouholetá taxonomicko-nomenklatorická rešerše literatury o středoevropské květeně spojená s vlastními taxonomicko-chorologickými výzkumy na území Moravy vyústila v roce 1980 ve vydání Komentovaného katalogu moravské flóry. Vrcholem jeho vědecké a publikační činnosti byla příprava, významný autorský, ale i redaktorský podíl na díle Květena České republiky, pro kterou zpracoval několik čeledí a celkem 27 rodů. Mezi významné učební pomůcky patří jeho kapitola Podříše vyšší rostliny (*Cormobionta*) v Rosypalově vysokoškolské učebnici Fylogeneze, systém a biologie organizmů (1992). Bohatá byla jeho práce v jihomoravské pobočce České botanické společnosti, kterou pomáhal zakládat a jejíhož výboru byl po celou dobu členem, mnoho let pracoval také ve floristické sekci. Byl dlouholetým členem a vedoucím exkurzí Přírodovědeckého klubu v Brně.

Pedagogicky začal působit M. Smejkal ihned po svém příchodu na katedru botaniky ve šk. r. 1954/55, kdy vedl přednášku z botaniky systematické, dále pak i determinační a terénní cvičení, na kterých se pak trvale podílel. Spektrum předmětů, které vyučoval, ale také zcela nově do učebních plánů zavedl, bylo velmi široké. Od šk. r. 1959/60 začal přednášet rostlinnou taxonomii a také fytogeografii a fytochorologii pro odborné studium botaniky. Tyto přednášky pak našly trvalé místo ve studijním plánu systematické botaniky, stejně jako přednáška Fytogeografický přehled ČSSR která se později sloučila s přednáškou Květena ČSSR. Dále zavedl specializované přednášky Mikroevoluce rostlin, Úvod do studia botanické literatury či Metody floristického výzkumu. Podílel se na přednáškách Biogeografický a pedologický přehled světa (v šedesátých letech spolu s J. Pelíškem) nebo Evoluční biologie (v osmdesátých a devadesátých letech spolu s J. Gaislerem). Mezi jeho nejprestižnější patřila také přednáška Systém a fylogeneze vyšších rostlin na odborném i učitelském studiu, kterou převzal po odchodu doc. Slavoňovského v sedmdesátých letech. Jeho přednášky se vyznačovaly širokým odborným rozhledem, kultivovaností a laskavým osobním přístupem ke studentům, kteří si ho vážili a ctili jako přirozenou autoritu. Vedl celkem 68 diplomových a disertačních prací s převážně taxonomickým, popřípadě floristickým zaměřením. [Životopis viz Preslia 59: 363–368, 70: 77–82, Universitas 1992/5: 76, Veronica 11/2: 49.]

¹⁴ Zdeněk ŠEDA (* 19. 9. 1930 Boršice u Buchlovic) po absolvování gymnázia v Uherském Hradišti studoval na přírodovědecké fakultě MU v letech 1949–1953. Nejprve si zapsal učitelskou kombinaci biologie – geologie – zeměpis, od druhého ročníku pak přešel na odborné studium. V disertační práci se věnoval pod

vedením J. Šmardy zpevňování vátých písků v území mezi Bzencem a Hodonínem. Po krátkém působení na zemědělské technické škole v Čáslavi nastoupil v r. 1955 jako asistent na katedru botaniky.

Ve své kandidátské práci (1963) se věnoval ekologii pobřežní vegetace, zejména přehradních nádrží. Toto téma jej pak provázelo i v dalších letech, během kterých fytoecologicko-ekologicky dokumentoval většinu moravských přehrad. Bibliografie Z. Šedy čítá přes 100 publikovaných prací a velkou řadu expertíz věnovaných vegetačnímu průzkumu, v posledních letech v rámci programu TOCOEN, zaměřeného na dokumentaci znečištění v okolí velkých moravských průmyslových podniků. Je také autorem několika skript, zaměřených na ochranu přírody nebo ekologii rostlin.

Pedagogicky se orientoval nejprve na praktika z morfologie rostlin a systému vyšších rostlin. Později převzal přednášku věnovanou ochraně přírody a po určitou dobu také přednášku Květena ČSSR; posluchačům učitelství biologie přednášel geobotaniku a ekologii a vedl terénní cvičení. V roce 1983 odešel na katedru ochrany a tvorby životního prostředí. Vedl celkem 46 diplomových prací z botaniky. [Podle podkladů doc. Unara – viz Preslia 62: 359–364.]

¹⁵ Jiří VICHEREK (* 28. 12. 1929 Petřvald ve Slezsku). Po maturitě na reálném gymnáziu v Orlové v r. 1949 a po ukončení vojenské prezenční služby studoval v letech 1951–1956 na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně odbornou botaniku ve specializaci geobotanika. Krátce pak působil jako externí pracovník Slezského studijního ústavu v Opavě a Státní památkové správy v Brně, než byl přijat na interní aspiranturu pro obor fytoecologie luk ve Výzkumném ústavu krmivářském tehdejší Československé akademie zemědělských věd v Brně, kterou nastoupil od 1. října 1956. Začátkem února 1959 získal místo odborného asistenta na katedře botaniky Přírodovědecké fakulty, kde o tři roky dříve ukončil svá vysokoškolská studia; z interní formy aspirantury přešel na externí formu.

Vědecká bibliografie J. Vicherka čítá celkem 72 tituly. Již během studií, kdy se v rámci diplomního úkolu věnoval studiu sukcese vegetace strží na svazích Šeráku v Hrubém Jeseníku, krystalizoval jeho zájem o fytoecologii a ekologii. Vědeckou hodnost kandidáta biologických věd získal po obhájení disertace Typologicko-ekologická studie lučních společenstev v dolním Podyjí na Biologickém ústavu ČSAV v Praze v r. 1962. Studiu lučních společenstev se věnoval i nadále, současně studoval „stepní“ a psamofytní vegetaci jižní Moravy. Zajímaly ho i otázky chorologické, např. výskyt montánních prvků v nížině těšínského Slezska, ostrůvkovitý výskyt teplomilných druhů na severovýchodní Moravě apod.

Ze zahraničních studijních pobytů v Bulharsku a na Ukrajině čerpal materiál k pracím o vegetaci černomořského pobřeží a rostlinných společenstvech na písčích nivy dolního a středního toku Dněpru. Postupně se kromě luční, „stepní“ a psamofytní vegetace začal věnovat studiu vegetace slanisk. Z toho vzešla i jeho habilitační práce o halofytů a subhalofytů vegetaci panonské oblasti tehdejšího Československa; habilitoval se na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně v r. 1965 a od r. 1966 byl ustanoven docentem pro obor systematické botaniky a geobotaniky.

V období normalizace byl zbaven možnosti pedagogického působení, naštěstí však mohl ještě několik let pracovat vědecky a dokonce se po mnoha peripetiích podařilo vydat tiskem jeho stěžejní knižní publikaci *Die Pflanzengesellschaften der Halophyten- und Subhalophytenvegetation der Tschechoslowakei* v řadě „Vegetace ČSSR“.

Z politických důvodů byl nakonec nucen opustit katedru, a tak od 1. ledna 1976 přešel do Jednotného zemědělského družstva Brťov v okrese Blansko, kde pracoval až do r. 1990. V únoru téhož roku se vrátil na fakultu, získal profesuru a postupně začal obnovovat po stránce personální, prostorové i materiální katedru botaniky ve funkci jejího vedoucího. Kromě pedagogické práce se znovu začal intenzivně věnovat vědě. Získal postupně několik grantových projektů: od r. 1993 byl nositelem široce koncipovaného projektu Grantové agentury ČR zaměřeného na studium flóry a vegetace NP Podyjí/Thayatal, na jehož řešení se podílela celá řada spolupracovníků z několika institucí; tento projekt vyústil ve tři knižní publikace, z nichž první, dvojjazyčně psanou studii o lesních společenstvech, uveřejnil společně s M. Chytrým. V téže době byl prof. Vicherek rovněž spoluřešitelem projektu evropského přehledu vegetace (nositelem byl dr. Moravec z Botanického ústavu AV ČR), pro který zpracoval halofytů společenstva České republiky, podílel se i na řešení projektu sledujícího dopad existence jaderné elektrárny Dukovany na biotu regionu aj. Poslední velký grantový projekt, na němž se podílela řada spolupracovníků z katedry i dalších institucí, byl zaměřen na oblast obory Soutok jižně od Břeclavi a Lanžhota; vyústil v r. 2000 ve vydání monografie Flóra a vegetace na soutoku Moravy a Dyje.

V letech 1959–1973 přednášel J. Vicherek fytoecologii a ekologii, ekologii přednášel později také samostatně. Ve šk. r. 1968/69 zavedl dále přednášku Přehled středoevropské vegetace; přechodně zajišťoval zpočátku také cvičení k systematické botanice a po celou dobu pravidelně vedl terénní exkurze. Stejně přednášky pak vedl také po návratu na katedru od r. 1990, kdy jako vedoucí katedry převzal i botanický seminář. [Životopis viz Preslia 61: 371–374, 72: 91–93.]

Zvyšování počtu učitelů umožnilo v rámci odborného studia větší specializaci přednášek i cvičení; se zvyšováním počtu studentů pak rostl i samotný hodinový rozsah, především paralelně vedených cvičení. Ve šk. r. 1953/54 byly konány přednášky a cvičení z geobotaniky a rostlinné ekologie (J. Šmarda), systematiky jevnosnubných i tajnosnubných (J. Jedlička, F. Slavoňovský, M. Smejkal, A. Hrabětová, Z. Šeda), morfologie a užitkových rostlin (F. Slavoňovský), mykologie (J. Jedlička), ochrany přírody a krajiny a metodiky vyučování biologie (A. Hrabětová), botanický seminář (J. Šmarda), determinační praktikum (P. Marvan) a terénní cvičení (všichni učitelé).

Po vytvoření vysokých škol pedagogických v r. 1953 se začal uplatňovat názor, že především ony jsou povolány vychovávat učitele pro střední školy, zatímco fakultám přírodovědeckým a filozofickým má zůstat jen výchova odborníků. Na základě toho došlo ke snížení přijímaných uchazečů o učitelské studium a v letech 1952–1955 bylo studium učitelů zcela převedeno na vysokou školu pedagogickou, zatímco na přírodovědecké fakultě zůstalo jen studium odborné. To bylo v úplném protikladu k dřívějšímu zaměření fakulty, jejíž absolventi se mimo školství uplatňovali jen výjimečně. Záhy se však ukázalo, že toto rozhodnutí bylo neuvážené, a od r. 1956 bylo na fakultě opět zavedeno učitelské studium v dvoupředmětových kombinacích. Jako součást kampaně, která měla jméno T. G. Masaryka vymazat z historie, přestala od podzimu 1954 univerzita používat původní název Masarykova a nazývala se „brněnskou universitou“ (v letech 1960–1990 pak Univerzita Jana Evangelisty Purkyně).

V srpnu 1955 vydalo ministerstvo školství návrh, aby co nejvyšší počet studentů 2. ročníku školního roku 1954/55 byl převeden z přírodovědecké fakulty na Vysokou školu zemědělskou, neboť je nutné podstatně zvýšit zemědělskou výrobu a „...je třeba v letech 1954–1957 vyškolit a umístit v zemědělství ČSR 3500 agronomů, z toho 850 vysokoškoláků“. Byla potřeba také 90 rostlinolékařů, proto ministerstvo žádalo rozšířit při studiu biologie specializaci mykologie a fytopatologie. Došlo tedy k doplnění výuky a přijetí externích učitelů. Ve 4. ročníku byla zavedena specializace fytopatologie, kde vedle interních učitelů (J. Šmarda, J. Jedlička) přednášeli externisté z Vysoké školy zemědělské a Ústředního kontrolního a zkušebního ústavu zemědělského, a to 12 hodin přednášek v zimním a 11 v letním semestru a 7 týdnů praxe. Praxi absolvovali posluchači ve výzkumných zemědělských ústavech, a to ve výzkumném ústavu obilnářském v Kroměříži, přadných rostlin v Šumperku-Temenici, zelinářském v Olomouci, ovocnářském v Holovousích, pícinářském v Troubsku, bramborářském v Havlíčkově Brodě, olejňářském v Opavě a také v ÚKZÚZ, popřípadě v zahradnických podnicích (např. Květena Opava). V červnu 1955 uspořádala katedra

dvoutýdenní kurs *Základy zemědělství pro externí studium*, kde přednášeli učitelé přírodovědecké fakulty i externí pracovníci.

Od školního roku 1954/55 bylo na přírodovědecké fakultě zavedeno externí studium. Do prvního ročníku biologie bylo přijato 18 posluchačů, „směrné“ číslo bylo 15 osob. Na rok 1957 bylo katedře určeno „směrné“ číslo pro vědeckou aspiranturu; byl to jeden aspirant (Z. Šeda) pro obor fytoecologie, školitelem byl doc. Šmarda.

Doc. Šmarda vnesl do svých kurzů fytoecologie, v níž vycházel z curyšsko-montpelliérské školy, důsledný ekologický přístup. Nevycházel při tom jen z teoretických úvah, ale opíral se o dlouholeté terénní zkušenosti získané díky mimořádnému pozorovacímu talentu, který byl jeho silnou stránkou a umožnil mu odhalit ekologické souvislosti observační metodou, bez použití měřicích přístrojů; stavěl tedy na empirii. Na jeho přednášky si snad už žáci ani nepamatují, nikdy však nezapomenou na to, co jim dal při terénních cvičeních, která dokázal s mimořádným úspěchem organizovat často ve spojení s praktickými úkoly řešenými na objednávku různých institucí. Pod jeho vedením a za účasti dalších odborníků jiných profesí se tak studenti podíleli na řešení otázek týkajících se úlohy rostlin při ochraně proti erozi; byly to práce tak říkajíc na zakázku pro podnik Hrazení bystřin Šumperk, které se zaměřily na rostlinný kryt strží v údolí Branné na svazích Šeráku v Hrubém Jeseníku a poté – zřejmě na základě kladných referencí – i pro obdobnou organizaci na svazích Labského dolu v Krkonoších. Pro správu Tatranského národního parku se po několik sezón zpracovávala flóra a vegetace Doliny Sedmi pramenů (Holubyho doliny) v Belanských Tatrách, a to v kooperaci se studenty tehdejší Pedagogické fakulty v Plzni pod vedením prof. Hadače, s nímž docenta Šmardu pojily zkušenosti z dřívější spolupráce během dlouhodobé výzkumné expedice na Island. Obdobně byla později zpracována flóra a vegetace Tomanovy doliny v Červených vrších (Západní Tatry). Rovněž po více sezón probíhal záchranný výzkum zátopového území plánované výstavby přehrady Šance na Ostravici, zahrnující i přehradním jezerem zničené vrchoviště Hutě pod Smrkem.

Z horských chat, kde byli studenti ubytováni, se na dobu pobytu staly laboratoře vybavené přinejmenším mikroskopem pro determinaci mechorostů, ale později i různými přístroji pro měření ekologických faktorů, vyvíjenými ve vývojových laboratořích ústavů tehdejší ČSAV v Brně např. ing. Rubešem, který je v terénu uváděl do chodu a testoval, než s nimi začali studenti pracovat. Se studenty tu často pobývali i umělci, kteří zde sbírali materiál např. pro kresby rostlin (Vojtěch Štolfa) nebo pro povídky s přírodovědným zaměřením (např. Jaromír Tomeček). To vše přispívalo k rozšíření odborného i kulturního obzoru studentů.

Několikadenní terénní cvičení se konala nejen na Moravě a ve Slezsku, např. v Bílých Karpatech, Pavlovských kopcích, okolí Mikulova a Lednice, v oblasti váťých písků u Bzence, na Českomoravské vysočině (okolí Dářka), ve slezském Javorníku (tehdy ještě existovaly překrásné slatinné louky v okolí Vidnavy), ale i na Slovensku, nejčastěji v okolí Štúrova (Kováčovské kopce, slaniska v dolině Hronu), na Záhoří, ve Slovenském ráji, Spišské kotlině nebo na Zoboru u Nitry.

Doc. Šmarda dokázal na exkurzích a terénních cvičeních zaujmout nejen studenty, ale i laické účastníky tak, že si z nich odnesli poznatky a dojmy navždy. Neomezoval se jen na suché pojmenování nalezených druhů, ale uměl jejich výskyt spojit se zasvěceným a poutavým výkladem o ekologických vazbách, účasti ve společenstvech, ale i o estetických hodnotách byt' i těch nejobyčejnějších plevelů.

Odborní pracovníci ústavu a katedry řešili také výzkumné úkoly, z nichž u některých bylo téma přímo nařízeno. Jmenujme některé z nich z počátku padesátých let: Meliorační problém degradovaných půd odlesněných ploch; Vegetační kryt na obnovených rybnících; Biocenologický výzkum lesa; Výzkum mechorostů jako indikátorů stanovištních podmínek; Šlechtitelský výzkum léčivých, aromatických a speciálních rostlin; Zalesnění nelesných ploch a kalamitních ploch; Výzkum vhodných lesních dřevin pro jednotlivé oblasti ČSR. Byl však řešen i výzkumný úkol Šlechtění rýže, bavlníku, čiroku, kaučukodárných rostlin a dalších teplomilných druhů – ve spolupráci s Výzkumným a šlechtitelským ústavem teplomilných rostlin v Hurbanovu-Sesíleši.

Vládní nařízení č. 60/1953 Sb. a vyhláška Ministerstva vysokých škol č. 248/1953 Úředního listu zrušily udílení doktorátů na vysokých školách a bylo zavedeno označení absolventů titulem „promovaný“ (s označením absolvovaného oboru). Zároveň toto vládní nařízení zavedlo vědecké hodnosti kandidát věd (Csc.) a doktor věd (DrSc.), které udílely nejen vysoké školy, ale i Československá akademie věd (ČSAV) a Čs. akademie zemědělských věd (ČSAZV) pod řízením Státní komise, později Státního výboru pro vědecké hodnosti.

Ministerstvo školství a kultury doplnilo v červenci 1956 označování absolventů odborného studia na univerzitách se zaměřením učitelským a úpravu diplomů „promovaný“ (např. promovaný biolog) a „učitel“ (na jedenáctiletých, odborných a pedagogických školách).

Pracovníci katedry byli často odváděni od odborné práce k účasti na různých akcích při výpomocných pracích, především v zemědělství. Byla to družstva, nad nimiž měla přírodovědecká fakulta toho času „patronát“; např. se jezdilo do družstev v Pouzdřanech,

Marefách, Vranovicích a jinde. Byly i akce typu Milion stromů republiky, výzvy ke sběru železného šrotu, vyslání „brigád“ na „mičurinské pole“ na Mniší hoře atd. Nelze nezpomenout i na přípisy, že meziměstské telefonní hovory se předem hlásí, a to dopoledne referentce děkanátu, odpolední neodkladné hovory povoluje tajemník fakulty. V archivu katedry botaniky jsou zachovány takové dokumenty (žádosti o povolení telefonního hovoru na Slovensko v záležitosti urgencye objednaných přístrojů...).

Herbář jako důležitá součást studijního materiálu byl trvale doplňován. Spravovala jej A. Hrabětová a od r. 1955 byl funkcí kustoda herbářů pověřen M. Smejkal. Přírůstky v jednotlivých letech různě kolísaly: např. v r. 1956 to bylo 1234 položek, zato o rok později 10540 kusů díky sběrům M. Smejkal (9353 položek), J. Šmardy (395) a J. Vicherka (270). V r. 1958 přibylo v herbáři 10 960 položek, z toho bylo 10 315 dokladů ze sbírky A. Latzela (v tom 897 mechů). MUDr. Albert Latzel (1858–1946) byl vojenský lékař, většinu života strávil na Balkáně, kde botanizoval a sbíral pro herbář. Na odpočinku žil ve Šternberku. Herbář po válce věnoval botanickému ústavu Masarykovy univerzity a phanerogamologickou část jeho rozsáhlé sbírky zpracoval a výsledky uveřejnil pod titulem *Plantae Latzelianae* J. Jedlička. Už v r. 1957 se projevila aktivita nového kustoda M. Smejkal, když společně s vedoucím katedry J. Šmardou vydal po 19 (!) letech XIV. centurii (čísla 1301–1400), určenou k mezinárodní výměně herbářových položek. Konečný stav herbáře v roce 1959 byl 402 272 položek.

Začátkem roku 1955 byla zřízena Geobotanická laboratoř ČSAV, pobočka v Brně, a byla umístěna ve dvou suterénních místnostech katedry botaniky se zvláštním vchodem. O založení této pobočky se podstatnou měrou zasloužil doc. Šmarda, který věnoval mnoho času a pracovního úsilí rozvoji tohoto mladého vědeckého pracoviště; byl jeho externím vedoucím (1955–1961)¹⁶.

¹⁶ Brněnská pobočka Geobotanické laboratoře ČSAV v Průhonicích přesídlila v šedesátých letech mimo katedru botaniky. Její působiště, název i zastřešující ústav se vícekrát měnily.

Pracovníci tohoto ústavu, E. Balátová-Tuláčková, K. Rybníček, E. Rybníčková, F. Šmarda a před přechodem do Průhonic také R. Neuhäusl, spolu s dalšími 12 externími, především brněnskými spolupracovníky v letech 1956–1961 zajišťovali pracně terénní mapování moravské části rekonstrukční geobotanické mapy Českých zemí v měřítku 1: 200 000. V šedesátých letech se E. Balátová-Tuláčková, K. Rybníček, E. Rybníčková, V. Jankovská a J. Lazebníček výrazně zapojili také do přípravy geobotanické mapy Slovenska. M. Rychnovská a B. Úlehlová se věnovaly autekologii především stepních druhů.

V letech 1965–1974 se pracovníci brněnské pobočky Geobotanické laboratoře M. Tesařová, E. Balátová, J. Květ, B. Úlehlová, Š. Husák, J. Jakrllová, J. Svoboda, V. Zelená, J. Gloser a K. Fiala pod vedením M. Rychnovské zaměřili na výzkum funkcí vegetace a jejich dominantních druhů v hydrosérii polopřirozených luk jihomoravské nivy, v rámci dílčího Projektu Lanžhot mezinárodního biologického programu – IBP. Paralelně prováděli také výzkumy v ekologii rákosin na Nesytu. V letech 1972–1975 navázal na IBP program UNESCO Člověk a biosféra (MAB), jehož součástí byl publikačně velmi úspěšný Projekt Kameničky zaměřený na studium funkce travinných ekosystémů v pramenné oblasti. Mezitím paleobotanická skupina reprezentovaná především

Ačkoli spolková činnost v padesátých letech byla ve srovnání s akcemi za působení prof. Podpěry poněkud menší, lze z dokumentů vyčíst i několik významnějších akcí: na návrh Československé botanické společnosti (ČSBS) byl v červnu 1954 uspořádán sjezd moravskoslezských botaniků v Opavě. Organizace se ujal Slezský studijní ústav za spolupráce brněnské katedry botaniky (doc. Šmarda) a katedry pedologie a lesnické botaniky Vysoké školy zemědělské v Brně (doc. Zlatníka). Sjezdu se zúčastnili učitelé katedry. Dne 27. června měli sjezdové referáty mj. doc. Šmarda a Dr. Hrabětová. O den později byla sjezdová exkurze do Hrubého Jeseníku, 29. června na louky u Zábřeha a rybníky v okolí Jistebníka.

Další akcí, jíž se zúčastnili někteří členové katedry (J. Šmarda, A. Hrabětová, M. Smejkal) a studenti, diplomanti, byl 10.–17. července 1955 sjezd ČSBS ve Vysokých Tatrách (Starý Smokovec). Po skončení sjezdu až do 30. července probíhala v Belanských Tatrách (chata Protěž nad Tatranskou kotlinou) provozní praxe diplomantů.

Významným mezinárodním podnikem, na němž měla účast ČSBS, a tedy i někteří učitelé katedry (J. Šmarda, A. Hrabětová, M. Smejkal), byla XII. I. P. E. (*International Phytogeographic Excursion*) v červenci 1958. Podobně jako kdysi za organizace profesorů J. Podpěry a K. Domina navštívili hosté katedru botaniky a botanickou zahradu Masarykovy univerzity.

Brněnská pobočka ČSBS byla založena 5. května 1956. Ustavující schůze se konala na Lesnické fakultě VŠZ, předsedou byl zvolen doc. Šmarda, jednatelem dr. A. Vězda. Později byla přejmenována na Jihomoravskou pobočku ČSBS¹⁷. Od podzimu 1956 začala pobočka

E. Rybníčkovou, K. Rybníčkem, V. Jankovskou a J. Kinclm, později i M. Peichlovou a H. Svobodovou zaměřila svůj palynologický výzkum zejména na oblast Pošumaví, Jihočeské pánve, Českomoravskou vrchovinu, bývalé jezero u Vracova a další části jižní Moravy; ale také na Slovenské Beskydy a Oravskou kotlinu.

Vedle podílu na komplexních ekologických výzkumných projektech a na paleoekologických výzkumech se někteří pracovníci výrazně prosadili také jako fytoecenologové. Mezinárodního věhlasu v tomto směru dosáhli zejména E. Balátová-Tuláčková ve fytoecenologii luk a K. Rybníček fytoecenologie rašelinišť.

V devadesátých letech se ústav přesunul na ul. Poříčí a stal se opět součástí Botanického ústavu AV ČR v Průhoncích. Tvoří jej nyní skupina vedená K. Fialou; členy týmu jsou P. Holub, J. Jakrllová, V. Jankovská, K. Rybníček, E. Rybníčková, I. Sedláková a I. Tůma. Někteří pracovníci tohoto ústavu se postupně zapojili jako externisté do výuky katedry botaniky. Kamil Rybníček se v roce 1992 na katedře habilitoval. Vede od počátku devadesátých let jako externista přednášku z paleoekologie; cvičení zajišťuje s manželkou E. Rybníčkovou. Také další pracovníci ústavu působí na katedře jako externí učitelé, J. Jakrllová (produkční ekologie) a V. Jankovská (vybrané problémy botaniky).

¹⁷ Jihomoravská pobočka Československé, později České botanické společnosti (od 5. 5. 1956 dosud) byla od počátku úzce spjata s katedrou botaniky a to především s osobou prof. M. Smejkala, který byl dlouholetým členem jejího výboru od založení až do r. 1995. Jeho přednášky v rámci každoročních cyklů pořádaných pobočkou patřily k nejzajímavějším, a tedy i nejnavštěvovanějším. Podnětný pro moravské floristy byl od šedesátých do devadesátých let seriál jeho téměř každoročních přednášek zaměřených na taxonomické a nomenklatorické novinky české a slovenské květeny, významné však byly také jeho přednášky taxonomické o rodech *Euphrasia* (1963), *Geum* (1987), *Chamerion* a *Epilobium* (1994), či teoretické, např. Poznámky ke koncepci druhu v různých evropských zemích (1962), K otázce stáří rostlinných druhů a tempa speciace (1985) nebo jeho poslední přednáška Hradec jako chorogenetický a taxogenetický činitel (10. 4. 1997). Ve výboru

konat pravidelné přednáškové večery, které se konají dodnes. Úplný seznam přednášek (pozvánky) z let 1956–1997 shromáždil a uschoval M. Smejkal; po jeho smrti byl tento cenný dokument předán Archivu Masarykovy univerzity.

Klub přírodovědecký uspořádal 10. dubna 1959 vzpomínkový večer k 80. narozeninám prof. Podpěry a prof. Zavřela. O jejich životě a díle promluvili prof. Macků a prof. Teyrovský.

1. června 1961 byl na základě nepodložených obvinění J. Šmarda zbaven funkce vedoucího katedry a proti své vůli musel odejít z fakulty. Z fakulty odešla tím pádem také Šmardou založená brněnská pobočka Geobotanické laboratoře ČSAV. Katedra tak přišla o dvě místnosti, v nichž do té doby pobočka sídlila.

6. Katedra za vedení doc. Františka Slavoňovského: 1959–1970

Vladimír Vacek, Petr Bureš

RNDr. František Slavoňovský byl jmenován vedoucím katedry botaniky od 1. července 1959, v prosinci podepsal přijímací protokol na majetek katedry a botanické zahrady. Doc. Šmarda byl zbaven pedagogické činnosti a členem katedry zůstal do 1. června 1961.

Dalšími zaměstnanci katedry byli J. Jedlička, M. Smejkal, Z. Šeda, J. Vicherek, odborný instruktor V. Láník, konzervátoři herbářů M. Volotovskij a M. Červínek, sekretářka V. Fučíková a uklízečka A. Minstrová. Pracovaly zde i dvě pomocné vědecké síly.

Záhy poznamenala katedru tragická událost: 7. prosince 1959 náhle zemřel doc. Jedlička. Při výuce se mu udělalo nevolno, nedbal však na přesvědčování studentů, aby cvičení přerušil. Posluchači se proto obrátili na zaměstnance katedry, kteří zajistili rychlou lékařskou pomoc. Přesto druhý den doc. Jedlička v nemocnici zemřel.

Zástupcem vedoucího katedry byl od 1. února 1960 jmenován Z. Šeda, J. Vicherek byl ustanoven odborným asistentem. Na místo zesnulého J. Jedličky byl vypsán konkurs a ze tří

pobočky se však uplatnili významně také další členové katedry: J. Šmarda (jako předseda v letech 1956–1963), J. Vicherek v šedesátých a sedmdesátých letech, M. Dvořáková (v sedmdesátých a osmdesátých letech).

Od devadesátých let je pak sepětí pobočky s katedrou botaniky ještě užší než v minulosti, neboť přednášky probíhají od podzimu 1993 trvale v prostorách katedry a členové katedry tvoří většinu ve výboru pobočky: V. Grulich (od r. 1989), P. Bureš (od r. 1989), J. Vicherek (1992–1999), M. Chytrý (od r. 1995) a V. Řehořek (od r. 1999).

přihlášených byl vybrán a od 1. července 1960 přijat Jan Špaček¹⁸, odborný asistent hospodářské fytopatologie na Vysoké škole zemědělské v Brně. Zároveň byl pověřen funkcí kustoda kryptogamologických sbírek herbáře.

Z dávných Podpěrových spolupracovníků odešel do důchodu 1. ledna 1961 Michail Volotovskij, ukrajinský utečenec, který pracoval v herbářích nepřetržitě od 1. října 1927 s přestávkou válečných let. Koncem roku 1961 byl přijat jako instruktor Karel Ambrož, který byl dobrým znalcem dřevin; později prokázal i své kreslířské schopnosti při přípravě výukových tabulí a vybudoval na katedře sbírku barevných diapositivů rostlin.

V roce 1961 podle nových směrnic obhájili kandidátskou disertační práci dva odborní asistenti: v dubnu Jiří Vicherek na téma Typologicko-ekologická studie lučních společenstev dolního Podyjí a v prosinci Miroslav Smejkal na téma Taxonomická studie čs. druhů rodu *Euphrasia* L.

Ve školním roce 1961/62 přišel František Dvořák¹⁹ jako odborný asistent a Stanislav Blecha jako konzervátor herbářů (oba 1. 9. 1961). Marie Dvořáková a Matilda Jatiová,

¹⁸ Jan ŠPAČEK (* 16. 1. 1927 Drásov u Tišnova) se již jako gymnaziální student v Brně zajímal o mykologii. V letech 1946–1951 studoval na Přírodovědecké fakultě MU obory přírodopis a zeměpis. Během studia působil v letech 1949–1951 jako vědecká síla. Titul RNDr. získal po obhájení disertace o teplobytné mykoflóře Moravy.

Po absolvování fakulty nastoupil jako asistent na Vysokou školu zemědělskou v Brně do ústavu prof. Baudyše a začal se v rámci mykologie specializovat na fytopatologii. Zde se vedle práce vědecké věnoval také intenzivně činnosti pedagogické. V roce 1960 přešel na katedru botaniky Přírodovědecké fakulty MU, kde pak získal v r. 1965 vědeckou hodnost kandidáta biologických věd. Z politických důvodů se mohl habilitovat až po r. 1990, kdy byl jmenován a ustanoven docentem botaniky.

Bibliografie J. Špačka čítá přes 100 titulů. Svoji publikační činnost zahájil mykofloristickým příspěvkem o Hrubém Jeseníku (1951), k tématu mykofloristiky a mykogeografie se pak ještě vícekrát vrátil. Dominantní místo mezi jeho publikačními aktivitami však představuje zejména redakční a autorský podíl na čtyřdílném kompendiu Zemědělská fytopatologie (1958–1962) během jeho působení na VŠZ a fytopatologické práce zaměřené na užitkové dřeviny *Pyrus communis* a *Juglans regia* (1988), *Prunus domestica* (1992) a *Cerasus avium* (1986, 1992). Praktickou pomůckou zemědělců a zahradníků jsou obrazové atlasy zaměřené na škůdce olejnin (1965), obilnin (1967), luskovin (1968) a řepy (1985); poslední vyšel i v Holandsku a Polsku. Jeho zájem o historii botaniky se odráží ve velkém množství příspěvků věnovaných životopisům botaniků a vývoji botaniky na Moravě. Mezi významné učební pomůcky patří kapitola Podříše nižší rostliny (*Thallobionta*) v Rosypalově učebnici *Fylogeneze, systém a biologie organismů* (1992) a skriptum *Hlenky, houby, řasy* (1999).

K významným aktivitám J. Špačka patřila činnost v Mykologickém klubu, jehož členem a organizátorem byl již od založení v r. 1946. V jihomoravské pobožce České vědecké společnosti pro mykologii, která na činnost klubu navázala, organizoval četné exkurze, přednášky a aktivně působil v jejím výboru. Organizačně se spolu s ing. K. Křížem podílel na přípravě výstavy u příležitosti sjezdu evropských mykologů (1960), jehož se zúčastnil i jako vedoucí exkurze. K vrcholům jeho mykologické činnosti patří odborná garance a organizace (na přípravě se podílelo více než 100 odborníků) rozsáhlé výstavy *Houby/Fungi* v Moravském muzeu (v letech 1964–1968).

Během svého pedagogického působení vedl od počátku po 36 let základní přednášku a cvičení k nižším rostlinám na odborném i učitelském studiu. Po dobu, kdy bylo na katedře odborné studium, přednášel také fytopatologii. Z dalších předmětů vyučoval doporučené přednášky ze speciální mykologie (*Basidiomycetes* a *Lichenes*) a později rovněž vedl mykologické determinační praktikum. V hojně míře se podílel jak na kryptogamologických tak phanerogamologických terénních cvičeních. Počet diplomových prací které vedl, je úctyhodný; bylo jich celkem 77, převážně mykologických. Diplomanty vedl Jan Špaček nejen k exaktnímu a

studentky pátého ročníku botaniky, byly 1. listopadu 1961 přijaty na asistentská místa s polovičním úvazkem; M. Jatiová po půl roce odešla do Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, Marie Dvořáková (nar. 1940) pak přešla na celý úvazek asistenta. Jako odborný asistent přišel 1. října 1962 Jiří Unar (nar. 1940).

V r. 1964 obhájili další členové katedry kandidátské disertační práce. Zdeněk Šeda na téma Vegetační ochrana vodorysu zdrže a F. Dvořák Taxonomická studie v ČSSR rostoucích druhů rodu *Hesperis* a *Deilosma*; V r. 1965 pak předložil a obhájil kandidátskou práci Výzkum dřevokazných *Basidiomycetes* na jižní Moravě na ovocných stromech a srovnání jižní Moravy s ostatními oblastmi také J. Špaček.

K 1. lednu 1966 byli na katedře botaniky ustanoveni dva noví docenti: J. Vicherek a M. Smejkal, poté co byly v dubnu 1965 na zasedání vědecké rady přírodovědecké fakulty projednány jejich habilitační práce, a to Rostlinná společenstva halofytní a subhalofytní vegetace panonské oblasti ČSSR a Taxonomická studie čs. druhů rodu *Scleranthus* L.

V r. 1963 přišel na katedru návrh hlavních zásad nového zákona o vysokých školách; dávalo se v něm také k úvaze zavést znovu označení absolventů „doktor“ (Dr.), na vysokých školách technických a ekonomických „inženýr“ (ing.), neboť tituly, zavedené v r. 1953 (promovaný biolog apod.) se nevžila. Tento návrh byl uskutečněn vysokoškolským zákonem

detailnímu zpracování tématu, ale zajímal se i o jejich další uplatnění v praxi a v životě. Při tom jim podle všech možností pomáhal či radil; v tom se projevoval jeho altruismus a silné sociální citění.

¹⁹ František DVORÁK (* 17. 11. 1921 Měřín u Velkého Meziříčí). Po gymnaziálních studiích studoval na Přírodovědecké fakultě MU v Brně. Studia ukončil druhou státní zkouškou v únoru 1948. Poté působil jako středoškolský profesor mj. v Novém Jičíně, Jinošově a naposledy jako ředitel gymnázia v Bystřici nad Pernštejnem. Doktorát z přírodních věd získal na Přírodovědecké fakultě UP v Olomouci.

Od 1. září 1961 nastoupil jako odborný asistent na katedru botaniky. Do taxonomického studia zde byl uveden dr. Hrabětovou; záhy se začal věnovat studiu některých zástupců čeledi *Brassicaceae*, především rodů *Hesperis* a *Deilosma*. Kandidátskou práci zaměřenou na taxonomii těchto rodů obhájil v roce 1963. V letech 1963–1992 uveřejnil 150 odborných příspěvků (zejména v časopisech *Biología*, *Preslia*, *Österreichische botanische Zeitschrift*, *Phyton*, *Taxon*, *Folia geobotanica et phytotaxonomica*, *Feddes repertorium*, *Annalen des naturhistorischen Museums in Wien*, *Časopis Národního muzea*, *Práce z oboru botaniky a Zprávy československé botanické společnosti*, jakož i ve fakultních časopisech *Spisy*, později *Scripta* a *Folia*). Jeho publikace jsou zaměřeny především na taxonomii, karyologii a morfologii různých zástupců čel. *Brassicaceae*. Od osmdesátých let pak svá taxonomická studia zaměřil na rod *Chenopodium*, zřejmě pod vlivem spolupráce s dr. F. Grüllem, CSc., který měl v tomto směru již kontakty s P. Aellenem a P. Uotilou. František Dvořák dále zpracoval některé druhy čeledi *Brassicaceae*, *Caryophyllaceae* (ve spoluautorství také rod *Chenopodium*) do Květeny České republiky. Spolu s dr. B. Dadákovou uveřejnil od první poloviny sedmdesátých let četné přehledy chromozómových počtů; řidčeji publikoval také práce zaměřené na rozšíření druhů (většinou v návaznosti na zpracování Květeny České republiky) či floristické příspěvky (spolu s diplomanty). Pedagogické zkušenosti z dob působení na středních školách prezentoval v řadě článků věnovaných didaktice biologie (v časopise *Přírodní vědy ve škole*). Je také autorem dvou učebních textů věnovaných fylogenezi rostlin a didaktice biologie.

Během pedagogického působení na katedře botaniky vedl jednak botanické předměty zvláště na učitelském studiu, např. cvičení z morfologie a později i z vyšších rostlin, doporučenou přednášku fylogenie rostlin (později vývojová biologie), podílel se také na cvičení ze speciálních metod botanických a samozřejmě na vedení terénních exkurzí. V šedesátých a sedmdesátých letech vyučoval rovněž předměty orientované na

č. 19/1966 Sb. Ministerstvo školství schválilo v r. 1967 žádost katedry botaniky konat rigorózní zkoušky a udělovat titul RNDr., k čemuž byla jmenována rigorózní komise. Bylo jí přiznáno také právo udělovat vědeckou hodnost kandidáta věd z oboru botaniky a byli schváleni školitelé: F. Slavoňovský pro specializaci rizologie, M. Smejkal pro taxonomii vyšších rostlin a fyto geografii, J. Vicherek pro fyto ceniologii a J. Špaček pro mykologii.

Podle tohoto nového zákona bylo od listopadu 1967 do června 1968 schváleno 14 disertačních prací z botaniky.

Začátkem roku 1964 se rozvinuly debaty o sbírkách na katedrách, tedy o herbářích na katedře botaniky a o jejich možném vyčlenění z fakulty. Po intervenci J. Špačka v redakční radě časopisu *Preslia* se za oprávněnost herbáře katedry postavil vahou svojí autority prof. Karlovy univerzity F. A. Novák. Oslovil v tomto směru důrazně zejména prof. V. Rypáčka. Děkan a kolegium děkana poté navštívili katedru botaniky a vyjádřili názor, že „... herbáře jsou pečlivě vedené a velmi rozsáhlé, jsou nedílnou součástí katedry a nepostradatelné pro vědeckou i pedagogickou práci katedry“.

Herbáře byly průběžně doplňovány a počet položek se za 10 let (1960–1969) zvýšil téměř o 34 tisíce. Pozoruhodnější přírůstky byly v letech 1960, kdy díky XIV. centurii přišly zásilky ze 16 zahraničních ústavů, dále v r. 1963, kdy byl do katedrových sbírek zařazen herbář Františka Čouky (1886–1962). Byl to učitel, amatérský botanik a florista z okruhu Podpěrových spolupracovníků, který již v r. 1937 v závěti určil jako dědice své knihovny Státní studijní knihovnu v Olomouci a dědicem svých herbářů Botanický ústav Masarykovy univerzity. Pro nezájem olomoucké knihovny však převzala Čoukův majetek brněnská katedra botaniky celý (250 knih a 7500 herbářových položek).

Od r. 1965 předkládali posluchači jako doklady k diplomovým pracím z botaniky herbáře, takže přírůstky byly nyní každoročně vyšší. Větší množství rostlin bylo získáno také v r. 1969 z pozůstalosti po A. Fröhlichovi (1882–1969), profesoru gymnázia v Mikulově, taxonomu a geobotanikovi, a také po rozeslání XV. centurie (přírůstek 2300).

Byly však rozšiřovány i sbírky nižších rostlin a hub: F. Valkoun zhotovil 30 preparátů hub konzervací do válců, další preparáty v láhvích věnoval B. Kasala. Z popudu J. Špačka byla uzavřena smlouva s R. Doležalem z Ochozu na determinaci 520 herbářových položek mechů.

Ačkoli do knihovny katedry docházelo v té době jen 22 časopisů z Československa, knižní fond se rozšířil vedle zmíněného daru Čoukova díky iniciativě J. Špačka i o knihy

didaktiku biologie jako byla školní biologická technika nebo metodika vyučování či didaktika biologie. Vedl

z pozůstalosti J. Jedličky a R. Picbauera (1886–1955), mykologa ústavu pro fytopatologii Ústředního kontrolního a zkušebního ústavu zemědělského (ÚKZÚZ) v Brně.

V r. 1964 navrhlo Moravské muzeum organizační připojení muzea k Univerzitě J. E. Purkyně. Zdůvodnilo to úsporami při koncentraci dokumentační práce; fondy muzea by sloužily praktické výuce těch seminářů a praktik, které jsou spojeny se studiem materiálu. Při tom by muzeum v podstatě zůstalo jako zvláštní útvar, organizačně postavený na úrovni fakulty. Katedra botaniky spojení obou institucí odmítla.

V březnu 1962 předložila přírodovědecká fakulta Ministerstvu školství návrh na zřízení biologického ústavu, který by sdružil výzkumnou práci tehdejších biologických kateder, které by byly odděleními ústavu. Katedra botaniky a katedra mikrobiologie s návrhem nesouhlasily. Botanikové naopak navrhli zřídit na katedře dvě oddělení: fytoecologie a ekologie rostlin (pod vedením J. Vicherka) a taxonomie vyšších rostlin a herbářů (pod vedením M. Smejkal). Tento návrh byl vědeckou radou fakulty schválen, k realizaci došlo o dva roky později. V suterénu budovy katedry byla v r. 1964 vybudována ekologicko-pedologická laboratoř pro účely státního výzkumu a výuky.

K 90. výročí narození prof. Podpěry byly v jihomoravské pobočce ČSBS přednášky (A. Hrabětová, V. Pospíšil a K. Kříž) a katedra připravila sborník s vědeckými pracemi šesti členů katedry, který vyšel v r. 1970 (*Festschrift zum 90. Geburtstag des Akademikers Josef Podpěra*. – Folia Sci. Nat. Univ. Purkyn. Brno 11/3: 1–119).

Výuka na katedře probíhala pro řádné studium – učitelkou i odbornou biologii – a pro dálkové studium učitelké i odborné. Jako příklad uveďme, jaká byla osnova přednášek a cvičení pro posluchače 4. ročníku odborné biologie se specializací na systematickou botaniku a geobotaniku ve školním roce 1965/66:

J. Vicherek	Ekologie rostlin a základy fytoecologie	2/0	0/3
M. Smejkal	Všeobecná taxonomie rostlin	2/1	0/0
M. Smejkal	Základy fyto geografie a fytochorologie	0/0	3/0
Z. Šeda	Ochrana přírody a krajiny	0/0	2/0
Z. Šeda	Květena ČSSR	1/0	0/0
F. Slavoňovský	Užitkové rostliny	0/0	2/0
J. Špaček	Fytopatologie speciální	2/0	0/0
M. Smejkal	Úvod do studia botanické literatury	0/0	1/0

celkem 46 diplomových prací.

K. Ambrož	Metody pěstování rostlin	0/2	0/2
J. Pelíšek (extern.)	Geologie a pedologie pro biology	2/0	0/0

Od r. 1967 byly pro diplomanty z botaniky zavedeny nově koncipované přednášky: Mikroevoluce rostlin, Vývoj středoevropské květeny (obě Smejkal), Přehled středoevropské vegetace (Vicherek), Speciální mykologie (Špaček) a Speciální ekologie (J. Unar).

Pro studující učitelství biologie byly zdůrazněny metodologické obory, které přednášel F. Dvořák: Didaktika biologie, Práce biologa na škole a Názorné biologické vyučovací pomůcky.

Od školního roku 1960/61 byla pro posluchače zavedena „měsíční výrobní praxe“. První proběhla o prázdninách 1961 ve Střední zemědělské technické škole v Moravské Třebové, v dalších letech byli posluchači posíláni do výzkumných ústavů biologického i zemědělského zaměření. Byly to Botanický ústav ČSAV v Brně, Ústav experimentální botaniky ČSAV v Praze, katedra botaniky Přírodovědecké fakulty Karlovy univerzity, Botanický ústav ČSAV v Průhonicích, botanické oddělení Moravského muzea, Mikrobiologický ústav ČSAV a další.

Exkurze a cvičení v terénu pokračovaly ve velkém rozsahu a na osvědčená místa. Pracovníci katedry poslali začátkem r. 1960 připomínky k učebnímu plánu: označení „exkurze“ dříve vedlo k nesrovnalostem, plynoucím z nesprávného názoru na jejich obsah. Doporučili název „cvičení v terénu“, který pak užívali.

Díky přesné evidenci exkurzí a cvičení v terénu, kterou po celou dobu působení na katedře vedl M. Smejkal, zachoval se o nich přehled s uvedením vedoucího, popisu cesty, popř. i počtem zúčastněných posluchačů. Před zahájením cesty vyslechli posluchači přednášku vedoucího o všeobecných přírodních i floristických poměrech navštívené lokality i o druzích rostlin, které naleznou. Během cesty si zaznamenávali demonstrované druhy a podle pokynů vedoucího si sbírali některé rostliny do svých herbářů. Vedoucí exkurze se svými kolegy sbírali vybrané taxony do katedrového herbáře a ve větším množství pro centurii, která se právě v té době chystala k vydání.

Uveďme jako příklad ze záznamů M. Smejkala popis exkurze ve dnech 29. května až 3. června 1967 pro 3. ročník diplomantů botaniky do oblasti Kováčovských kopců a slanisk u Kamenína poblíže Štúrova (dříve Parkan). Vedl J. Vicherek, v rámci výzkumu se zúčastnili M. Dvořáková a M. Smejkal. – 29. května: Boží kopec u Štúrova. 30. května: písky u Čenkova. 31. května: slaniska u Kamenína a u Kamenného Mostu. 1. června: Kováčovské kopce (okolí Kamenice nad Hronom). 2. června: Belanské kopce, Modrý vrch a Velký vrch.

Pro tuto exkurzi byl pro posluchače rozmnožen průvodce s popisem trasy a soupisem druhů rostlin ve všech lokalitách.

V letech 1960–1970 organizovali učitelé katedry řadu jednodenních cvičení do míst a tras především v brněnském okolí: Stránská skála, kopce u Medlánek, Říčky – Hornek – Šumbera – Hády, Obřany – údolí Svitavy – Bílovice – Těsnohlídkovo údolí – Hády, Adamov – Josefovské údolí – Býčí skála – Babice, Babí lom, Čebínka u Kuřimi, Výhon u Židlochovic, Pouzdřanská step, Zaječické kopce – Šakvice, Strachotín – Dolní Věstonice – Popice, Nesyt u Sedlce, Pavlovské kopce, okolí Čejče, Moravský Krumlov – údolí Rokytne – Budkovice, Mohelno.

Při jednotýdenních a dvoutýdenních cvičeních v terénu navštívili studenti katedry na 44 cestách celkem 20 lokalit: Beskydy – Staré Hamry, Javorník – Velké Karlovice – Zděchov, Hrubý Jeseník – Karlov, Bítov a okolí, Cikháj u Žďáru nad Sázavou (zde bylo zřízeno učební středisko univerzity), Hodonín a okolí, Bílé Karpaty. Často se jezdilo na Slovensko, především do lokalit: Nové Mesto nad Váhom a okolí, Štúrovo – Kováčovské kopce a okolí, Šahy s okolím, okolí Lučence, Malá Fatra – Vrátna dolina, Nízke Tatry – Srdiečko, Súľovské skaly, Ružomberok a okolí, Slovenský kras – Plešivec, Spišská kotlina – Levoča, Vihorlat – Východoslovenská nížina – Michalovce.

Učitelé katedry Z. Šeda, J. Vicherek, M. Smejkal, F. Slavoňovský, F. Dvořák, J. Špaček a K. Ambrož vydali v r. 1963 brožuru *Botanické exkurze v brněnském okolí*, která byla pro posluchače velmi potřebná a jimi také vysoce oceněna.

Ve šk. r. 1968/69 bylo botanické praktikum katedry vybaveno 15 mikroskopy Meopta typové řady D s pětiobjektivovou revolverovou hlavicí (s jedním imerzním objektivem), křížovým posunem a výměnnou binokulární hlavicí se sadou okulárů. Tím byly nahrazeny v té době již zcela zastaralé mikroskopy firmy Reichert. (Mikroskopy Meopta pak sloužily při výuce nižších a vyšších rostlin až do r. 2001, kdy byly z větší části nahrazeny mikroskopy Olympus CX31).

Československá botanická společnost uspořádala jubilejní sjezd k 50. výročí založení společnosti v červenci 1962; byli zastoupeni také někteří učitelé z brněnské katedry. V září 1964 se konaly v Opavě oslavy 150. výročí založení Slezského muzea. Z brněnské katedry se jich zúčastnili J. Vicherek a M. Smejkal, a to botanického sympozia a exkurze Opava – Zábřeh – Jablunkov – Horní Lomná – Hutě pod Smrkem.

Přes určité společenské uvolnění šedesátých let představovaly i v tomto období komplikaci pedagogické práce povinné účasti na „brigádách“. Tak v září 1960 působili J. Vicherek a M. Smejkal jako vedoucí na třítydenní lesní brigádě s tzv. nultým ročníkem ve

Vidlích pod Pradědem. (Pokud se zájemce o studium nedostal do 1. ročníku, mohl absolvovat v oboru jednoletou praxi, jež se nazývala nultý ročník.) O rok později byl M. Smejkal vyslán s posluchači filosofické (!) fakulty na „bramborovou brigádu“ k Velkému Meziříčí.

Pracovníci katedry pokračovali v řešení dlouhodobých státních výzkumných úkolů, zaměřených podle vlastní specializace, a podávali za ně roční zprávy. V tomto období se řešila témata Biologická ochrana půdního povrchu – protierozní výzkum xerotermofytů (F. Slavoňovský), Ekologie vodních a pobřežních rostlin a jejich protierozní význam na březích vodních nádrží (Z. Šeda), Fytcenologická charakteristika halofytní a stepní vegetace jižní Moravy (J. Vicherek), Výzkum dřevokazných *Basidiomycetes* na ovocných stromech na jižní Moravě ve srovnání s ostatními klimatickými oblastmi Moravy (J. Špaček), Výzkum vyšších rostlin ČSSR – *Diplotaxis*, *Crambe*, *Cochlearia*, *Bunias*, *Rapistrum* (M. Smejkal), *Hesperis* (F. Dvořák), *Thlaspi* (M. Dvořáková).

V těchto letech znovu ožilo plánování výstavby nových budov pro přírodovědeckou fakultu. První verze se objevila v únoru 1961 a podle ní výhledový plán byl tento: „v 1. etapě výstavba pavilonu navazujícího na průmyslovou školu s frontou do botanické zahrady; ve 2. etapě výstavba centrální výškové budovy mezi pavilony 3–4, 1–5 za předpokladu zbourání dožitých pavilonů 1, 2, 3, 4 a 5 v letech 1965–1975. Ve 3. etapě pak úprava budov 6, 7 a 8, nástavba pavilonů 6 a 8 a zbourání pavilonů 7 a 9 v letech 1975–1980. Nový pavilon měl být osmipodlažní, na podlaží 8200 m². Stavba skeletová, bude hotova do r. 1965“. Katedra botaniky počítala s plochou 200 m² v 1. poschodí a 740 m² ve 2. poschodí.

Ve druhé verzi v r. 1964 se hovořilo o přípravách na výstavbu nové fakulty v Bohunicích, avšak vyšlo se ze současné reality: zatím budou prováděny generální opravy a údržby v současných pavilonech.

V budově botaniky byly pak skutečně v r. 1965 zahájeny adaptační práce: postavením přepážek v 1. poschodí byly získány nové malé pracovny a další práce – výměna elektrických a plynových rozvodů – následovaly až po malování. Všim tím byla výuka dost narušována.

Plánovalo se (nekonečně již od dob Podpěrových) vybudovat botanickou zahradu v oblasti Kraví hory; zahrada by spadala pod rektorát univerzity a tvořila by její složku na úrovni katedry. Podle verze z jara 1960 měla mít rozlohu 10 ha v nejvyšších částech Kraví hory. Byla jmenována komise, aby posoudila vhodnost umístění zahrady na tomto místě. Ta konstatovala, že z hlediska půdních poměrů vyhovuje, nevyhovují však poměry vodní.

Současná zahrada mezi ulicemi Veveří, Kotlářskou a Kounicovou se stala od 1. ledna 1962 účelovým zařízením univerzity, personálně i hospodářsky spadajícím pod děkanát přírodovědecké fakulty.

Doba, po kterou doc. Slavoňovský vedl katedru botaniky, patřila rovněž ke složitějším etapám. Avšak díky uvážlivému jednání, klidnému vystupování i smyslu pro technické záležitosti se doc. Slavoňovskému podařilo udržovat dobrou pedagogickou i vědeckou úroveň katedry. Za jeho vedení dosáhla katedra po stránce technického vybavení, prostorových úprav apod. největšího rozvoje od svého založení. František Slavoňovský podporoval personální i materiální růst katedry, díky svému technickému talentu zdokonalil metodu sušení rostlin pro herbáře a podporoval vybavení katedry jak optickými, tak jinými přístroji. Snažil se i o úzkou spolupráci s botanickou zahradou.

7. Botanika jako součást katedry biologie rostlin: 1971–1990

Vladimír Vacek, Petr Bureš

Toto dvacetiletí patří k nejtemnějším z celé dosavadní historie katedry. V době tzv. normalizace, která následovala po sovětské okupaci v srpnu 1968, došlo i na fakultě k vyostření politické situace, v jehož důsledku nastala diferenciací ústavů i osob na „kádrově perspektivní“ a ty ostatní. Mezi „ty ostatní“ patřila také botanika. Na botanice se postupně snižoval počet učitelů a dalších odborných pracovníků a také prostory patřící botanice postupně zabírala jiná pracoviště. Na konci toho údobí, v r. 1989, na botanice pracovali z původních (v r. 1971) devíti učitelů jenom tři. Během tohoto období si učitelé katedry z politických důvodů nesměli zvyšovat kvalifikaci. Pracovníci dřívější botaniky disponovali na konci tohoto období pracovněmi, laboratořemi, sklady a skleníky o celkové ploše 125 m² oproti původní ploše pracoven, skladů, skleníků a laboratoří 345 m² v dobách Šmardových (nepočítaje v to místnosti na herbáře, výukové praktikum, místnost diplomantů a knihovnu – 358 m²).

Od 1. ledna 1971 vznikla katedra biologie rostlin sloučením katedry botaniky, katedry fyziologie rostlin a vědecko-výzkumné laboratoře fyziologie a anatomie rostlin. Vedoucím katedry byl prof. RNDr. Zdeněk Laštůvka, CSc. Z katedry botaniky se stalo oddělení botaniky soustavné a geobotaniky, jehož vedoucím byl ustanoven RNDr. František Dvořák, CSc.

Společná schůze nové katedry byla svolána na 21. ledna 1971. Z oddělení botaniky se jí zúčastnili: učitelé F. Slavoňovský, Z. Šeda, M. Smejkal, J. Vicherek, J. Špaček, F. Dvořák, J. Unar, M. Dvořáková, techničtí pracovníci K. Ambrož a V. Motal, sekretářka V. Fučíková, knihovnice J. Kotková, pracovnice herbářů J. Schlegelová, konzervátoři herbářů S. Blecha a M. Červínek a uklízečky F. Blatná a L. Rösslerová, tj. celkem 17 osob.

Již začátkem roku byl inventář botaniky přeřazen do společného inventáře nové katedry biologie. Bylo dohodnuto ponechat obě oddělení jako dvě samostatné hospodářské jednotky s vymezenou pravomocí vedoucího oddělení a vedoucího katedry ve finančních záležitostech, odpovědnosti za inventář apod. Vedoucí oddělení systematické botaniky a geobotaniky F. Dvořák specifikoval vědecké zaměření tohoto oddělení a mj. zdůraznil také důležitost budování herbáře, který má dnes již velký mezinárodní význam.

Ve školním roce 1972/73 při zpracování plánu práce navrhla katedra děkanovi zrušit oddělení katedry a zavést jiný způsob řízení, a to tak, že jednotliví pracovníci katedry budou pověřováni určitými pracovními úseky s přesně vymezenou kompetencí. Tito pracovníci byli navrženi, přičemž veškeré řízení příslušelo vedoucímu katedry. Dopisem z 21. září 1972 děkan s těmito změnami souhlasil. Důsledek zrušení oddělení bylo převedení inventáře (základních prostředků, DKP a DP) pod číselné označení katedry.

Od školního roku 1973/74 byl zproštěn výuky doc. Vicherek a 12. ledna 1976 sdělila katedra děkanátu, že „...31. prosince 1975 odešel z naší katedry doc. Jiří Vicherek, CSc.“ Po tomto nuceném odchodu pracoval doc. Vicherek až do návratu na katedru v roce 1990 v Jednotném zemědělském družstvu Brťov v okrese Blansko.

Od školního roku 1976/77 nastoupila z botanické zahrady na místo konzervátorky Marie Holčáková a na místo techničky a fotografky Marie Kratochvílová. Dne 28. února 1979 odešel do důchodu doc. Slavoňovský, v jehož kompetenci v rámci katedry biologie bylo řídit pedagogickou práci na úseku botaniky, tj. taxonomie a geobotaniky. Jeho úkoly byl pověřen doc. Smejkal; šlo o dohled nad přednáškami a cvičeními z taxonomie a fytoecologie, zadávání úkolů vědeckým a pedagogickým studentským silám a dohled nad technickými pracovníky.

Od 25. října 1979 platil nový vnitřní řád katedry. Byl jmenován zástupce vedoucího katedry a tajemník katedry a pro pedagogickou práci byly stanoveny tři směry: cytologie, anatomie a morfologie, druhý směr fyziologie a třetí taxonomie a geobotanika (řízený M. Smejkalem).

Koncem roku 1980 nastoupila na technické místo jako knihovnice a fotografka I. Gottvaldová, která na katedře pracovala již v letech 1971–1975. V oddělení bylo nyní 14 zaměstnanců.

Na zasedání vědecké rady přírodovědecké fakulty 6. října 1982 předložil děkan návrh na zřízení dvou nových kateder na přírodovědecké fakultě, a to katedry životního prostředí a katedry obecné a molekulární biologie. Byl zdůvodněn takto: „...je předložen v souvislosti s náročnými požadavky probíhající obsahové přestavby studia a v zájmu co nejúčinnější

pomoci společenské praxi. Katedra životního prostředí by se měla zaměřit především na zabezpečení pedagogického procesu... a na komplexní studium a řešení problematiky ekologie krajiny a člověka... “.

Obě nové katedry byly ustaveny začátkem zimního semestru 1983 a tím došlo k prvním přesunům osob i rozdělování pracoven. Učitelé botaniky projevíli určité obavy, aby se požadavky nadále nestupňovaly a upozorňovali na význam herbáře. Názor katedry biologie, tlumočený děkanovi, byl, že se zrušením herbáře a knihovny nelze nikdy souhlasit. „... Stávající situace v systematických směrech není příliš optimistická a tedy nebyl preferován jejich rozvoj, ...to však nesnižuje jejich význam a důležitost...“ Pro katedru ochrany životního prostředí byly uvolněny čtyři pracovny a geobotanická laboratoř s přílehlými prostory. Po vzniku katedry ochrany životního prostředí přešli na tuto novou instituci Z. Šeda a M. Kratochvílová.

Začátkem r. 1984 projednala vědecká rada fakulty Návrh dalšího řešení prostorové situace na přírodovědecké fakultě: nová výstavba v areálu fakulty již není možná, jediná možnost rozšíření stávajících objektů je v systému nadstavěb a přístaveb.

Ke změně vedoucího katedry biologie rostlin došlo 1. září 1986, kdy prof. Laštůvku vystřídal doc. RNDr. Jaroslav Minář, CSc. Katedra vypracovala prognózu a koncepci rozvoje biologie rostlin a botanické zahrady „s horizontem do r. 2010“. Předpokládala se výuka a vědecká práce ve čtyřech směrech: fyziologie rostlin a patologická fyziologie, fyziologie rostlinných společenstev a fyziologie hub; popisná a experimentální morfologie rostlin, anatomie a fyziologie rostlinných explantátů a rozvoj biotechnologie; taxonomie vyšších rostlin a jejich systematika, ekologie rostlin a geobotanika; taxonomie a systematika nižších rostlin, hub a fytopatologie. Podle plánů budou tyto čtyři oblasti pracovat v rámci čtyř oddělení, později by byly přetvořeny v samostatné katedry. Všechny tyto návrhy, plány a představy zanikly v listopadu 1989, kdy vznikl požadavek na obnovení katedry systematické botaniky a geobotaniky, což se brzy stalo, jak bude popsáno v další kapitole.

K 1. lednu 1987 se počet pracovníků botaniky snížil na deset osob: byli to jen tři učitelé M. Smejkal, J. Špaček a J. Unar, kurátorka herbářů M. Dvořáková, odborná pracovnice B. Dadáková, technička I. Gottvaldová, konzervátoři herbáře S. Blecha a M. Holčáková a dvě uklízečky.

Jak se při těchto změnách vyvíjela výuka, jaký byl rozsah a program přednášek, cvičení a exkurzí?

Po vyhoštění J. Vicherka převzal jeho přednášky zčásti J. Unar (Základy fytoecologie), zčásti byly zrušeny (Ekologie rostlin, Přehled střeoevropské vegetace). Od

školního roku 1973/74 byly zrušeny přednášky externích učitelů. Poněvadž těmito změnami byl omezen rozsah přednášek a cvičení z botaniky, ozvaly se na schůzích katedry námitky učitelů botaniky, zda redukce rozsahu přednášek a cvičení nezašla příliš daleko. Například pro systematickou botaniku byl v 1. ročníku od šk. r. 1977/78 snížen počet hodin a odpadlo cvičení z ekologie. Projevilo se to také tím, že vytvoření týdenních blokových exkurzí znemožnilo průběžné sledování živé flóry během semestru. Je otázka, může-li pak mít přednášející při zkouškách stejné požadavky jako dosud. Z diskuse vyplynulo, že to sice může vést ke snížení úrovně studia, že však existence učebnic dovoluje mít požadavky větší, než jak vyplývají z přednášek.

Po odchodu doc. Slavoňovského do důchodu 28. února 1979 přibývaly zbývajícím učitelům nové pedagogické úvazky. Od šk. r. 1978/79 přešla výuka rostlinné morfologie – předmětu, který byl na botanice vyučován od jejího založení – pod kompetenci fyziologa a cytologa doc. Z. Sladkého.

V r. 1979–1980 bylo do prvního ročníku přijato 26 posluchačů na učitelskou kombinaci matematika–biologie, 19 na biologii–chemii (k učitelským kombinacím později přibyla ještě mezifakultní kombinace biologie–tělesná výchova), 17 na obecnou biologii a 12 na molekulární biologii. Vedle studia řádného (denního) bylo i studium při zaměstnání – dálkové a externí, a to jak odborné, tak učitelské (biologie-chemie), dále studium postgraduální a rekvalifikační (chemie-biologie, zeměpis-biologie). Rekvalifikační studium bylo pro absolventy pedagogických fakult a postgraduální studium pro středoškolské učitele.

Pro výuku získalo botanické pracoviště v roce 1979 další mikroskopy, sedm polských Bolarů, naplno však došly využití teprve v devadesátých letech ve cvičeních z paleoekologie a v mykologickém a bryologickém praktiku.

Vývoj vícedenních cvičení v terénu v letech 1971 až 1980 naznal změnu v tom, že terénní cvičení byla pro učitelské kombinace společná z botaniky i zoologie a že se často využívalo učebního střediska univerzity v Cikháji u Žďáru nad Sázavou pro první ročník, zatímco druhý ročník měl zoologicko-botanickou exkurzi do Karlova v Hrubém Jeseníku. Od začátku osmdesátých let již tyto blokové exkurze byly nahrazeny jednodenními exkurzemi do okolí Brna. Většina blokových exkurzí však byla v sedmdesátých letech uspořádána pro posluchače odborné botaniky, popř. spolu s fyziologií rostlin: Podlesí u Svaté Hory (Malá Morávka), Nové Mesto nad Váhom, Povážska Bystrica, Ružomberok, Liptovský Mikuláš, Pieniny (Červený Kláštor), Štúrovo, Východoslovenská nížina (Vihorlat), Spišská kotlina, Humenné; poslední vícedenní exkurze (na dlouhé roky poslední exkurze pro posluchače systematické botaniky vůbec) proběhla v roce 1979. V učitelském studiu byl pak od šk. r.

1983/84 redukován rozsah terénních cvičení z botaniky na pouhá tři podzimní a pět jarních jednodenních cvičení během celého studijního plánu, což byla situace tristní, uvážíme-li význam znalosti přírodnin ve vzdělání učitele biologie; situace se pak poněkud zlepšila ve školním roce 1987/88, kdy se celkový počet terénních cvičení učitelského studia vrátil na původních deset dní.

Na schůzi katedry v březnu 1982 informoval M. Smejkal o postupu obsahové modernizace v přednáškách systematicko-geobotanických směrů; potíže přinesla postupná redukce časového rozsahu výuky. Byly spojeny některé přednášky z botaniky a zoologie, např. Obecná ekologie, Ochrana přírody, a Vývoj přírody ČSSR.

Byla podána zpráva o počtu absolventů katedry v letech 1971–1981. Bylo to 58 studentů odborného studia, z toho 17 na botanice a 41 na fyziologii. Počet posluchačů odborného studia botaniky se nejprve postupně redukoval, ale přesto v rámci studijního oboru obecná biologie byla ještě koncem sedmdesátých let povolována možnost obhajovat diplomovou práci ze systematické botaniky. Posledními diplomanty odborného studia systematické botaniky byli ve školním roce 1981/82 M. Heroldová a J. Horňanský (posluchači dálkového studia); studium systematické zoologie přitom probíhalo bez přerušení dál pod rouškou zaměření experimentální biologie v rámci oboru obecná biologie. Jedinou výjimkou v osmdesátých letech, kdy bylo povoleno přijmout do prvního ročníku posluchače oboru systematická biologie (s možností specializace systematická botanika) byl školní rok 1985/86; z tehdy přijatých posluchačů se na botaniku specializovali M. Chytrý, M. Palová a J. Preissnerová, k nim později přistoupila z obecné biologie ještě Z. Vlachová-Gerišová.

V osmdesátých letech probíhala výuka hlavně pro učitelské a odborné (obecná a molekulární biologie) studium takto: systém a fylogeneze rostlin (nižší rostliny – přednášky i cvičení J. Špaček, vyšší rostliny – přednášky M. Smejkal, cvičení F. Dvořák a J. Unar), vývojová biologie (s akcentem na ontogenezi F. Dvořák spolu se zoologem prof. R. Rozkošným); pro učitelské studium pak dále: evoluční biologie (M. Smejkal se zoologem doc. J. Gaislerem), repetitorium botaniky a seminář (M. Smejkal), cvičení v terénu (všichni učitelé); od poloviny osmdesátých let přednášel obecnou ekologii pro odborné (obecná a molekulární biologie) studium J. Unar (spolu se zoologem doc. B. Lososem).

Přes nepříznivé okolnosti v rámci možností výuka a výchova studentů dále pokračovala: celkové množství obhájených diplomových prací – 151 v sedmdesátých letech a 133 v osmdesátých letech – činí z těchto dekád v tomto směru nejúspěšnější období v historii katedry. Rovněž práce studentů vypracované na botanice v rámci studentské vědecké a odborné činnosti (SVOČ) patřily v tomto období k velmi úspěšným v rámci

celorepublikových kol této studentské vědecké soutěže (např. V. Grulich, A. Urc, H. Baroušová, P. Bureš a M. Chytrý).

Přírůstky do herbářů pokračovaly s obvyklou pravidelností: v letech 1972–1990 se počet položek zvýšil o více než 82 700. V tomto časovém úseku byly vydány dvě centurie (1972 a 1979), což se jako vždy projevilo zvýšenou korespondencí a četnějšími zásilkami ze zahraničí. Herbář katedry byl evidován ve světovém soupisu herbářů *Index herbariorum* (Utrecht) pod mezinárodní značkou BRNU, XVI. centurie v r. 1972 byla zaslána 80 zahraničním ústavům. Byl založen „herbář typů“ (*Herbarium typorum*), do něhož se postupně zařazuje veškerý typový materiál (*holotypus, isotypus, lectotypus, paratypus, neotypus*). Bylo rozhodnuto zřídit výtah pro přepravu herbářů; dosud se těžké balíky herbářů dopravovaly do suterénu k dezinfekci a zpět na zádech v krosnách. V r. 1983 dosáhl počet herbářových exsikátů čísla 500 000.

Výzkum v sedmdesátých a osmdesátých letech pokračoval řešením dvou hlavních úkolů pod koordinací Botanického ústavu ČSAV v Průhonicích. Byl to hlavní úkol Výzkum zákonitostí utváření rostlinných společenstev a jejich druhových složek (koordinátor Dr. S. Hejný) s dvěma dílčími úkoly: Studium nelesní vegetace se zvláštním zaměřením na panonskou oblast, řešitel J. Vicherek se spolupracovníky, a Studium taxonomicky problematických druhových skupin se zvláštním zřetelem na flóru ČSSR, řešitel M. Smejkal se spolupracovníky.

V rámci dalšího úkolu Studium mechanismů působení anthropogenních vlivů na organizmy a jejich produkty (koordinátor Dr. E. Hadač) byl řešitelem etapy Meliorační význam kořenové hmoty psamofytů F. Slavoňovský.

Studie zaměřené na kritické taxonomické revize rodů a druhů zejména ve vztahu k území Československa publikoval M. Smejkal: *Camelina* (1971), *Alyssum* (1973), *Epilobium ×novae-civitatis* (1974), *Veronica* sect. *Beccabunga* spolu s E. Helanovou-Zichovou (1974), *Galeobdolon argentatum* (1975), *Symphytum* (1978), *Cerastium* sect. *Cespitosa* (1981), *Epilobium* (1982), *Corydalis* (1984), *Fumaria* (1986).

Také M. Dvořáková publikovala v tomto období kritické taxonomické studie: *Thlaspi finitimum* (1973), *Thlaspi pawlowskii* (1973), *Thlaspi jankae* agg. (1978), *Minuartia glaucina* (1985), *Minuartia smejkalii* (1988).

Četné taxonomické práce zaměřené zejména na rody *Hesperis*, *Malcolmia*, popř. další zástupce čel. *Brassicaceae* publikoval v sedmdesátých letech F. Dvořák. Od poloviny osmdesátých let pak obrátil pozornost ke studiu rodu *Chenopodium*, jehož výsledky uveřejnil zejména v sérii článků v časopise *Feddes Repertorium*.

Jiří Unar se v sedmdesátých letech zaměřil zejména na syntaxonomické a synekologické studium rostlinných společenstev suchých trávníků ve vápencových územích jižní a střední Moravy. Výsledky shrnul v řadě obsáhlých rukopisů o Pavlovských vrších (v rámci širší studie jižní Moravy spolu s J. Vicherkem, 1971), Moravském krasu (1975) a vápencových ostrůvcích střední Moravy (1980).

Na základě výzkumů během studijních pobytů v Bulharsku a na Ukrajině publikoval J. Vicherek v první polovině sedmdesátých let dvě významné studie o vegetaci na černomořském pobřeží (1971) a na pískách nivy dolního a středního toku Dněpru (1972).

Jan Špaček v osmdesátých letech publikoval výsledky studia parazitických hub na ovocných dřevinách *Pyrus communis* a *Juglans regia* (1988). Spolu s J. Benadou a J. Šedivým vydali další ze série atlasů chorob a škůdců kulturních plodin, a to řepy (1985, jedna z jazykových mutací také v nakladatelství Elsevier v Holandsku).

Rozšíření spektra metod využívaných v taxonomickém studiu představovalo zvládnutí metodiky studia rostlinných chromozómů B. Dadákovou v první polovině sedmdesátých let. Od roku 1975 zveřejňoval F. Dvořák zejména spolu s B. Dadákovou a dalšími spolupracovníky nejen četné přehledy chromozómových počtů druhů zejména moravské flóry, ale i práce zaměřené na podrobnější karyologické studium. V letech 1975–1982 F. Dvořák a B. Dadáková pravidelně přispívali do přehledů *IOPB Chromosome Number Records*, které redigoval Á. Löve v časopise *Taxon*.

K nejvýznamnějším knižním publikacím katedry v tomto období patří bezesporu Vicherkův přehled slanomilné vegetace Československa - *Die Pflanzengesellschaften der Halophyten- und Subhalophytenvegetation der Tschechoslowakei* (Academia, Praha 1973) a Smejkalův Komentovaný katalog moravské flóry (Univerzita J. E. Purkyně, Brno 1980, 2. vyd. 1981).

Od roku 1984 začal kolektiv zejména brněnských biologů, vedený molekulárním biologem prof. S. Rosypalem, zpracovávat celostátní vysokoškolskou učebnici *Fylogeneze, systém a biologie organizmů*. Miroslav Smejkal se ujal přípravy kapitoly o vyšších rostlinách a Jan Špaček kapitoly o rostlinách nižších. Obrázky k těmto kapitolám kreslila I. Gottvaldová, knihovnice katedry (absolventka Školy uměleckých řemesel v Brně).

Významnou vědeckou aktivitou pracovníků botaniky byl také podíl na přípravě rozsáhlého kompendia *Květena České republiky*²⁰. Do přípravy tohoto díla se hned od

²⁰ Dvanáctičlenná redakční rada díla *Květena České (socialistické) republiky* byla ustavena v r. 1976; v jejím čele stál S. Hejný, sekretářem byl ustaven B. Slavík, jedinými mimopražskými členy rady byli M. Smejkal

počátku v r. 1976 zapojili M. Smejkal, M. Dvořáková a F. Dvořák. První díl této květeny vyšel v roce 1988 a autorsky se na něm podíleli M. Smejkal a M. Dvořáková.

8. Obnovená katedra botaniky: 1990–2001

P. Bureš, M. Chytrý

V pondělí dne 20. listopadu 1989 byla na fakultě přerušena výuka, zahájena studentská stávka a s ní započala „sametová revoluce“. Změna politické situace umožnila 16. února 1990 návrat doc. Vicherka po 15 letech na fakultu a s tím spojenou obnovu botanické katedry.

V roce 1990 došlo k výraznému kvalifikačnímu růstu botanických pracovníků, který nebyl v předchozí době možný z politických důvodů: M. Smejkal a J. Vicherek byli jmenováni profesory, J. Špaček získal docenturu a J. Unar s M. Dvořákovou získali vědeckou hodnost CSc. V roce 1991 bylo personální obsazení botaniky posíleno o další dva učitele: Petra Bureše (RNDr., nar. 1963, převeden z místa odborného pracovníka katedry biologie rostlin, které zastával od r. 1987 v rámci biotechnologického směru rozvíjeného prof.

a M. Dvořáková. Autorský kolektiv připravující první svazky zahrnoval na počátku 24 botaniků z 11 vědeckých institucí.

Autorský podíl pracovníků katedry na jednotlivých svazcích byl a je tento:

1. svazek (1988): M. Smejkal (*Sinopteridaceae, Thelypteridaceae, Fumariaceae*, ve spoluautorství též kap. Stručná historie floristicko-fytogeografického výzkumu), M. Dvořáková (*Hypolepidaceae*).

2. svazek (1990): M. Smejkal (*Polycarpon, Scleranthus, Dichodon, Cerastium*), M. Dvořáková (*Corrigiola, Minuartia, Moenchia, Stellaria, Myosoton*), F. Dvořák (*Spergula, Spargularia, Illecebrum, Arenaria, Moehringia, Holosteum, Lepyroclis*, ve spoluautorství též *Chenopodium*).

3. svazek (1992): M. Smejkal (*Bunias, Aurinia, Alyssum, Lobularia, Berteroa, Cochlearia, Camelina, Coronopus, Conringia, Diplotaxis, Rapistrum, Crambe, Spiraeeae* – klíč a charakteristika, *Aruncus*), M. Dvořáková (*Neslia, Capsella, Guepinia, Thlaspi, Aethionema, Iberis, Lepidium, Cardaria, Parnassiaceae*), F. Dvořák (*Sisymbrium, Hesperis, Malcolmia, Cheiranthus, Matthiola, Barbarea, Aubrieta, Lunaria, Cakile*), V. Grulich (*Crassulaceae*).

4. svazek (1995): M. Smejkal (*Filipendula, Parageum, Geum, Waldsteinia, Dryas*) – tento svazek vyšel pod redakcí M. Smejkal, M. Dvořákové a V. Grulicha.

5. svazek (1997): M. Smejkal (*Ludwigia, Chamerion, Epilobium, Fuchsia*), M. Dvořáková (*Lythraceae*), V. Grulich (*Laser, Cnidium, Laserpitium, Peucedanum, Imperatoria, Santalaceae*).

6. svazek (2000): M. Smejkal a M. Dvořáková (*Euphrasia*), M. Dvořáková (*Scrophularia, Lamium, Galeobdolon*), V. Grulich (*Scrophulariaceae* – klíč a charakteristika čeledi, *Antirrhinum, Misopates, Microrrhinum, Linaria, Globulariaceae*).

7. svazek (od r. 2001 v redakci): M. Dvořáková (*Anthemis, Erechites, Cichorium*), V. Grulich (*Senecio, Lactuca, Artemisia, Scorzonera*), P. Bureš (*Cirsium*), J. Danihelka (*Achillea*).

8. svazek (zpracováván): M. Dvořáková (*Anthericum, Scirpoides, Scirpus, Arrhenatherum, Trisetum, Apera, Ventenata, Brachypodium, Gaudinia*), V. Grulich (*Iris* – spolu s doc. L. Hroudou z UK, *Schoenus, Crypsis, Carex* – spolu s ing. R. Řepkou z botanické zahrady MU, *Festuca* – spolu s Dr. F. Krahulcem z botanického ústavu AV ČR a Mgr. K. Kočí-Ehrenbergerovou, *Diplachne*), P. Bureš (*Juncaginaceae, Schoenoplectus, Eleocharis, Trichophorum, Alopecurus, Holcus, Hordeium, Milium*), J. Danihelka spolu s doc. K. Kubátem z UJEP v Ústí nad Labem (*Stipa*).

Sladkým) a Víta Grulich (RNDr., nar. 1956, působícího do té doby ve funkci botanika v Regionálním muzeu v Mikulově).

K obnovení botanické katedry došlo 1. května 1991 rozdělením původní katedry biologie rostlin na katedru fyziologie a anatomie rostlin a katedru systematické botaniky a geobotaniky. Vedoucím katedry systematické botaniky a geobotaniky se stal prof. J. Vicherek a její personální obsazení tvořili: prof. M. Smejkal, doc. J. Špaček a odborní asistenti M. Dvořáková, J. Unar, P. Bureš a V. Grulich spolu s odbornou pracovnící B. Dadákovou, knihovnicí I. Gottvaldovou, konservátory herbáře S. Blechou a M. Holčákovou; s polovičním úvazkem začala na nové katedře pracovat sekretářka Eliška Karasová.

Obnovilo se také odborné studium botaniky, v první fázi převedením zájemců z řad studujících obecné biologie; celkem v letech 1993 až 2001 úspěšně absolvovalo odborné studium botaniky 50 posluchačů. Vedle magisterského studia začalo na katedře probíhat také studium doktorské, které do roku 2001 ukončilo pět absolventů.

Katedra ochrany a tvorby životního prostředí postupně uvolnila všech 11 místností zabraných v osmdesátých letech (4 pracovny, 7 laboratoří a skladových prostor), dále se uvolnila jedna pracovna využívaná do té doby jako mikrotomová laboratoř pro výzkum fyziologie rostlin. Tím vznikly pracovny pro učitele, sekretářku, vybudovaly se tři místnosti pro doktorandy, později také malé suterénní výukové praktikum, laboratoře molekulární taxonomie a proudové cytometrie, zastřešením anglického dvorku vznikl prostor pro rozšíření herbáře a přebudováním skladu chemikálií vzniklo separátové oddělení knihovny.

Personální obsazení a kvalifikační růst pracovníků katedry se dále v devadesátých letech vyvíjel následovně: V roce 1992 přišla Olga Rotreklová (Mgr., nar. 1964, na místo vědecké pracovníce po B. Dadákové, která odešla do důchodu), na částečný úvazek vědeckého pracovníka přišel na katedru také Vladimír Vacek (RNDr., CSc., působící dříve ve Výzkumném a šlechtitelském ústavu pícninářském v Troubsku), který v letech 1992–1995 zpracoval dějiny katedry. V roce 1993 přišel na katedru jako odborný pracovník Milan Chytrý (RNDr., nar. 1967, předtím interní doktorand katedry). Prof. Smejkal a doc. Špaček, kteří v roce 1992 dosáhli 65 let, přešli na zkrácený úvazek. V roce 1995 na katedru přišel Vladimír Řehořek (RNDr., CSc., nar. 1933, působící předtím na katedře botaniky a v botanické zahradě Vysoké školy poľnohospodárské v Nitře), který se současně v tomto roce na katedře habilitoval. M. Chytrý v roce 1995 dosáhl vědecké hodnosti PhD. a byl převeden na místo odborného asistenta. V roce 1996 se vedoucím katedry stal doc. Řehořek a prof. Vicherek přešel na částečný úvazek. Petr Hrouda (Mgr., nar. 1969, od r. 1992 doktorand katedry) přešel v r. 1997 na místo odborného pracovníka. V roce 1997 se habilitoval J. Unar. Dne 24. května

1997 zemřel ve věku nedožitých 70 let prof. Smejkal. V roce 1998 dosáhl vědecké hodnosti CSc. V. Grulich a následujícího roku dosáhli titulu PhD. L. Tichý a P. Bureš. V roce 1999 se habilitoval M. Chytrý a v témže roce přišli na katedru v rámci mzdových prostředků z výzkumného záměru a z grantů noví vědečtí pracovníci: Lubomír Tichý (Mgr., PhD. nar. 1972), Lucie Horová (Mgr., nar. 1973) a Marie Rafajová (Mgr., nar. 1975), o rok později Michal Hájek (Mgr., nar. 1974). Titulu PhD. dosáhli v r. 2000 Jiří Danihelka (Ing., nar. 1968) a P. Hrouda, který byl v tomto roce převeden na místo odborného asistenta. V roce 2000 se habilitovala M. Dvořáková; doc. Špaček odešel do důchodu a prof. Vicherek se stal emeritním profesorem. Na poloviční úvazek odborného asistenta začali v r. 2000 na katedře pracovat J. Danihelka a L. Tichý. V roce 2000 se vedoucím katedry stal M. Chytrý a katedra změnila svůj název na „Katedra botaniky“. V roce 2001 odešla do důchodu knihovnice Ivana Gottvaldová, na její místo přišla Iva Kuběnová (nar. 1980, absolventka vyšší odborné školy informačních a knihovnických služeb).

Do výukových programů katedry se v devadesátých letech opět vrátila základní přednáška a cvičení z rostlinné morfologie (Grulich, Dvořáková, Danihelka aj.). Dále katedra zajišťovala výuku tradičních základních přednášek a cvičení systematiky nižších (Špaček, Řehořek, Hrouda) a vyšších (Smejkal, Bureš, Grulich) rostlin pro odborné a učitelské studium. Pro studijní obory systematické i učitelské biologie zajišťovala katedra výuku repetitoria systému vyšších (Dvořáková) a nižších (Špaček, Řehořek) rostlin. Tato základní výuka probíhala na učitelském studiu pro kombinace matematika-biologie, biologie-chemie, biologie-geologie-zeměpis a biologie-geologie-chemie (mezifakultní kombinace tělesná výchova-biologie byla ukončena v roce 1995); na odborném studiu to byly vedle obecné, molekulární a systematické biologie později také studijní obory muzeologická biologie, matematická biologie a ekotoxikologie. Další základní přednáškou byla ekologie rostlin pro obecnou, molekulární a systematickou biologii (Unar) a také didaktika biologie (Bureš, Rotreklová) a historie biologie (Bureš) pro učitelské studium. Spolu s katedrou zoologie a ekologie zajišťovala katedra přednášku ekologie pro učitelské studium (Vicherek, Chytrý, Unar). Pro odborné i učitelské studium zajišťovala katedra v první polovině devadesátých let výuku aplikace výpočetní techniky v biologii (Bureš). Studijní plán systematické botaniky zahrnoval „tradiční“ přednášky a cvičení jako fytoecologie (Vicherek, Chytrý), taxonomie (Smejkal, Dvořáková), fyto geografie a fytochorologie (Smejkal, Dvořáková, Grulich), květena ČR (Smejkal, Grulich), přehled evropské vegetace (Vicherek, Chytrý), ochrana fyto genofondu (Smejkal, Unar, Grulich), mykologie (Špaček, Hrouda), fytopatologie (Špaček, externě Nedělník), užitkové rostliny (Unar), determinační praktika algologická (externě

Marvan), mykologická (Špaček, Hrouda), lichenologická (Smejkal), bryologická (Unar, externě Kubešová) a cévnatých rostlin (Smejkal, Grulich, Bureš, Dvořáková, Danihelka). Nově byly zavedeny předměty: paleoekologie (externě Rybníček), metody vegetační vědy (Chytrý), populační ekologie rostlin (externě Jakrlová), historie botaniky (Bureš), úvod do studia botanické literatury (Bureš), vědecká prezentace v botanice (Grulich), dendrologie (Řehořek), pokojové rostliny (Řehořek), okrasné zahradní rostliny (Řehořek), přehled biomů Země (Unar). Ve výuce terénních cvičení, na jejichž vedení se podíleli prakticky všichni učitelé katedry, se obnovil dřívější rozsah. Od r. 1990 se obnovilo týdenní cvičení z botaniky a zoologie pro učitelské studium na Cikháji ve Žďárských vrších (Bureš, Rotreklová, Hrouda). Na odborném studiu byly vedle dvou týdenních bloků realizovaných každoročně v ČR zavedeny pravidelné zahraniční autobusové exkurze (Grulich, Chytrý - 1996: Vysoké Taury a Dolomity, 1997: Korsika, 1998: Julské Alpy, 1999: střední a severozápadní Německo, 2000: jihozápadní Francie, 2001: severní a východní Polsko).

Ke zlepšení podmínek výuky došlo modernizací přístrojového vybavení botanického praktika v r. 1995. Úprava suterénní místnosti jako malého praktika pro osm posluchačů odlehčila kritickou situaci pramenící z vysokého počtu výukových hodin v botanickém praktiku.

Od r. 1998 má katedra svoji internetovou stránku www.sci.muni.cz/botany, spravovanou nejprve M. Chytrým a později P. Hroudou.

Pracovní skupina pro výzkum vegetace se v devadesátých letech zaměřila na studium rostlinných společenstev v měřítku krajiny a na srovnávací studie vegetace velkých území. Většina výzkumných aktivit byla financována z projektů udělených Grantovou agenturou České republiky, od roku 1999 částečně také z tzv. výzkumného záměru, který pod názvem Časoprostorová dynamika biodiverzity v ekosystémech střední Evropy zahrnoval široký tým badatelů z katedry botaniky, katedry zoologie a ekologie a katedry srovnávací fyziologie živočichů a obecné zoologie, vedený zoologem prof. J. Vaňharou.

V první polovině devadesátých let byly zpracovány fytoecologické studie o vegetaci česko-rakouského Národního parku Podyjí/Thayatal a říčních údolí jihozápadní Moravy (M. Chytrý a J. Vicherek, 1995, 1996). Další regionální fytoecologické monografie publikovali M. Chytrý a J. Vicherek ve spolupráci s rakouskými a slovenskými kolegy o vegetaci západopanonských vřesovišť a acidofilních suchých trávníků (1997), M. Hájek o mokřadní vegetaci Bílých Karpat (1998), J. Vicherek, K. Šumberová a V. Řehořek o vegetaci oblasti soutoku Moravy a Dyje (2000) a doktorandka Z. Otýpková o plevelové vegetaci Bílých Karpat (2001).

Samostatnou kapitolou ve výzkumu vegetace byly expedice k jezeru Bajkal, které v letech 1991–1993 vykonali M. Chytrý a J. Danihelka, ve spolupráci s dalšími českými botaniky a zoology a také s kolegy z Biologického ústavu Ruské akademie věd v Ulan-Ude, zejména dr. Olegem A. Anenkhonovem. Hlavním výsledkem bylo fytoecologické zpracování mokřadů, rašelinišť, lesů, alpské a subalpské vegetace a dalších vegetačních typů Zabajkalí.

Na projekty koncipované jako regionální inventarizace vegetačních typů navázaly ve druhé polovině devadesátých let studie vztahů mezi variabilitou a uspořádáním vegetace v měřítku krajiny a abiotickými faktory prostředí. Zejména šlo o projekt zaměřený na diverzitu vegetace a flóry říčních údolí jihozápadní Moravy (1996–1998), v rámci kterého M. Chytrý a L. Tichý s dalšími spolupracovníky studovali vztahy mezi topoklimatem a vegetací a zákonitosti rozmístění vegetace v krajině. Další projekt se zabýval svahovými prameništními rašeliništi ve flyšové oblasti moravsko-slovenského pomezí (1999–2001). Doktorandi M. Hájek a P. Hájková v něm ve spolupráci s V. Řehořkem, K. Rybníčkem a dalšími externími specialisty studovali vztahy mezi rašelinnou vegetací a chemismem prostředí a korelace mezi složením taxocenóz cévnatých rostlin, mechorostů, řas a měkkýšů.

Dalším směrem ve výzkumu vegetace byly srovnávací studie vegetačních typů na národní a nadnárodní úrovni. V letech 1993–1998 byli J. Vicherek a M. Chytrý zapojeni do projektu koordinovaného J. Moravcem z Botanického ústavu AV ČR v Průhonicích, nazvaného Evropský přehled vegetace – Česká republika. Hlavním výsledkem bylo zejména fytoecologické zpracování teplomilných doubrav České republiky M. Chytrým. M. Chytrý a V. Grulich se podíleli také na projektu Mapy potenciální přirozené vegetace České republiky, který koordinovala v letech 1994–1997 Z. Neuhäuslová z Botanického ústavu AV ČR v Průhonicích. Shrnující příručku o vegetačních typech České republiky zpracovali s širším kolektivem spolupracovníků M. Chytrý, T. Kučera z Botanického ústavu AV ČR v Třeboni a doktorand katedry M. Kočí pod názvem Katalog biotopů České republiky (2001). Tato příručka se stala hlavním podkladem rozsáhlého mapování biotopů pro projekt Evropské unie Natura 2000, jehož koordinace byla v České republice svěřena Agentuře ochrany přírody a krajiny.

Srovnávací studie vegetačních typů na území České republiky vyústily ve vývoj České národní fytoecologické databáze, která je na katedře budována od roku 1996. Databázi založil M. Chytrý v rámci společného projektu s prof. Johnem S. Rodwellem z Lancaster University ve Velké Británii, nazvaného *Safeguarding Biodiversity of Eastern Europe* (1995–1998) a ve spolupráci s autorem databázového počítačového programu Turboveg dr.

Stephanem M. Hennekensem z IBN-DLO ve Wageningenu v Nizozemí. Všechny tyto aktivity byly od roku 1996 koordinovány s činností mezinárodní pracovní skupiny *European Vegetation Survey při International Association for Vegetation Science*. Začátkem roku 1997 bylo na katedře uspořádáno školení práce s databázovými systémy pro botaniky z České a Slovenské republiky. Od roku 1999 byla v rámci přiděleného grantu přijata M. Rafajová jako administrátorka databáze. Rozvoj databáze byl na sklonku devadesátých let doprovázen orientací výzkumu na metodologii analýzy rozsáhlých souborů fytoecologických dat a na formalizovanou klasifikaci vegetace. Spolupráce v tomto směru byla rozvíjena především s dr. H. Bruelheidem z univerzity v Göttingenu. Významným produktem tohoto výzkumu byl zejména počítačový program Juice, vyvinutý L. Tichým, který kromě funkcí pro rutinní zpracování fytoecologických tabulek zahrnul i nově vyvíjené analytické metody. Program byl demonstrován na několika mezinárodních konferencích v Evropě a v Rusku a během kurzů analýzy fytoecologických dat, které M. Chytrý a L. Tichý v roce 2001 pořádali v Brně (s účastí badatelů ze šesti evropských zemí), Praze, Plzni, Bratislavě a maďarském Vácrátótu. Program byl vystaven na Internet a v krátké době se rozšířil na větší množství botanicky nebo ekologicky zaměřených pracovišť v Evropě i v zámocí.

Taxonomická skupina pracovníků katedry pokračovala v práci na 5–8. svazku Květeny České republiky – v rámci grantového projektu GAČR se na ní podíleli M. Smejkal, M. Dvořáková, V. Grulich, P. Bureš a J. Danihelka. V. Grulich, M. Dvořáková, P. Bureš a J. Danihelka se zapojili zpracováním řady rodů nebo čeledí také do přípravy nového exkurzního klíče květeny ČR (Kubát et al.), který by měl vyjít do konce roku 2001. V. Grulich se podílel na přípravě Zoznamu vyšších a nižších rastlín Slovenska (editoři Marhold a Hindák, 2000). Jednou z podmínek dalšího rozvoje taxonomie a biosystematiky rostlin na katedře bylo vybudování laboratoře molekulární taxonomie (prosinec 1999) a laboratoře proudové cytometrie (květen 2001) v rámci výzkumného záměru Časoprostorová dynamika biodiverzity v ekosystémech střední Evropy, vedeném J. Vaňharou (viz výše).

Taxonomická věda přelomu 20. a 21. století se však nemůže obejít bez rozsáhlých kultivačních experimentů spojených s transferem velkých souborů vzorků přirozených populací do standardních podmínek pokusných pozemků. Pracovníci katedry shromáždili cenné kolekce živého materiálu ke kritickým skupinám rodů *Eleocharis*, *Poa*, *Achillea*, *Hieracium* a *Festuca* prakticky z celé Evropy a zčásti i ze severní Ameriky. Katedra však neměla žádné vlastní kultivační plochy ani vlastního zahradníka. Tyto velké série populačních vzorků bylo možné kultivovat jen díky vstřícnosti botanické zahrady a katedry fyziologie a

anatomie rostlin, které na omezenou dobu poskytly katedře k dispozici část svých kultivačních ploch.

Vedle studia vegetace a taxonomie byla na katedře tradičně věnována pozornost i regionálně orientovanému výzkumu – floristice a fytogeografii. V návaznosti na ochranu přírody více příspěvků v tomto směru publikovali V. Grulich, P. Bureš a J. Unar; z rozsáhlejších knižních publikací v tomto směru vznikly např. Atlas rozšíření cévnatých rostlin Národního parku Podyjí/Thayatal od V. Grulicha (1997), Květena Železných hor (E. Hadač, J. Jirásek, P. Bureš, 1994), Flóra a vegetace na soutoku Moravy a Dyje (2000), na níž se podíleli vedle vedoucího autorského kolektivu J. Vicherka také J. Danihelka, V. Grulich, V. Řehořek a doktorandi K. Šumberová a B. Gruna a další externí spolupracovníci. Ze současně probíhajících projektů financovaných Grantovou agenturou České republiky je na floristický výzkum zaměřen projekt květeny Pálavy (J. Danihelka). Významnou příručkou je také dílo Biogeografické členění České republiky redigované M. Culkem, V. Grulichem a D. Povolným (1996).

Regionálně výzkumné aktivity pracovníků katedry se kromě publikační činnosti odrazily i v přípravě, organizaci či aktivní účasti na regionálních konferencích. V. Grulich se jako předseda floristické sekce české botanické společnosti každoročně podílel na přípravě a organizaci floristických kurzů; na vedení exkurzí floristických kurzů se často podíleli i M. Chytrý a J. Danihelka.

Tradiční pozornost věnovaná ohrožení rostlinných druhů a ochraně přírody se projevila v autorské spolupráci V. Grulicha, V. Řehořka a J. Danihelky na 5. dílu Červené knihy ČR a SR věnované cévnatým rostlinám (1999, editoři: J. Čeřovský s kolektivem). Také na Černém a červeném seznamu cévnatých rostlin České republiky (Procházka, 2001) se autorsky podíleli V. Grulich, J. Danihelka, V. Řehořek a P. Bureš. Na studium ohrožených druhů Národního parku Podyjí/Thayatal byl zaměřen také grant Populační dynamika a ekologie vybraných druhů chráněné krajinné oblasti a biosférické rezervace Pálava, který obdrželi od Ministerstva životního prostředí V. Grulich a J. Danihelka. V letech 1997–2001 vydali L. Tichý s R. Řepkou a V. Šmitákem třídílnou příručku „Ohrožené rostliny města Brna“.

Alergology je využívána příručka J. Unara a M. Unarové: Atlas nejdůležitějších alergenních rostlin (1996). M. Smejkal, V. Grulich, J. Vicherek, M. Chytrý a J. Špaček se podíleli na přípravě nového vydání Vlastivědy moravské, části věnované živé přírodě (V. Novák, K. Hudec s kolektivem, 1997). Učební skripta Hlenky, houby, řasy vydal v roce 1999 J. Špaček.

Díky příznivým podmínkám pro cestování do zahraničí se v devadesátých letech silně oživily kontakty se zahraničními botanickými pracovišti. Kromě běžných výjezdů akademických pracovníků a doktorandů na konference a krátkodobé návštěvy zahraničních pracovišť byly významné zejména měsíční až semestrální stáže doktorandů, uskutečněné zejména na *Institut für Pflanzenphysiologie a Institut für Botanik der Universität Wien* (M. Chytrý, L. Tichý a K. Ehrenbergerová-Kočí, ve spolupráci s prof. L. Mucinou a prof. H. Niklfeldem), v *Unit of Vegetation Science, Lancaster University* ve Velké Británii (M. Chytrý, L. Tichý a M. Kočí), *Institut für Geobotanik, Universität Freiburg i. Br.* v Německu (K. Šumberová a V. Horáková, ve spolupráci s prof. U. Deilem) a na některých dalších pracovištích. Semestrální pobyty na katedře absolvovali naopak postdoktorand Oleg A. Anenkhonov (1996) a magisterští studenti z Univerzity v Greifswaldu v Německu Jenny Schulz (1996/97) a Martin Theuerkauf (1998/1999). Magisterské studium na katedře vykonala v letech 1996–2001 absolventka bakalářského studia na Montana State University v USA Sierra Dawn Stoneberg Holt.

V červnu 1996 uspořádala katedra společný týdenní terénní seminář s pracovníky a studenty z *Institut für Botanik der Universität Wien*, během kterého byly navštíveny významnější botanické lokality na Moravě. Během semináře, který za rakouskou stranu vedli profesori Harald Niklfeld a Manfred A. Fischer, byly diskutovány především fytogeografické vazby moravské a dolnorakouské flóry. Ke kratším návštěvám, často spojeným s odbornou přednáškou, přijelo na katedru v devadesátých letech větší množství kolegů z různých botanických pracovišť, zejména ze Slovenska, Rakouska, Německa, Polska, Maďarska, Velké Británie, Itálie, Slovinska, Řecka, Ukrajiny, Ruska, Litvy, Kanady a Thajska. Přednáškové pobyty vykonali na katedře hostující profesori Ladislav Mucina z Vídeňské univerzity a Nikolai B. Ermakov z Centrální sibiřské botanické zahrady v Novosibirsku. Na návrh katedry byl v roce 1995 udělen titul *doctor honoris causa* Masarykovy univerzity prof. Josefu Svobodovi z University v Torontu, rostlinnému ekologovi, který začal svoji botanickou dráhu v Brně, byl však donucen k emigraci a stal se známým zejména svými studii o ekologii arktických oáz.

V publikační výstupy vyústily různé více či méně formální projekty ve spolupráci zejména s kolegy z Botanického ústavu Slovenské akademie vied a Univerzity Komenského v Bratislavě, Biologického ústavu Ruské akademie věd v Ulan-Ude, Univerzity ve Vídni a Univerzity v Göttingenu, nepočítaje v to editaci sborníků z mezinárodních konferencí.

Důležité dokumentačně-informační, navenek relativně samostatné součásti katedry představují herbář, knihovna a národní fytoecnologická databáze. Významné aspekty jejich vzniku a vývoje jsou proto nastíněny v následujících samostatných přílohách.

9. Přílohy

9.1. Herbář katedry botaniky: jeho historie a význam v současnosti

Petr Bureš

Bohaté herbářové sbírky jsou nezbytnou součástí studijního materiálu botanika, a to jak systematika, tak fytogeografa. Herbář uchovává původně živé a neopakovatelné produkty přírody, a proto herbářové položky slouží jako doklady výskytu v daném území, mnohdy i na lokalitách již zničených. Ústavní herbáře jsou jediným místem, kde je možno uchovávat nomenklatorické typy. Velké ústavní herbáře představují obrovskou koncentraci dat o variabilitě rostlin, o jejich rozšíření či ekologii, vytvořenou předchozími generacemi badatelů. Excerpce dat, která by v odpovídající šíři v terénu trvala celé roky nebo desetiletí, je v herbáři uskutečnitelná během hodin, dnů či týdnů. Tuto excerpci mohou provádět jak dnešní vědci pomocí současných metod, tak i generace budoucí pomocí metod, které teprve budou objeveny. V tomto směru je úloha herbářů nenahraditelná.

Základ ústavního herbáře byl dán již r. 1921 spojením dvou sbírek, a to prof. J. Podpěry a prof. H. Lause. Dlouholetých zkušeností s výměnou herbářů již ze studentských let a známostí s četnými zahraničními sběrateli využil Podpěra k získávání herbářů cizích květen, takže koncem roku 1921 měl herbář již 31 986 položek.

Přírůstky herbáře v jednotlivých dekádách

rok	1921	1931	1941	1951	1961	1971	1981	1991	2001
položky	31 986	225 470	311 041	366 280	408 276	441 376	481 245	528 390	556 127

Nejrychleji sbírky rostly v období první republiky, zejména v prvních deseti letech po založení ústavu. Pak již růst pokračoval až do současnosti téměř rovnoměrným tempem v průměru o 3,5–4 tisíce položek ročně (viz předchozí tabulku). Růst herbáře však byl v různých dobách zajišťován různým způsobem. Zpočátku díky aktivitě prof. Podpěry získal botanický ústav dostatečné finanční dotace jak k nákupu sbírek od jednotlivců a institucí (např. Dörflerovy kolekce *Herbarium normale*, Kneuckerovy *Cyperaceae (exculs. Carices)* et *Juncaceae Exs.* sbírky F. Malocha či F. Petraka). Díky Podpěrovým kontaktům odkázali nebo

nezištně darovali mnozí z jeho kolegů floristů ústavu své celoživotní herbářové kolekce (K. Rothe, F. Polášek, J. Vitoušek, J. S. Wiesbauer a V. Spitzner).

Klíčovou roli v rozvoji herbáře sehrálo vydávání centurií exsikátové řady *Flora exsiccata Reipublicae Bohemicae Slovenicae*. Centurie I–XIII. byly vydány před válkou, vycházely téměř každoročně v letech 1925, 1926, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937 a 1938. Po válce nebylo snadné za obtížných finančních podmínek pokračovat ve vydávání stejným tempem, nicméně především díky iniciativě kurátora herbáře M. Smejkal, se podařilo v padesátých letech vydávání centurií obnovit. Centurie XIV–XVII. vyšly v letech 1957, 1965, 1972 a 1978. Kromě toho vydal ústav také jednu samostatnou centurii věnovanou mechorostům (v r. 1947). Díky výměně za exsikáty získal herbář velké množství rostlin z botanických institucí evropských i mimoevropských (mj. Vídeň, Innsbruck, Graz, Berlín, Freiburg, Mnichov, Hamburg, Jena, Lipsko, Halle, Greifswald, Krakov, Varšava, Poznaň, Budapešť, Cluj, Bukurešť, Sofie, Zagreb, Ljubljana, Sarajevo, Lausanne, Basilej, Ženeva, Curych, Florencie, Barcelona, Madrid, Paříž, Brusel, Utrecht, Leiden, Kew, Cambridge, Edinburgh, Kodaň, Oslo, Bergen, Göteborg, Lund, Stockholm, Uppsala, Helsinky, Turku, Tartu, Riga, Lvov, Černovcy, Kyjev, Charkov, Voroněž, Moskva, Petrohrad, Tomsk, Tbilisi, Baku, Taškent, Jeruzalém, Alžír, Washington, Saint Louis, Stanford, Montréal, Québec a Ottawa).

Po válce přibyl do katedrového herbáře velký herbář zaniklého německého přírodovědného spolku *Naturforschender Verein in Brünn* a několik větších sbírek z pozůstalostí. Všichni pracovníci katedry v celém poválečném období výrazně přispívali do herbáře svými sběry, nejvíce pak M. Smejkal. Od r. 1965, kdy se součástí floristických diplomových prací staly dokladové herbáře, byla vysoká frekvence těchto prací v sedmdesátých až devadesátých letech rovněž výrazným zdrojem růstu katedrového herbáře.

V herbáři jsou zastoupeny doklady sběratelů:

O. Behr,	P. Bureš,	J. Čáp,
M. Béňa,	A. Burghauser,	F. Čouka (= Čoka),
J. Berger,	K. Cejnek,	J. Danihelka,
F. Bílý,	F. Czermak,	R. Doležal,
J. Bílý,	I. Czižek,	F. Dolšák,
J. Bocan,	S. Čermák,	J. Duda,
J. Brižický,	F. Červinka,	F. Dvořák,
J. Bubela,	T. Člupek,	J. Dvořák,

R. Dvořák,
M. Dvořáková,
A. Eig,
B. Fleischer,
K. Fiala,
S. Fiala,
L. Filipi,
V. Filkuka,
B. Fleischer,
M. Friedrich,
F. Frimmel,
A. Fröhlich,
A. Gamroth,
O. Gavioli,
B. Gebhard,
F. Gogela,
I. S. Grebenščíkov,
V. Grulich,
J. Grulichová,
F. Grüll,
E. Güttler,
E. Habrovcová,
C. Hanaček,
K. Harz,
J. J. Havaas,
P. Havelka,
J. V. Heinzl,
J. Holmboe,
J. Hornanský,
A. Hrabětová,
P. Hrouda,
J. Hruby,
C. Hubbard,
M. Chytrý,
F. Jellinek,
J. Jedlička,
F. Jičínský,
F. Jirásek,
F. Juda,
J. Kalmus,
Á. Károlyi,
K. Kavina,
B. Keller,
L. Kneslová,
F. A. Kolenati,
F. Kovář,
V. Krist,
P. N. Krylov,
A. Kudrman,
F. Kühn,
A. Latzel,
H. Laus,
E. M. Lavrenko,
O. Leneček,
C. Leonhardt,
H. Lindberg,
R. Maire,
A. Makowsky,
F. Maloch,
A. Margittai,
P. Marvan,
L. Marvanová,
J. Milde,
K. Míša,
O. Mrkos,
F. Mükusch,
J. Müller,
F. Nábělek,
J. Nave,
J. Nevole,
G. Niessl,
L. Niessner,
J. Novák,
I. V. Novopokrovsky,
A. Oborny,
J. Otruba,
J. Panek,
J. Paul,
K. Pavlík,
C. Penel,
F. Petrak,
R. Picbauer,
Z. Pilous,
V. Pleva,
F. S. Pluskal,
F. Polášek,
J. Podpěra,
R. Rauscher,
H. Reese,
J. Reitmayer,
L. Reitmayerová,
C. Römer,
H. Rose,
K. Rothe,
O. Rotreklová,
E. Rübel,
V. Řehořek,
R. Řepka,
G. Říčan,
H. Sandstede,
J. Sapetza,
F. Sedláček,

F. Sennen,	Z. Šeda,	L. Veselský,
M. Servít,	J. Šimr,	F. Veselý,
F. Schenk,	G. I. Širjajev,	J. Vicherek,
A. Schierl,	F. Šmarda,	E. Vítek,
J. F. Schur,	J. Šmarda,	F. Vitoušek,
A. Schwöder,	H. Šmardová,	K. Vizina,
C. J. F. Skottsberg,	J. Špaček,	V. Vlach,
V. Skřivánek,	P. Švanda,	J. Vybíralová,
F. Slavoňovský,	F. Švestka,	G. Weeber,
M. Smejkal,	F. Teuber,	A. Weidmann,
R. Soó,	C. Theimer,	R. Weighart,
V. Spitzner,	ing. Thenius,	F. X. Wessely,
S. Staněk,	W. Tkany,	J. Wessely,
K. Starcs,	A. Tomaschek,	J. Wiesbaur,
J. Steiger,	V. Úlehla,	E. Wilczek,
F. K. Stohandl,	J. Uličný,	A. Wildt,
N. Stojanov,	J. Unar,	J. Zapletálek,
V. Stratil,	M. Unarová,	K. Zapletálek,
V. Suk,	F. Urbánek,	F. Zdobnitzky,
J. Suza,	B. Valoušek,	H. Zimmermann,
L. Sýkora,	F. Verdoorn,	J. Zitko.

Kustodi phanerogamologické části herbáře

období	1922–1940	1948–1955	1955–1971	1971–2001
kustos	G. I. Širjajev	A. Hrabětová	M. Smejkal	M. Dvořáková

Kustodi kryptogamologické části herbáře

období	1945–1959	1960–1999
kustos	J. Jedlička	J. Špaček

Herbář katedry botaniky přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity má v současnosti přes 556 tis. položek (z toho připadá na *Tracheophyta* 466 tis., *Bryophyta* 58 tis., *Fungi* 15 tis., *Lichenes* 15 tis. a *Algae* 2 tis.). Je to čtvrtý největší herbář v České republice (po herbářích katedry botaniky Karlovy univerzity v Praze, herbáři Národního muzea v

Průhonicích a herbáři Moravského zemského muzea v Brně). Mezinárodní označení herbáře katedry botaniky, pod kterým je veden v celosvětovém registru *Index herbariorum*, je BRNU.

9.2. Knihovna katedry botaniky: její význam a vývoj v letech 1921–2001

Petr Bureš

Detailní a úplná každodenní práce s velkým množstvím literatury, jak moderní, tak starší nebo i velmi staré, patří k základním atributům systematické botaniky. Nezbytnou součástí každého botanického pracoviště je proto rozsáhlá příruční knihovna, v níž je široké spektrum literatury okamžitě k dispozici.

Této skutečnosti si byl dobře vědom již prof. Podpěra a tak růst ústavní knihovny byl rychlý zejména v dvacátých letech; ve třicátých letech se růst knihovních fondů poněkud zpomalil a za války zcela zastavil. Větší rozvoj knihovny nastal opět v šedesátých letech, v letech normalizace se vývoj knihovny znovu značně zpomalil. Konečně v devadesátých letech začala knihovna opět růst větším tempem (viz následující tabulku; ve skutečnosti byl rozvoj knihovny v devadesátých letech ještě rychlejší, neboť nebyly přírůstkově inventovány tisíce ročníků téměř 250 botanických a přírodovědných časopisů, které katedra získala z knihovny zrušeného Geografického ústavu ČSAV v roce 1992).

Přírůstky knihovny v jednotlivých dekadách

rok	1921	1931	1939	1945	1950	1960	1970	1980	1990	2000
přírůstky v tisících	1,3	12	15,5	15,5	18	21,9	29,7	33,9	36,6	44,7

Knihovna katedry botaniky patří dnes k nejrozsáhlejším knihovnám v rámci Přírodovědecké fakulty MU (větší je jen knihovna geografie). Zahrnuje ve svých fondech jak aktuální literaturu, tak i prameny značné historické hodnoty, mj. první vydání renesančních bylinářů Brunfelse, Bocka, Fuchse, Dodonea, Lonicera a Tabernaemontana ze 16. století, první regionální flóru na světě – Thalovu *Silva hercynia*, první vydání obou českých překladů Mathioliho herbáře rovněž ze 16. století, první český tištěný bylinář J. Černého (1517) či tištěnou verzi středověké bylinářské hexametrické básně *Macer floridus* ve vydání z r. 1508, první Fuchsův kapesní atlas rostlin *Historia stirpium* z r. 1549 a první vydání některých Linnéových děl z 18. století a mnoho dalších.

V devadesátých letech byla díky prostředkům grantových projektů a výzkumných záměrů doplněna do knihovny většina evropských flór a přehledů vegetace a řada kvalitních učebnic; pořízeny byly také četné fyto-kartografické atlasy a příručky jako *Index Kewensis*, *Botanico-Periodicum-Huntianum*, *Taxonomic literature* a řada dalších.

Fond zahraničních časopisů zahrnuje dnes celkem 1056 titulů, katalog českých a slovenských časopisů čítá celkem 357 titulů. Ve fondu českých časopisů je přitom tradičně velký důraz kladen na dokumentaci i lokálních a muzejních periodik. Celkový počet ročníkových svazků nelze zatím odhadnout, ale celková délka regálů, které zaujmají periodika v botanické knihovně, je 364 m!

Současná vnitřní struktura knihovny zahrnuje v celkem pěti místnostech následujících šest oddělení: (1) oddělení časopisů, uspořádané geograficky, (2) oddělení knih, uspořádaných podle formátů, (3) oddělení diplomových a disertačních prací, uspořádané chronologicky, (4) oddělení separátů, rozdělené do tří řad, uspořádaných předmětově, geograficky a dle rostlinného systému, (5) bibliografické oddělení a (6) oddělení regionálních flórových děl, uspořádané geograficky.

9.3. Česká národní fyto-cenologická databáze

Milan Chytrý

V devadesátých letech se vedle tradičních sbírek botanických dat, jakými jsou herbáře nebo knihovny, celosvětově posunul zájem také na vytváření elektronických databází s informacemi o biodiverzitě. Katedra botaniky se stala průkopnickým pracovištěm v České republice i v Evropě, na němž se začaly shromažďovat elektronické soubory dat o vegetaci ve formě fyto-cenologických snímků a současně se zkoumaly metody zpracování a analýzy kvality fyto-cenologických dat.

V roce 1996 vznikla na katedře Česká národní fyto-cenologická databáze, jejímž cílem je shromažďování historických i současných fyto-cenologických dat, jejich analýza a poskytování dílčích datových souborů pro různé projekty v České republice i v zahraničí. Projekt databáze byl zahájen v rámci společného projektu s prof. Johnem S. Rodwellem z Lancaster University ve Velké Británii a díky spolupráci s dr. Stephanem M. Hennekensem z IBN-DLO (dnes Alterra) ve Wageningenu v Nizozemí, který poskytl speciální databázový program Turboveg. Tento program byl distribuován na všechna hlavní botanická pracoviště v České republice a stal se národním standardem pro ukládání dat. Standardy pro ukládání dat

byly od počátku koordinovány i s analogickými databázovými projekty na Slovensku a v Rakousku. Větší část snímků byla převedena do elektronické formy při rozsáhlé rešerši regionální botanické literatury přímo na katedře botaniky PřF MU v Brně, mnoho dílčích příspěvků do databáze však poskytli také jednotliví badatelé hlavně z katedry botaniky PřF UK v Praze a z Botanického ústavu AV ČR. Zejména do obou jmenovaných institucí byla také data z centrální databáze poskytována pro účely různých projektů. V říjnu 2001 bylo v databázi uloženo celkem 41 164 fytoecnologických snímků od 276 autorů a z 1076 publikací, zapsaných na území dnešní České republiky od roku 1919. Zeměpisné souřadnice se podařilo určit u 35 438 snímků, jež je proto možné použít k automatické tvorbě map rozšíření.

S projektem tvorby databáze jsou spojeny dílčí návazné projekty, zaměřené na hodnocení kvality fytoecnologických dat a vývoj metod pro zpracování rozsáhlých datových souborů tohoto typu. Důraz je kladen zejména na formalizovanou reprodukci klasických vegetačních jednotek, která by byla převoditelná do počítačových expertních systémů. V této oblasti proběhla úspěšná spolupráce především s dr. Helgem Bruelheidem z Univerzity v Göttingenu v Německu. Lubomír Tichý vyvíjí na katedře botaniky PřF MU v Brně od roku 1998 komplexní softwarový systém pro analýzu velkých fytoecnologických databází s názvem Juice, do kterého bylo zahrnuto větší množství nově navržených a testovaných analytických metod. Na konci roku 2001 používají program mnozí badatelé v Evropě i v zámoří. Fytoecnologická databáze byla rovněž využita jako hlavní zdroj informací o vegetačních typech České republiky pro zahájení projektu Evropské unie Natura 2000 na území České republiky. Dlouhodobějším cílem databázového projektu je zpracování podrobného přehledu vegetace České republiky.

Projekt České národní fytoecnologické databáze volně navazuje na aktivity mezinárodní pracovní skupiny *European Vegetation Survey* při Mezinárodní společnosti pro výzkum vegetace. Koordinátorem projektu je M. Chytrý, administrátorkou dat je od roku 1999 M. Rafajová a softwarovou podporu zajišťuje L. Tichý.

9.4. Učitelé katedry botaniky v letech 1921-2001

Učitelé katedry před druhou světovou válkou (1921-1940)

	1921-1930										1931-1940									
J. Podpěra	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
F. Nábělek					■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
J. Suza											■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
G. I. Širjaev																	■	■	■	■

Učitelé katedry po druhé světové válce (1946-2000)

	1946-1960										1961-1970										1971-1980										1981-1990										1991-2001									
J. Podpěra	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■																																								
J. Šmarda	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■																																								
J. Jedlička			■	■	■	■	■	■	■	■																																								
F. Slavoňovský			■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■																				
A. Hrabětová			■	■	■	■	■	■	■	■																																								
P. Marvan																																									■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
V. Láník			■	■	■	■	■	■	■	■																																								
M. Smejkal			■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Z. Šeda			■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■																				
J. Vicherek											■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■											■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
J. Špaček											■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
K. Ambrož																																																		
F. Dvořák											■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■																				
M. Dvořáková											■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
J. Unar																					■	■	■	■	■	■	■	■	■	■																				
P. Bureš																																									■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
V. Grulich																																									■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
M. Chytrý																																																		
O. Rotreklová																																																		
V. Řehořek																																																		
P. Hrouda																																																		
L. Tichý																																																		
J. Danihelka																																																		

Nejdéle na katedře působil prof. RNDr. M. Smejkal, CSc. – celkem 43 let. U dřívějších pedagogů (doc. Jedlička, doc. Slavoňovský a dr. Hrabětová) nemusí však být počátek jejich výuky přesně vyznačen, neboť ještě počátkem padesátých let v seznamu přednášek nebyli vyznačeni učitelé vedoucí cvičení a někdy dokonce ani přednášející. Kromě kmenových zaměstnanců katedry vyznačených v tabulce vyučovali nebo vyučují na katedře botaniky po kratší dobu také externisté – např. doc. RNDr. J. Macků (užitá botanika a botanika zvěrolékařská ve třicátých letech), prof. ing. et RNDr. Alois Zlatník, DrSc. (biocenologie lesa po válce ve čtyřicátých letech), RNDr. V. Vacek, CSc. (taxonomie kulturních rostlin v šedesátých a sedmdesátých letech), Ing. J. Jakrlová, CSc. (produkční ekologie v devadesátých letech), doc. RNDr. K. Rybníček, DrSc. (paleoekologie v devadesátých letech), RNDr. J. Nedělník, CSc. (fytopatologie v devadesátých letech), Mgr. S. Kubešová (bryologické praktikum v devadesátých letech) a další.

9.5. Název botanického pracoviště Masarykovy univerzity a jeho vedoucí v letech 1921–2001

Léta	Název pracoviště
1921–1934	Ústav všeobecné a systematické botaniky
1934–1940	Ústav botaniky a fyziologie rostlin
1945–1950	Ústav všeobecné a systematické botaniky
1950–1954	Ústav všeobecné a systematické botaniky Katedry biologie
1954–1971	Katedra botaniky
1971–1972	Oddělení systematické botaniky a geobotaniky Katedry biologie rostlin
1972–1991	Katedra biologie rostlin
1991–2000	Katedra systematické botaniky a geobotaniky
2000–	Katedra botaniky

Léta	Vedoucí pracoviště
1921–1951	prof. Ph. Dr. Josef Podpěra
1951–1959	doc. RNDr. Jan Šmarda (1950–1954 pod vedoucím katedry doc. Rypáčkem)
1959–1971	doc. RNDr. František Slavoňovský, CSc.
1971–1972	RNDr. František Dvořák CSc. (pod vedoucím katedry prof. Laštůvkou)
1972–1986	prof. RNDr. Zdeněk Laštůvka, DrSc.
1986–1991	prof. RNDr. Jaroslav Minář, CSc.
1991–1996	prof. RNDr. Jiří Vicherek, CSc.
1996–1999	doc. RNDr. Vladimír Řehořek, CSc.
2000–2001	doc. RNDr. Milan Chytrý, PhD.